శ్రీ

చింతామణి.

ఇది మాసమున కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨] రాజమహేంద్రవరము నందన సంవత్సర ఫాల్గుణమాసము. [సంచిక ౯.

చింతామణి బహుమానములు.

తెలుఁగుభాష నభివృద్ధి చేయుటకును తద్గ్రంథకర్తలకు ప్రోత్సాహము కలిగించుటకును 'చింతామణి బహుమానము'లని రెంటిని ద్రవ్యరూపమున నేర్పరచినారము. అందు మొదటి బహుమానమును బడసినవారికి డెబ్బదియైదురూప్యంబులును రెండవ బహుమానమున కేఁబది రూప్యంబులు నియ్యఁబడును. ఈ బహుమానంబుల నందఁ బ్రయత్నించువారీ క్రింది నిబంధనల కొడంబడి యొక 'వచన ప్రబంధము'ను వ్రాసి యంపవలెను.

1. ప్రబంధము (Novelette) ముద్రితమైనప్పుడు చింతామణి పుటలవంటి 50 పుటలకు తక్కువ కాకుండవలెను.

2. ప్రబంధమును వ్రాయునప్పుడు స్ఫుటమగు విడియక్షరములతో కాకితమున కొకప్రక్కను మాత్రమే వ్రాసియంపవలెను. గ్రంథముయొక్క మూలకథ హృదయరంజకముగను స్వభావ విరుద్ధముగాకయు సులభశైలిగ నుండవలెను.

3. ఆ గ్రంథము చింతామణి పత్రికాధిపతిగారికి జూన్ నెల 1వ తేదికిలోపుగఁ జేరవలయును.

4. గ్రంథముల నంపువారు తమతమ నామంబులను గ్రంథముపయిని వ్రాయక యేదియో యొకగురుతు నాగ్రంథముయొక్క మొదటిపుటపయి నుంచి, దానిని తెలియఁజేయుటకుఁగాను వేరొకయుత్తరమును వ్రాసి, అందు తమనామంబులను పయి నిబంధనల కొడంబడుచు దాము పంపిన గ్రంథనామమును దమచిరునామాయును వ్రాసి యంపవలెను.

5. అట్లు పంపఁబడిన పుస్తకముల పరిశీలనార్థమయి మహారాజశ్రీ వావిలాల వాసుదేవశాస్త్రిగారును కందుకూరి వీరేశలింగముగారును చింతామణిపత్రికాధిపతులును మధ్యవర్తులుగా నేర్పడి, హృద్యంబులగువానిని రెంటినిగొని తత్ఫలితము నుసాధ్యమయినంతత్వరలో జూలయి నెల చింతామణిపత్రికలో ప్రచురింతురు.

6. బహుమానము లియ్యఁబడిన గ్రంథములు చింతామణి పత్రికయందు ప్రకటింపఁబడుచుండును ఆపత్రికయందవిపూర్ణముగాఁ బ్రకటింపఁబడినతరువాత నే కాని యంతకు లోపుగా గ్రంథకర్తలు వానిని ప్రత్యేకముగా ప్రకటించుకొనఁ గూడదు. బహుమానములు పడయని గ్రంథములు మరల వానికర్తల కంపఁబడును

నీ తి క ధ లు.

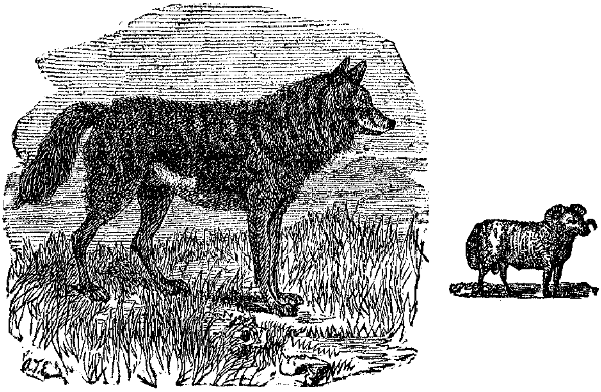

పులియు నక్కయు.

విలువిద్యయందు మిక్కిలి నేర్పరియైన వేటకాఁడొకఁ డరణ్యమునందుఁ బ్రవేశించి బాణములు పఱపి వేటాడ మొదలుపెట్టఁగా మృగములన్నియు భయపడి నానాముఖముల పరుగెత్తఁజొచ్చెను అప్పుడొక్క పెద్దపులి వానిముందు నిలిచి భయపడి పాఱిపోవలదని మృగములకు ధైర్యము చెప్పి, అన్యసాహాయ్యమక్కఱలేక తానే యీవేఁటకాని నెదిరించి పాఱఁదోలి మృగములను రక్షించెదనని వానికభయహస్తమిచ్చెను. ఈమాటలు పులిపలుకుచుండఁగానే యింతలో వేటకాఁడు చెట్టుమీఁదినుండి గుఱిచూచి పులియొక్క వీపున నాటునట్లుగా నొకవాఁడిబాణమును విడిచెను. ఆబాణము వెన్నున నాటినతోడనే పులి వేదనకు సహింపలేక నోరు తెఱచి పండ్లుపయికిఁ బెట్టి మూలుగసాగెను. అప్పుడొక్క నక్క ముందుకువచ్చి వ్యాఘ్రమును జూచి "వేటకాని శిక్షించి మృగములను రక్షింప దీక్షవహించిన దేవరవారి నిట్లు నొప్పించిన హీనుఁడెవ్వఁడు?" అని ప్రశ్న వేసెను. "నేను భ్రాంతిపడినాను. మృత్యుదేవతవలెఁ జెట్టుమీఁదఁ గూరుచుండి బాణములు విడుచుచున్న యీవేటకాఁడు నేననుకొన్నట్లు సామాన్యశత్రువు కాఁడు" అని పులియుత్తరమిచ్చెను.

గీ॥ కండబల మెంతయున్నను గండడంచు
బుద్ధిబల మెక్కుడుగఁ గల్గుపురుషవరుఁడు,

దేహబలమునకంటెను ధీబలంబె
శ్రేష్ఠతరమెల్ల గతులఁబరీక్షించిచూడ.

గొఱ్ఱెపిల్లయు తోడేలును.

ఒకనాఁడొక గొఱ్ఱెపిల్లయు తోడేలును ఏకకాలమునందు దాహము తీర్చుకొనుటకయి యొకయేటియొడ్డునకు వచ్చుట తటస్థించెను. ప్రవాహమునకు పయిభాగమునఁ గొంతదూరములో తోడేలును క్రిందిభాగమునఁ గొంతదూరములో గొఱ్ఱెపిల్లయు నీరుత్రాగుచుండెను అప్పుడు తోడేలాగొఱ్ఱెపిల్లనుజూచి దానితో కలహము పెట్టుకొనఁదలఁచి కోపదృష్టితో "పానమునకు పనికిరాకుండ నేనుత్రాగుచున్న నీరిట్లేలకలఁచి పాడుచేయుచున్నావు?" అని యడిగెను. ఆమాటలకుభయపడి గొఱ్ఱెపిల్ల "స్వామీ! మీరు ప్రవాహమునకుపైని జలపానము చేయుచున్నా నేను ప్రవాహమునకు దిగువను దూరముగా నీరుత్రాగుచున్నాను. కాఁబట్టి మూలమున ప్రవాహముపయి నీరుకలఁగుట సంభవింపదు" అని మహావినయము మనవిచేసెను "ఇది యటుండనిమ్ము ఆఱుమాసముల క్రిందటనన్ను నీవు చాటు దిట్టినావఁట. ఎందుకుఁ దిట్టినావు?" అని కన్నులెఱ్ఱచేసి తోడేలు కేకవేసె "అయ్యా! ఆఱుమాసములక్రిందట నేను పుట్టనేలేదు. తమ్మట్ల గాను" అని గొఱ్ఱెపిల్ల మరలనమ్రతతో విన్నవించెను అందుపై వాదులాడుటవలనఁ గార్యములేదని యెఱిఁగి మఱింతకోపము పండ్లుకొఱుకుచు "నన్నుతిట్టినది నీవుకాకపోయినయెడల నీ ఎవరుచేసినను నేరమొకటే" అనిపలికి గొఱ్ఱెపిల్లమీఁదఁబడి

గీ॥ దుష్టులగువారు పరులకు దోసఁగ
గారణంబేదొ కల్పింత్రుకలహ

కావున బుద్ధిమంతులు తావెఱిఁగి
దుష్టులకును దూరంబుగాఁ దొలఁగవలయు.

ఆఁబోతులును సింహమును

నాలుగాఁబోతు లొకపొలములో మిక్కిలి మైత్రికలవై యొండొంటి నెప్పుడును నెడఁబాయక యొక్కచోటనే మేయుచు నొకచెట్టునీడనే శయనించుచు నత్యంతైకమత్యముతో విహరించుచుండెను ఆబలిసిన వృషభములనుజూచి యొకసింహము నోటియూటలు గ్రాఁచుచు వాని నెట్లాగునైనఁ దనకడుపులో వేసికోవలెనని చిరకాలమునుండి కోరుచుండెను కాని వానియైకమత్యమును జూచి భయపడి, వానిలోఁ బ్రత్యేకముగా నొక్కొక్కదానిమీఁదఁబడి సంహరించుటకుఁ దనకు శక్తిగలిగియున్నను నాలిగింటితో నొక్కసారిగాఁ బోరాడుటకు శక్తిచాలనిదయి యాసింహము వాని దాపునకుఁ బోవుటకు సాహసింపకుండెను అయినను సింహమంతటితో నిరాశ చేసికొని యూరకుండక యీయైకమత్యమున్నంతవఱకు వానిని సాధించుట యసాధ్యమని యెఱిఁగినదయి యేయుపాయముచేతనైన వానియైకమత్యమునకు భంగము కలిగించి వానిని వేఱుచేసి తనమనోరథము నీడేర్చుకోవలెనని నిశ్చయించుకొనెను అట్లు నిశ్చయము చేసికొని సింహమప్పటినుండియుఁ బనికారంభించి, ఒకదానికిఁ దెలియకుండ నొకదాని చెవిలో నితరవృషభములమీఁద కొండెములు చెప్పుచుఁ గొంతకాలమునకు వానిమనస్సులలో నన్యోన్యద్వేషమును బరస్పరాసూయయు నంకురించునట్లు చేసెను. అదికనిపెట్టి సింహము సమయముచూచి ప్రతిదినమును వానిచెంతఁజేరి యిచ్చకపుమాటలు చెప్పి వాని మనస్సులలో నుదయించిన ద్వేషాగ్నిని రగులుకొలుపుచుండఁగా, కొంతకాలమునకు వృషభములు తొంటియైకమత్యమును బోఁగొట్టుకొని యొండొంటియుత్కర్షమునకసూయపడుచు దూరదూరములఁ దొలఁగుచుఁ దుదకొండొంటి నెడఁబాసి యొంటిగాఁదిరుగసాగెను. అప్పుడు తనమనోరథము సఫలమయినందుకు సంతోషించి సింహము వేఱువేఱ వానిమీఁదఁబడి యొక్కొకదానినిగా చంపి వానిమాంసముతో నాప్యాయనముగా విం

గీ॥ అరసిచూడంగ నైకమత్యంబుతోడ
నుద్విసరివచ్చు బలము వేఱొకటి లేదు,
ధరనసూయచే నైకమత్యంబు విడుచు
జనులు సుఖసాధ్యులగుదురు శత్రువులకు.

దాదాభాయి నౌరోజీ యమ్. పి. (౩౫౦-పుట శేషము.)

ఇంగ్లాండులో స్వదేశవర్తకశాల నేర్పరుచుటకు కామా కుటుంబమువారు ప్రథమములో నాలోచించినప్పుడు నౌరోజీగారి కదివరకు వర్తకమం దెంతమాత్ర మనుభవము లేకపోయినను, తా నొకభాగస్థుఁడుగా నుండుట కియ్యకొనెను అట్లు చేయుటలో నింగ్లాండునకును ఇండియాకును గల పరస్పరమైత్రి వృద్ధిపఱుచుట యును, ఇంగ్లాండునకుఁబోయి విద్య నేర్చుకొను స్వదేశపు విద్యార్థులకు గృహములు మొదలగునవి నిర్మించుటయు నాయనకు ముఖ్యోద్దేశములయి యున్నవి. హిందూస్థానము హిందువులకొఱకే యని పూర్వమందును నేటివరకును గూడ నాయన యభిప్రాయము అట్లు కాని మొదల గణితశాస్త్రమును వదలి వర్తకములోఁ బ్రవేశించు టెట్లు? ఆయన మొట్టమొదట 1855వ సంవత్సరములో ఇంగ్లాండునకుఁబోయి యిరువది సంవత్సరములు కాపురము చేసెను.

దాదాభాయి నౌరోజీగారు మొదటిసారి 1855వ సంవత్సరములో నింగ్లాండునకుఁబోయి అక్కడ నిరువది సంవత్సరములు నివసించెను. మధ్యకాలములో నావశ్యకమయినప్పుడు స్వదేశమునకువచ్చి తిరిగి సీమకుఁ బోవుచుండెను. ఈయన ఇంగ్లాండులోనున్న కాలములో హిందూదేశపు రాజకార్య వ్యవహారముల యందు నాంగ్లేయులలో కొందరి కభిరుచిపుట్టించి ఇండియా దేశపు వ్యవహారములను గురించి వ్రాయఁబడు పత్రికలు మొదలగువానిని జనువునట్లు చేయుచుండెను ఈ ప్రకార మనేక సంవత్సరములు వ్యయప్రయాసములతోఁ బని చేసెను బొంబయి మొదలగు పట్టణములలోని తన స్నేహితులను వారి పిల్లలను సీమకు విద్యాభ్యాస కొఱకు పంపునట్లుల చేసి వారియోగక్షేమమును తా నారయుచుండెను. ఆం వలన ననేకు లిప్పుడు వాణిజ్యముకొఱకుఁగాని విద్యకొఱకుఁగాని దేశాటనసౌఖ్య త్తముగాని సీమకు నేఁటేఁట బోవుచున్నారు సీమకుఁబోయిన స్వదేశస్థులకు నౌరోజీగా రక్కడ చేయు సహాయము మొదలగువాని నెన్నటికిని మరచిపో వర్తకములో నౌరోజీగారు మిగుల తిన్ననివారనియు, న్యాయప్రవర్తన గలవా రనియును ఆయన నెఱిగిన వారందఱును మిగుల గొనియాడుదురు ఆయన స్నేహితుఁ వర్తకుఁ డొకప్పుడు చిక్కులలో పడినప్పుడు, మిత్రుని రక్షింపఁ రూపాయలు నష్టపోయెను. తరువాత బొంబయిలోఁ గలిగిన గారి సొంతవ్యాపారమంతయుఁ జెడిపోయెను. కాని ఆయన నడతనుబట్టి స్నేహితులందరును త్వరలో నే చిక్కులనుండి బ్రవేశించుటకు ననేకులు ద్రవ్యసహాయము చేసిరి. ఆకా సహాయభూతులయిరి. ఇంగ్లాండులోని నౌరోజీ

గూర్చి సొరాబ్జీషాపూర్జీ బెంగాలీ సి. ఐ. ఇ. గారు నూతనముగాఁ బ్రచురించిన గ్రంథములో నొకసంగతిని వ్రాసియున్నారు. నౌరోజీ కంపెనీవారు ఇండియాదేశపు బ్యాంకులలోనున్న కొన్నిదస్తావేజులకు సొమ్మిచ్చుటకు సిద్ధపడినను, అందులకు వారియ్యకొననందున నౌరోజీగారు టయిమ్సు వార్తాపత్రికలో దానినిగూర్చి మిగుల బలముగా వ్రాసెను అది ఇంగ్లాండు బ్యాంకు గవర్నరుగారుచూచి దాదాభాయి నౌరోజీగారి ధైర్యమునకును న్యాయవాదమునకును మిగులశ్లాఘించిరి. ఇంగ్లాండు లోనున్నకాలములో నౌరోజీగారు లివర్‌పూల్ విద్యావిషయసంఘములోనువిద్వాం సుల సంఘములోనులివర్‌పూలులో స్థాపింపఁబడినపుస్తకములు వర్తమాన పత్రికలు మొదలగునవి తెప్పించుకొని చదివెడుసంఘములోను సాంఘికుఁడుగానుండెను. ఇది గాక మంచెస్టర్ దూది యెగుమతీచేయు సంఘములోను లండనులోనిదొరతనమువారి ంఘములోను, గ్రేట్ బ్రిటను ఐర్లండు దేశములలోనిదొరతనమువారి ఆసియాఖండపు ఘములోను శాస్త్రవిషయ సంఘములోను దేశీయ మహాసంఘములోను కూడ మెంబరుగానుండెను. లండనుపట్టణమందలి దేశీయసభకునధ్యక్షుఁడుగాను, తూర్పు ఇండియా సంఘమునకు గౌరవ కార్యదర్శిగానుకూడ నుండెను లండన్ సర్వకలా పాఠశాలలో నొకసాంఘికుఁడుగానుగుజరాతీభాషలో పండితుఁడుగాను నౌరోజీ గారు నియమింపఁబడి మహారాజ్ఞీ గారిభీమాకంపెనీకి నధికారిగానుండి 1862 వ సంవత్సరములో జరగిన సర్వవస్తుప్రదర్శన సంఘమున కుత్తరవాదిగానుండెను. తాపీపనియందుకూడ ఆయన మిగులనేర్పరి లార్డుశల్‌హవుసీ ప్రభువుగారిపేరట కట్టఁబడిన మందిరమునకుస్థాపకుఁడును కార్యదర్శిగానుఁడి కొన్నిదినములు దానికి ౹కారిగాకూడనుండెను. ఇండియావిషయమయి చందాద్రవ్యము నేర్పరచిన ం మార్కషడ్‌హవుసులో నౌరోజీగారుపన్యసించిరి 1859 సంవత్సరములో యాదేశపు దొరతన కార్యదర్శిగా రయిన ష్టాన్లీప్రభువుగారితో సివిల్ ;సు నిబంధనలనుగూర్చి యుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరిగించిరి నిబంధనలనుమార్చు ్య డికముందు బహిరంగముగాఁ బ్రచురించెదమని నౌరోజీగారికి జవాబుపంపిరి. 60 వ సంవత రములో మంచెస్టరులో జరిగిన దూదియెగుమతీ విషయమైన చేసిన యుపన్యాసమునుగూర్చి ఆకాలపు వార్తాపత్రికలన్నియు 1861 వ సంవత్సరములో పారసీల యాచారములను ంచియు సభలలో నుపన్యాసములఁ జదివెను. ఆసంవత్స ్రద్యోగములకుఁ దగిన పరీక్షలకు డాక్టరు మంచర్జీ ్యనందున ఇంగ్లాండులోని పారసీల నందరిని సహాయ

పరచుకొని దాదాభాయిగారు కోలాగారి పక్షమున విశేషముగాఁ బనిచేసిరి. డాక్టరు మంచర్జీగారిప్పు డున్నత స్థానమునందున్నవారు 1867 వ సంవత్సరమునందు సివిల్ సర్వీసు పరీక్షలను గూర్చిన నిబంధనలవిషయమయి లండన్ స్వదేశసంఘమున కుపన్యసించెను. ఆయన చేసిన ప్రయత్నములవలనను, సంఘమువారు ఇండియాదేశపు రాజ్యపరిపాలనా కార్యదర్శిగారికిఁ బంపిన అర్జీలవలనను సంస్కృతము, అరేబిక్ భాషలలో సివిల్ సర్వీసుపరీక్షకు రావలసిన మార్కులు పూర్వము వలెనే యుంచుటకును, తగ్గించుమని చేసిన యుత్తరువును రద్దుపరుచుటకును దొరతనమువారు సెలవొసగిరి 1866 వ సంవత్సరమునందు పెర్వేరు జాతుల నరులను గురించిన శాస్త్రవిచారణ సంఘమునకు (Ethmological Society) నధ్యక్షులగు క్రాఫర్డుదొరవారు ఆసియాఖండవాసులను గురించి చెప్పిన యంశములను ఖండించి వారినడత నిర్దోషమయినదని నిరూపించుటకు యూరోపు ఆసియాఖండవాస్థులను గురించి యొకయుపన్యాసము చేసెను తూర్పు ఇండియాసంఘమునందు పలు విధములయిన సంగతులనుగూర్చి యుపన్యాసములఁ జదివెను నౌరోజీగారు 1867 వ సంవత్సరమునందు ఇండియాదేశమునకు ఇంగ్లాండు దేశము చేయవలసిన విధులను గూర్చియు మైసూరుదేశమునుగూర్చియు, ఇండియా సివిల్ సర్వీసునకు స్వదేశస్థులను చేర్చుకొనవలసిన విషయములను గూర్చియు, అబ్బిసీనియా యుద్ధముకొరకుఁ జేయఁబడిన వ్యయములనుగూర్చియు నుపన్యాసములు చదివిరి 1868 వ సంవత్సరమునందు ఇంగ్లాండులో నివసించియున్న బొంబయి దేశస్థుల తరపున నౌరోజీగారు మహజ్జరు వ్రాసిరి. మిస్ కార్ పేటరుగారు నిర్దేశించినట్లు బాలికలకొరకు నార్మల్ స్కూళ్ళను స్థాపించుటకై సర్ స్టాఫర్డు నార్త్కోటు దొరవారితో నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరిపి, ఇండియాదేశపు దొరతనోద్యోగులకు స్వదేశస్థుల నియమించు విషయమయి యుపన్యసించి, బ్రిటిషు రాజ్యసభలో నేతద్విషయమయి నార్తుకోటుదొరవారు చేసినయుపన్యాసమునకుఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పెను.

ఇండియాదేశపు రాజప్రతినిధిగారి బిల్లులో స్వదేశ రాజకీయోద్యోగములను గూర్చి చేయఁబడిన నిబంధన విషయమయి నార్తుకోటుగారితో నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరిగించి, మైసూరుదేశమునుగురించి లార్డువిలియంహేగారు వ్రాసిన సంగతులకు ప్రత్యుత్తరమొసగి స్వదేశసంఘములు చేయవలసినపనులను గూర్చియు ఇండియా దేశమునందలి నీటిపారుదల విషయమయిన పనులను గురించియు నుపన్యసించెను. 1866 వ సంవత్సరము మొదలుకొని తూర్పు ఇండియా సంఘమునందు మిగుల

శ్లాఘనీయమయిన పనులనొనర్చి స్వదేశస్థుల స్వాతంత్ర్యములనుగూర్చి విశేషముగా పనిఁజేసెను 1869 వ సంవత్సరమునందు నౌరోజీగారు బొంబయినగరమునకు వచ్చినప్పుడు స్వదేశస్థులందరును అయననుగూర్చి ప్రసంగించి కొంతధనమును ఒక పటమును ఆయనకు బహుమతియిచ్చిరి ఆద్రవ్యమంతయు స్వదేశలాభమునకుఁ దగిన కార్యములకొరకు నౌరోజీగారు వ్యయపరచిరి ఇండియాదేశపు పేదరికమునుగూర్చియు, దానిని మాన్పుటకుఁ దగినయుపాయములనుగూర్చియు నౌరోజీగారు చక్కఁగనుపన్యసించుచు నేటివరకును ఆవిషయమునుగూర్చియే మిగులపాటు పడుచున్నారు. ఆయనవ్రాసిన యుపన్యాసములు చదివినవారికి నేతద్విషయమయి నౌరోజీగారు చేసిన కృషియంతయు విశదపడఁగలదు ఇటీవల ఈ సంగతినిగూర్చి ఇండియాదేశపు కార్యస్థానముతో నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరిపెను ఇంగ్లాండులోఁ గూడ నీవిషయమయి యభిరుచిపుట్టించెను. 1869 వ సంవత్సరములో తూర్పు ఇండియా సంఘమునందు గుజరాతీ భాషలో మూడు ఉపన్యాసములును, ఆంగ్లేయ భాషయందొక యుపన్యాసమును నౌరోజీగారు చదివిరి. బొంబయినగరమందు కూడ నొకయుపన్యాసమును చేసిరి గాంగాల్ ఠాకూరు సాహేబుగారు చేసిన సభలో ఇండియాదేశపు స్థితినిగూర్చి గుజరాతీభాషలో నొకయుపన్యాసముఁ జేసిరి. ఇండియాదేశపు గవర్నర్ జనరల్ గారు చేసినబిల్లులో వ్రాయఁబడిన స్వదేశోద్యోగములను గురించిన యేర్పాటు విషయమయి ఒక యుపన్యాసమువ్రాసి బొంబై నగరమునుండి తూర్పు ఇండియాసంఘమునకుఁ బంపెను 1869 వ సంవత్సరమునందు నిర్మింపఁబడిన బొంబయి రాజధాని యందలి మాదివిషయమయిన చట్టమును గూర్చి ఉపన్యాసములు మొదలగునవిచేసి ఇండియాదేశపు రాజప్రతినిధిగారిచే సదరు చట్టమును రద్దుపరిపించెను 1870 వ సంవత్సరములో ఇండియాదేశమునకుఁ గల లోపములను గూర్చియు, 1871 సంవత్సరములో ఇండియాదేశపు వర్తకమునుగూర్చియు, ద్రవ్యపరిపాలనను గూర్చియు ఉపన్యసించెను. 1872 సంవత్సరములో నౌరోజీగారు బొంబయినగరమందున్నప్పుడు నగరపారిశుధ్యశాసనములను గూర్చిన మార్పుల విషయమయి మిగులఁ బనిచేసెను. ఆసంవత్సర మేర్పరుపఁబడిన సంఘమునందు నౌరోజీగారు సాక్ష్యమిచ్చిరి 1874 వ సంవత్సరములో బరోడాదేశపు గైకవారుగారివలన మిగుల ప్రార్థింపఁబడి ఆయనకు దివానుగా నుండుటకు సమ్మతించెను. [సశేషము.]

ఆచంట-సుందరరామయ్య.

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, చతుర్థాశ్వాసము. (౩౫౮ పుట శేషము.)

శా॥ ఆహా యెప్పటికట్లు నన్దలఁచెఁగా కంతఃపురంబుల్ సుదు
ర్గ్రాహంబుల్ పెఱవారి కెట్లు చొరశక్యం బైనఁ గానీకడున్
మాహాత్మ్యంబున మేటివంటి వతనిన్ దౌవారికాత్యుగ్ర స
న్నాహం బెక్కడనుండు రావలసిన న్రాలేఁడె యొక్కట్లనియున్. ౧౪౬.

క॥ వత్తు నవశ్యము నేఁడని। చిత్తము తమి రేఁచియంతఁ జింతయొకటైపై
హత్తిం నది వృథపుచ్చినఁ। బుత్తురు మగవారిమాట పొసఁగదునమ్మన్ ౧౪౭.

క॥ అనఘాత్ముఁ డతఁ డాతని। నన నేమున్నది మదీయమైన యదృష్టం
బును దూఱుటగా కెట్లది। యొనర్పునున్నదియొ చంద్రికోగ్రదవాగ్నిన్. ౧౪౮.

వ॥ అని చంద్రు నుద్దేశించి. ౧౪౯.

క॥ నీశైత్యము నస్మితి న।త్యాశన్ హిమధాముఁడును సుధాంశుఁ డనంగా
నో శశధర యేలాఘృత। కౌశాతకివయ్యె దేమిగూడెను దీనన్ ౧౫౦.

క॥ చలువయొనరించి నంతియ।పలుముష్ణత విమువు మిదియ పదివేలింకన్
జలిపందిలి వెట్టుటకడ। వలఁబోమొత్తమిదియె మాకు వనజారాతీ ౧౫౧.

సీ॥ శ్యామకంఠ లలాటసామీప్య పరితప్యమానంబులుగఁ గళల్ మార్చిమార్చి
సింధూదకాంత స్సమింధన బడబాన లోగ్రకీలల నెగమూనియూని
ప్రత్యమావాస్య సంభవదర్క-సంయోగ కలితాధికోష్ణిమఁ గ్రాఁగిగ్రాఁగి
విప్రయోగోష్ణ పాంథప్రాణ పరిపాన ఘూమజంబగు కాఁక పొందిపొంది
కాలకూటాహ్వాయ భ్రాతపాలుపట్టి। పుచ్చుకొను దాహకత్వంబు ప్రోచిప్రోచి
యింతవేడిమి సాధించితేమొ చంద్ర। నన్ను నేఁచుటకే ప్రయత్నంబుతోడ ౧౫౨

చ॥ ప్రథమకళల్నెలన్నెల నుపాయన మిచ్చుచు వహ్నిసూర్యులన్
బృథుతరమైన మైత్రిఁ గడుఁబ్రీతులఁ జేయుట యీదృశోష్ణిమ
ప్రథమ పలీభవద్విరహబాధకె కావలయు న్శశాంక యీ
పృథివి నధర్మికెన్నఁ బరపీడయె యుత్తమలాభమెప్పుడున్ ౧౫౩.

చ॥ చలువనె భ్రాంతిమూలము నిశాకర యింకొకటెన్ని చూడఁ గే
వలమును వేంద్రపుం బ్రకృతివాఁడవ యెట్లనినం జకోరముల్
వెలయఁగఁ డంక నీయుమకు వెన్నెల జుఱ్ఱుచు దానఁ జేసి కాఁ
కలవడ శైత్యముల్మరగినట్టివి నిప్పులమేఁతకోర్చునే. ౧౫౪.

మ॥ ఇటుగా కొక్కకకాలదోషమున నానేమో విపర్యాస మ
న్నిటియుం మన్మలయానిలుండు నిదిగో నెమ్మేనికిం జాల ను

త్కటతాపం బొనరించఁజొచ్చె నిదియుం ద్వచ్చంద్రికాజాల సం
ఘటనాదౌష్ట్యము రాజధర్మ మనుచుం గ్రౌర్యంబుఁ దాఁబూనెనో ౧౫౫

వ॥ అని దక్షిణానిలు నుద్దేశించి ౧౫౬.

క॥ తలఁప జగత్ప్రాణుఁడవై। వెలసిన నీవిట్లు నన్నువేచుట తగునే
యిలవెలుగు చెనుమేసిఁ। మలయానిలయొద్ది కాపు మదిఁజంతింపన్. ౧౫౭

వ॥ అని యతనివేడిమి మాన్పుటకై యనేకప్రకారంబులం దూఱియుం బ్రార్థించియు
గుణంబుగానక విసివి యిట్లనియె ౧౫౮.

సీ॥ అంతకాశా సమాయాతత్వమరసినఁ జలువకు నీకును జాలదవ్వు
రౌద్రమూర్తిత్వ వార్తలువిచారించినఁ జలువకునీకును జాలదవ్వు
దహనసారథ్య తత్పరత భావించినఁ జలువకునీకును జాలదవ్వు
శ్రీఖండవిషధరోచ్ఛిష్టత యెంచినఁ జలువకునీకును జాలదవ్వు
పలుకులేటికి నీయందు మలయపవన। చలువగలదనునట్టి సంశయము దగదు
వసుధ నెందైనఁ జండాలవాటిలోన। బ్రాహ్మణగృహంబు వెదకుట భ్రాంతిగాదె.

ఉ॥ దక్షిణగంధవాహ నినుఁ దన్మలయద్రుమ రూఢగూఢపా
ద్భుతుణ నింతకెంతయు నపాయము పొందదె పొందకుండఁగా
నిక్షుశరాసనుండు విరహిశ్వసితోపచయ క్రియన్వ్రము
క్తక్షయుఁ జేసెఁగావలయుఁ గాక తదుష్ణత నుష్ణమెక్కఁగన్. ౧౬౦.

వ॥ అని మలయసమీరు నుపాలంభించి. ౧౬౧.

శా॥ పాథోరాశిగభీరు సద్వితరణప్రాగల్భ్య మందారు ఘూ
నాధాస్థానవిధేయవర్తను సమైనఃపద్ధతివర్తనన్
యాథాతథ్యవిధప్రయోగ వివిధోపాయార్జిత ద్విణ్మదో
న్మాథఖ్యాత సునీలకౌశలు నసన్మార్గ చ్ఛిదాపేశలున్ ౧౬౨.

క॥ వ్యాచక్షాణ సుధీజన। వైచక్షణ్యోదయాభివర్ధన వైద
గ్ధీచుంచుర నిజకృత మైత్రీచుంచు విశృంఖలాష్ట దిక్చరకీర్తిన్. ౧౬౩.

మాలిని॥ అమలయప్రియసూనున్ యామినీశోపమానున్
గమలభవమనీషున్ గణ్యవాక్ప్రౌఢిశేషున్
శమదమగుణనిష్ఠున్ శాస్త్రచింతాగరిష్ఠున్
బ్రమథపతిసుభక్తున్ బ్రహ్మవిద్యానురక్తున్. ౧౬౪

గద్య॥ ఇది నిఖిల సూరిలోకాంగీకార తరంగిత కవిత్వవైభవ పింగళి యమరనార్య
తనూభవ సౌజన్యగేయ సూరయనామధేయ ప్రణీతంబయిన ప్రభావతీ
ప్రద్యుమ్నంబను మహాప్రబంధంబునందుఁ జతుర్థాశ్వాసము.

ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము.

పంచమాశ్వాసము.

కం॥ శ్రీఫల తులసీసక్తుఫ|లా ఫుల్లజ్జాతివిచికిల ప్రముఖద్ర
వ్యా ఫల్గుకృతేశ్వరపూ|జా ఫలగద్గణ్యు సమరసచివవరేణ్యున్. ౧

వ॥ మన్మథు నుద్దేశించి యాకన్యకాతిలకంబు. ౨

ఉ॥ భూనుతలీల రుక్మిణికిఁ బుట్టి మనోభవ మత్ప్రియత్వమున్
బూనినవాఁడ వీవయఁట పూర్వపునీ యతనుత్వధర్మము
న్మానక యేచుచున్న నదిమామక భాగ్యమునిన్నెటాడఁబోఁ
గా నెటువచ్చునో తడవఁగా వెలఁతుక్ గిరముల్మాగిడ్చెదన్ ౩

వ॥ అని పలుకుచున్నప్పు డంతకంతకుం బెల్లయిన యాయల్లకభరంబునం జెల్లగిల్లు
నుల్లంబుతాల్మి నిల్వరింపంజాలక యబ్బాలాలలామంబు ౪.

గీ॥ నాఁడె చనకుండ లేఖఁ బ్రాణములు నిలిపి| యంతభరపడివచ్చి నేఁడాత్మపతుఁ
నూర్వరానినాతమికినట్లొనరఁబలికి| ప్రియుఁడుతుదనిట్లువిడిచెనన్నియనువృథగ.

మ॥ అనుచున్ జెప్పలు తేలవైచుచు విశుష్యత్కంఠయై రుక్మిణీ
అనయామీఁదటనైన నీవపతివై తద్ధర్మమీడేర్పుమీ
యను పల్కుం జుక నాలుకన్ దడపుచుం బ్రాణార్తిదీపింపఁ జ
య్యనఁ బూఁబాన్పున వ్రాలఁబోవుటయు మీనాంకుండు చిత్రంబుగన్. ౬.

వ॥ సంభ్రమంబునఁ గర్ణోత్పలంబు వెలువడి నిజరూపంబుతోడ. ౭.

కం॥ హాతాలిమి వదలెదు సు|మ్మీ తెంచియె యున్నవాఁడ నిదెనీపతి న
న్నోతరుణి చూడుమని తా|నా తల్పమునందు నిలిచి యక్కునఁ జేర్చెన్. ౮.

మ॥ అతిశీఘ్రంబున నాలతాంగియుఁ దదీయాలింగన స్పర్శనా
మృతసేకంబున మూర్ఛదేఱుచునె యున్మీలన్మహానంద మూ
ర్ఛితయయ్యెన్ మగుడన్ బడంపడి మదిం జేష్టల్లనింపంగఁ దాఁ
బతిఁ గన్ జెప్పలువిచ్చిచూచి భయకంపస్వేద లజ్జాత్మయై ౯.

కం॥ చిరకాంక్షిత నిజపరిరం|భ రసస్థితిఁజొక్కియున్న పతి చేతులు స
త్వరత విడిపించుకొని యో|వరిలోనికిఁ జాఁటిపోయె వనజాక్షిపడిన్. ౧౦.

ప్రద్యుమ్నుండును శశిముఖీ రాగపల్లవులం జూచి యిట్లనియె ౧౧.

యువాధికుండను యశంబెసఁగు న్ననునేలికొన్న మ
ను స్తపుణ్యఫల భూమిక మీచెలి యీవిలంబ మే

నోర్వమిఁజూడ కట్లరుగు టొప్పునె తోడ్కొనిరండు పోయి గాం
ధర్వ వివాహలీలకు ముదమ్మున మీరలె పెండ్లిపెద్దలై ౧౨
వ॥ అనిన విని రాగవల్లరి నవ్వుచు నతనిం జూచి ౧౩
చ॥ తనవిరహాసహిష్ణుత విధంబఖిలంబును నీవువింటి గా।
యనయము నాఁడుకోఁగ నిప్రడంచు మనంబున నెత్తునిగ్గునన్
మునుఁగుచుఁ గుందుచున్నదియొ ముద్దియ నీతమకం జెఱింగి ని
ల్వని తెఱఁగొక్కతప్పగఁ దలంచెదు సూ చతురుండవన్నిటన్ ౧౪.
వ॥ అనిపలుకునంత నతనికి శుచిముఖియు నిట్లనియె ౧౫
గీ॥ నీవు సకలనాయికావిశేష స్వభావములు నెఱిఁగినట్టివాఁడవైన
నాకుఁదోఁచినంత యాకన్యచిత్తంబు। విధము నీకు విన్నవింతు వినుము ౧౬.
ఉ॥ తాఁగడు వేగిరించెఁగద తద్గతి నీవు నెఱుఁగ నిగ్గుఁచున్
లోఁగుచు నింతనుండి యిఁకలోనుగ నొల్లక పట్టఁబట్టఁగా
నేగుచుఁ గోరు నీబలిమి నీప్సితసిద్ధిగ వీఁపు గానరా
డాఁగుట దీని పేరు నిబిడంబిది బాలికకెల్ల నాత్మలోన్ ౧౭.
వ॥ కావున నప్పడుచు తప్పేమిగలిగిన నదియు నొక్క యనురాగ విలసన విశేషంబ
కా నెఱుంగుకొని యనుగ్రహంబు వదలక పరిగ్రహింతుగాని వేఱొండుగఁ దలం
చెదుసుమీ యేముపోయి యాముద్దియకు బుద్ధిచెప్పి యొత్తుకొనివచ్చెదమని రాగ
వల్లరియుం దానునుం దత్సమీపంబునం దెరమఱుంగున నుండి తమపలుకు లాల
కించి వినుచున్న యన్నెలఁత పాలికిం బోయి యేకస్వరంబున నిట్లనియె. ౧౮
గీ॥ తలిరుఁబోఁడి మంచిదానవు గలిగి తి।ట్లరుగు చెంతురమ్మ యధిపుమనము
విరసమయ్యెనేని వెరపెద్దిమఱిచక్కఁ। జేయనీవ చింత చేసిచూడు. ౧౯.
వ॥ అనిన శుచిముఖికి రాగవల్లరి యిట్లనియె. ౨౦
క॥ అప్పటికి కట్లరుదెంచుట। తప్పనరాదంత మనము దండ నునికిం దా
నప్పడుచుఁ దనము మానక। యిప్పడఁతుక యంత వెట్టియే యిఁకఁ జేయన్. ౨౧.
వ॥ అని ప్రభావతి నవలోకించి ౨౨
క॥ వరుఁడు సమాగమకాంక్షన్। త్వరితపడుచు నుండనిచటఁ దడయుట తగదో
వరవర్ణిని రారమ్మిక। సరవిని దమియుండ దెల్ల సమయములందున్. ౨౩.
వ॥ అని కేలుపట్టి తివియఁబోయి యాలజ్జావతి చేత విదల్పులంబడి నగుచు నిట్ల
క॥ ఏరీతిం జనఁగిన నె।వ్వారెఱుఁగరు నీదుగుట్టు వనితామణిరో
ళ్ళారోఁకఁ ద్గఁబాడిన। కూరుము లిపుడింత దాఁచుకొన్న నడఁగు

వ॥ అని వెండియు నతిప్రయత్నంబున. ౨౬

సీ॥ విభుఁడుదండనె యుది వినుచున్నవాఁడెంత గబ్బివేయిదిఁ జక్రమమెయనియు
నతఁడిది సరకుసేయమిగ భావించిన నపుడేమియగుసుపీ వబలయనియు
రసికశేఖరుఁడు సర్వజ్ఞుఁడు ప్రియుఁడు నీకొలఁదిన నడుచు భీతిలకుమనియు
నలిగొప్ప మీశుభావాప్తి దీనికి నింతతడయుటొప్పమి యెట్లుదలఁపవనియు
మఱియు నెన్నియొ బసిబిసిమాటలమరఁ। బ్రియము చెప్పియు నదరపైచియు హితానూ
వృత్తి దెలిపియు నాకకొంత మెత్తఁబడఁగఁ। జేసి కేల్వట్టి తిగిచె నాచెలువఁగడల.

సీ॥ తిగిచినరాక యీడిగిలంబడుచును లజ్జాలసత్వమున మల్లాడియాడి
నిలునిలు మొకమాట గలదని నిలిపిపల్కుట కేమియును లేక గ్రుక్కిగ్రుక్కి
యడుగడుగునకు నత్యంత నిర్బంధంబుసలిపెడు నందాఁక నిలిచినిలిచి
తెరువున నర్గళాదిక మేదిచేతికందినఁ బట్టువిడువక పెనఁగిపెనఁగి
యుందుబిబాస్య కడుఁగలయించెఁ జెలిని। విసిఁపోగుగ దాయను వెఱపునాదవ
విభునినూతన సంగమవేళఁ గరము। వక్రములు వో పఠంతుల వర్తనములు ౨౮.

క॥ ప్రకృతిజ్ఞయు హితనిర్వాహికయునగుట నల్లనల్ల నేపుఁగుఁగంబా
నకుఁ దిగిచినట్లు యత్నాధికతం జెలి తెచ్చె నాసతిం బతికడకున్. ౨౯.

వ॥ ఇట్లు తెచ్చి ౩౦

క॥ అనయము చేరికయగుతఱి। ననివార్యవ్రీడ భయభరాకులగతియై
తనవెనుక నాడుగనాడుగఁగ। వనితామణిఁ దేర్చితేర్చి వల్లభుఁ జేర్చెన్ ౩౧.

వ॥ ఇట్లుదగ్గఱఁదెచ్చి యజ్జలజాక్షి యత్యూర్జిత సముజ్జిహాన దుర్జయలజ్జా సము
ద్వేగవేగయు నుద్దామ రోమహర్షణ స్వేదోద్భేదసాదిత ప్రకృతిమకరికాపత్రాంగ
రాగయుఁ బురస్థితిపరిత్యాగ యత్నసంక్షోభ సంచలీభవదుత్తరీయ పార్శ్వ
పునఃపునరాలక్ష్యమాణ వక్షోజ కుంభతట విజృంభణాభోగయు నగ్రదృష్టి ప్ర
సార పరిహారనియమ నియతకటాక్ష సంచార చారుకర్ణగోళ కూలంకష లోల
దాఘిమ శ్లాఘనీయముఖ పరావృత్తిపౌనఃపున్య ధన్యాయితోభయో
న యెలనాగం జూపుచు నాపురుషరత్నంబుం గటాక్షించి ౩౨
పాలకుమారక నేఁటిదాఁక గు
పేక్షఁ బడంగలపాటులెల్లఁ దాఁ
లుచుఁ దాటుచు నేక్రియంబెనం
లి కేల్గదియించె రతీశుచేతితోన్. ౩౩.
గాక్షిఁ బరిగ్రహించె గాంధర్వ వివా
హార్థోక్తంచుఁ గెలన శుచిముఖి నవ్వన్.

క॥ అప్పుడింపుకతద వన్యోన్య పాణిసంస్పర్శ సంభృతానంద స్తం
భ పరీతాత్మతనుండిరి। ప్రపంచమాతయును మఱి పతియు నతియున్ ౩౫.

వ॥ తదనంతరంబ ౩౬.

క॥ తనరెడు లజ్జాభయ వాసన లుద్బోధమునఁ దనర సతి కనుఁగొని మె
ల్లన నిలుచని యానలిడన్। జనిరొక్కొక నెపముఁ జెప్పి సకియలిరువురున్. ౩౭

వ॥ అప్పుడు ప్రద్యుమ్నుండు. ౩౮

క॥ నిలువక యటుపోచున్నా। రలికుంతల చెలుల నేల యానపొడిచె చేఁ
జెలికాఁడఁగానె యని పైదలి చెవిలోఁ జెక్కుచెక్కుఁ దార్కొనఁ బలికెన్.

వ॥ అప్పుడు. ౪౦

చ॥ ఉవిద తనుత్తికంత చెవియొగ్గక పోఁజెనఁ గన్విభుండు కె
ల్దవిలిచి చుట్టునించుక యొకన్ భుజముల్వలగొల్పి పొమ్మనన్
సువదన వెవ్వడందిరుగ శ్రోణికుచస్తన వేణికాభర
శ్రవణకపోలముల్పతిని సారెకు సోఁకుచుఁ దేల్చి యింపుగన్ ౪౧.

వ॥ అంత ౪౨.

చ॥ నళినదళాక్షి సిగ్గరితనంబు గదా యని యింత చెల్లునే
యలయఁ జెనంగితంచు విభుఁడంగన హస్తము వట్టినిల్పి చె
క్కిలి మిగులం జెమర్పఁ బులకింపఁగ ఘర్మకణావళుల్నఖం
బులఁ గొని పాఱమీటుచును బొల్పుగ మేని మెఱుంగు రంబునన్ ౪౩.

సీ॥ మఱియుఁ గపోలచుంబన సమీపతయాస రిత్తమంతనము సారెకువచించి
యభివీక్షణేచ్ఛ నమాశ్రీనసంజెగనెత్తి కొనగోళ్ళఁబలుమఱుఁ గురులుదువ్వి
చనుగుబ్బలంట ముచ్చటపడినూటికేఁ బయిఁటపై నెరసులు పాఱమీటి
గనయంబు ముట్టుటకును జేరికలుగ వేమాఱును మొలనూలి మణులుదుడిచి
చెదరుడిపి ప్రీడజాడ్యంబు వదలఁజేసె। కాంతనాగిమెత్త మెత్తనఁ గాఁగి
నీవి తనయంతటనె జాఱెనెయ్యమెఱిఁగి। పాణిఁ జెక్కిలినా

వ॥ తదనంతరంబ ౪౫.

ఉ॥ శౌరిసుతుండు బాలికను శయ్యకుఁ దార్చి యదీర
ద్వారణ సంప్రబుద్ధ రసతందరతీప్రుగ మించు
నారత భోగలీలల మనంబునఁ జొక్కుచు
తారత మల్పమల్పముగఁ దన్మతి యోర

గీ॥ సౌరభమె చిక్కె లోనికి జాఱెనాకొ। రాయడికిఁ గాక బహిరంగరాగ మెల్ల
ననఁగ నినుమడించుచు నంతరంగరాగ। మలరఁ జెనఁగిరి దంపతు లతుల రతుల

వ॥ ఇవ్విధంబున ౪౮

చ॥ స్వకుతుకపూర్తిగాఁగ రతిసల్పి సుషుప్తివహించి రంత నా
యికయును నాయకుండుఁ దమ యిద్దఱియంగములు న్విమిశ్రభా
వకలనఁ జిక్కుఁ జీరువడవైచిన చంపకనీలకంజ మా
లికల తెఱంగునం బరగ లేఁజెమటల్ననుగాలి నాఱఁగన్ ౪౯

వ॥ అంత ౫౦.

క॥ అరుణాంశు పటలియనువా। సర రాజపురోద్ధృత ధ్వజంబుకొనన్ వి
స్ఫురితమగు రత్నమో యన। సురపతిదిశయందు వేగుఁజుక్క వెలింగెన్. ౫౧.

చ॥ యువకులచూళికాభరణ మంతట మేల్కని నిద్రచొక్కునన్
వదలిన కౌఁగిలి న్మెలఁపునన్ బిగియించుచుఁ జెక్కుచెక్కుటన్
గదియఁగ నొత్తియొత్తి తన కాంతను మేల్కొలిపెన్ మృగాక్షియున్
నిదురదొఱంగి చూచుచునె నేత్రము లెప్పటి మూసె సిగ్గునన్ ౫౨

సీ॥ అంతఁ గామిని కన్ను లరవిచ్చి సురత సంక్షుభితవేషము పతి చూడకుండఁ
దనదు చెక్కిలి మొగంబున కడ్డముగఁ జేర్చి పొరిఁబొరి నదిదాన పులకితముగఁ
గెంగేల నతని కౌఁగిలియూఁగి యొడగొంచుఁ జేలాంచలము పెఱచేతఁ దడవి
తెచ్చి పాలిండ్లమీఁదికిఁ జొనుపుచు నితంబావృత్తి యరసి రెండవ చెఱంగు
కటితటంబొత్తి యొత్తికిం దటికిఁ బరపి। లోనుగా దాని పైయంచు తోఁ దమరఁగఁ
బొక్కిలి గదించి పట్టి మూపున నరఃరి। వదలు తురుము చక్కొనుచు శేవ గఁగఁడఁగె

క॥ ఈచాడ్పునఁ బానుపుపై। లేచుచుఁ గడు నింపుగులుకు లేమవిలాస
శ్రీ చేఁ జిత్తము గరఁగఁగ। నా చెలువుఁడు మగుడఁ దిగిచి యక్కునఁ జేర్చెన్. ౫౪.

వ॥ తదనంతరంబ కార్యాంతరచింత చిత్తంబునం బొడమఁ దనవదనంబు ముదితచెవిం
గదియించి యోయువిద యిది మొదలుగ మాపులెల్ల నిచ్చటికి వచ్చెదఁ గాని తేపులు
దప్పకుండ మాపిడి దినయుండకున్న రహస్యభంగంబు పుట్టిన మన మనోరథంబు
విఘ్నాకులం బగుం గావున నిక్కడనుండి మదీయనివాసంబుదాఁక భూవివరంబు
గల్పించుకొని పోయెదఁ దద్ద్వారం బన్యుల కెఱుకపడకుండునట్లుగ సంవరణంబు
గావింపుమని చెప్పి యప్పలుకులకు నాలజ్జావతి యంగీకారసూచనంబుగాఁ దల
యొగ్గరపైవ నుక్తప్రకారంబున నిజనికేతనంబున కరిగెఁ బ్రభావతియుఁ దద్బిలం
బు తగుతెఱంగున సంవృతంబు గావించె నంత. ౫౫.

మ॥ సమయాభిజ్ఞతఁ గుక్కుటంబు వివిధచ్ఛందస్స్ఫూర్తియామాంత రం
తినయామో భగవాన్వృషః కుసుమధన్వీ దేవతా మానినీ
రమణాయాం వినియోగ యంచు నిదియారంభించెఁ గాఁబోలు నా
నమరెం దధ్వనిమానినుల్ రతికిఁ దామైనాధులం బైకొనన్. ౫౬.

వ॥ మఱియు నాసమయంబున వాసరప్రత్యాసత్తి నిమిత్త విరహాశంకా సమంకురిత సంతాపంబున లోపలి పట్టువదలి వెలికి నిర్గమించు నిఖిలకాముక ద్వంద్వ సముదయ హృదయంబుల చలువలం ద్రోవయడ్డగించి గడ్డురికి యాక్రమించెనోయనఁ గఁ దనరారుచు హారమౌక్తికంబు లత్యంతశైత్యంబునం బ్రవర్తిల్లె నచిరభావి యైన భావజవశంవద స్త్రీపురుష పరస్పర పరిరంభవిశ్లేష ఖేదవేదనా ప్రాచుర్యంబు సూచించుభంగి నొండొంటి యంటువిడిచి బిరుసెడలిన దళంబులతో నతివిరళంబగుచు మేల్కట్టు పువ్వుదండలుం దమ యంతర్గుణంబుల కొలఁది విశదంబుగాఁ దెలిపె నన్యోన్యసన్నిధిం జెన్నుమీఱు దంపతు లింపుసొంపున నాదరింపం దెంపొందు సౌభాగ్యవైభవంబు నేఁటికిదియకదా యను హృదయౌత్సుక్య విలసన విశేషంబునం బోలెఁ దాంబూలంబులచలితంబుగా రుచుల ప్రచురతం బచరించెఁ బ్రచురసురతంబులఁ జరించు నుద్దామ యౌవన మదమదనమత్త మత్తకాశినీమణుల మణితరణితంబుల జోకలేక సంతసగ్రహించి యంచిత ప్రేక్షాదక్షతం బరీక్షయిచ్చు భావ మావహిల్ల గృహశారికాకీర పారావత కులంబులునుగల కలిత లయలలిత కలకానుభావంబు దులకించు కులుకు తెలుంగుగల కలికిపలుకు లవికలంబులుగాఁ గులుకరింప దొరకొనియెఁ బ్రతికల నవనవాయిత ప్రౌఢి యువమిథున రతిపరిమళంబులఁ గలపడంబయి పొలుపెసఁగ వికసనారంభశుంభదంభోజముకుళ సుకుమారసౌరభంబు సారెకు వెదచల్లుచు నల్లనల్లన సంచరించు చల్లకరువలి బలింగములు తెరువరుల తనువుల నవిరళముగఁ దలకొనం బులకాంకురంబులు మొలపించు గతదివసావసాన సమయంబున జిగీషిత దేశాంతరుండైన భాస్వంతుచేత నాత్మ తేజస్సమర్పణానల్ప లాలనాపురస్సరంబుగా నియోగింపంబడియుం దమతమయున్న భవనంబుల నివసించు కొంచెపుఁ జీఁకటులు నేకాని నానాతమోనీకంబులం బోకార్పలేని తప్పగలిగి యున్నయది గావున నావేళ కాసన్నంబగుచున యావాసరాధీశురాక యాకర్ణించి కార్యవైకల్యంబు నసాకులత్వంబు నొందెనోయన నేపుదఱిగి దీపకళికలు వెలవెలంబాఱె విక్రమవిహారంబు ముగియించి గవుసెనఁబొదివిన కుసుమకోదండు వెండిడాలపోఁత దళుకుటరిగ తెఱఁగున మెఱుఁగడంగియుండు రాజమండలంబు మాఁగుడువాఱె కానిపించెఁ

[సశేషము] పింగళి-సూరన్న.

ఆంధ్రకవులచరిత్రము, మధ్యకవులు. (౩౬౨-పుట శేషము.)

పింగళి సూరనార్యుఁడు.

పింగళి సూరన్న నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు, గౌతమ గోత్రుఁడు. ఈతనితాత సూరన్న; తండ్రి యమరన్న, తల్లియబ్బమ్మ, అమలన్న, ఎఱ్ఱన్న, తమ్ములు. విష్ణుపురాణము రచియించిన వెన్నెలగంటి సూరన్న తరువాత నున్నందున, ఈతనిని పింగళి (వెనుకటి) సూరన్న యందురని యొకానొకరు చెప్పిరి గాని యది సరిగాదు పింగళియనునది యీకవియొక్క గృహనామము. ఈతని పూర్వులును పింగళివారనియే చెప్పఁబడుచువచ్చిరి. పింగళియనునది కృష్ణా మండలములోని యొకయూరు. కాఁబట్టి యీ గ్రామనామమునుబట్టియే యీకవివంశము వారికటువంటి పేరుకలిగినది ఈకవి ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నమునందు తనవంశమునకు మూలపురుషుఁడయిన గోంకనామాత్యుని వర్ణించుచు, ఆతనిని పింగళి పురాంకునిగా నీక్రింది పద్యమునందుఁ జెప్పియున్నాఁడు—

క॥ ఆ గౌతమ గోత్రంబున । నాగమనిధిపుట్టె గోంకనామాత్యుఁడు స
ద్భోగక్షేత్రస్వామ్య స । మాగతిఁ బింగళి పురాంకుఁడై యతఁడొప్పెన్.

ఈ పింగళి గోంకనామాత్యుఁడే పేకియను దానిని దాసినిగా నేలిన ట్లీగ్రంథములోని యీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పఁబడినది —

ఉ॥ పేర్వెలయంగ నాఘనుఁడు పింగళి గోంకబుధోత్తముండు గం
ధర్వి నొకర్తుఁ బేకియను దానిని దాసిఁగ నేలె యోగితా
గుర్వనుభావుఁడై నెఱపె గోపకుమారుని ఖడ్గవర్ణనన్
బర్వపు నిండువెన్నెలలపై నెఱిచూపెడు కీర్తిసంపదన్

ఈ పింగళివారి పేకికథను జనులీప్రాంతములయం దిప్పుడు సహితము వాడుకగా చెప్పుకొనుచున్నారు పింగళి గోంకనామాత్యుఁ డొకనాఁ డరణ్యములో సంచరించుచుండఁగా, ఆతనికొక సుందరమయిన పూస దొరకినదఁట. అతఁ డాపూసను దెచ్చి తనపెట్టెలోవేసి దాచెనఁట ఆదినమునందే పేకియను పేరుతో నొకతెవచ్చి వారియింట దాసిగాకుదిరి మిక్కిలి విశ్వాసముతో పనులుచేయ మొదలుపెట్టెనఁట. ఇట్లు కొంతకాలము జరగినతరువాత గోంకనామాత్యుని భార్య గర్భవతియై ప్రసవ సమయము సమీపించినప్పు డాపురిటింటిలో పేకిని కావలిపెట్టిరనియు, అది యా కావలియున్న దినములలో నొకనాఁటి రాత్రి తానుశయనించిన స్థలమునుండి లేవకయే నాలుకను దీర్ఘముగా చాచి దానితో దీప మెగసనఁద్రోచెననియు, అదిచూచి యాతనిభార్య భయపడి జరగినవృత్తాంతమును మఱునాఁడు భర్తతో చెప్పెననియు, అందుమీఁద వారు దాని నేలాగునసైన వదల్చుకోవలెనని యెటువంటి యసాధ్యము

లయిన పనులు చెప్పినను పేకే వానినెల్ల నిమిషములో నిర్వహించుచు వచ్చెననియు, అందుమీఁద వారు దానిని వదల్చుకొను సాధనములేక కాశికిపోయి గంగ తెమ్మని దానిని దూరదేశమునకుఁ బంపి యది యింటలేని సమయమునందు సమస్తసామగ్రితోను పొరుగూరికి లేచిపోయిరనియు, ఇంతలో పేకి కాశినుండి గంగ తీసికొనివచ్చి యింటివారు పొరుగూరికి పోవునప్పు డింటు దిగవిడిచిపోయిన నలుగురెత్తలేని పెద్ద రాతిరుబ్బురోటిని నెత్తిమీఁద పెట్టుకొని యిది మఱచివచ్చితిరని పొరుగూరికి పోయి వారిని చేరినదనియు, అప్పుడు గొంకనామాత్యుఁడు నీవు మమ్మొట్లువిడిచెదవని దానిని మంచిమాటలతో నడుగఁగా నాఁడరణ్యములో దొరకిన పూస నిచ్చివేసినయెడల పోయెదనని యదిచెప్పెననియు, అంతట దానియభిమతమును దీర్చి వారు దానిని పంపివేసిరనియు, కథ చెప్పుచున్నారు

ఈకవి పూర్వులు మొట్టమొదట కృష్ణామండలములోని వారయినను, తరువాత దక్షిణదేశమునకుఁబోఁగా, కృష్ణదేవరాయని యనంతరమునందు విజయనగరరాజ్యము చెడి యనేకులైన చిన్నచిన్నరాజుల యధీనమయియున్నకాలములో నితఁడు కందనూలు (కర్నూలు) మండలములోని యాకువీడ, నంద్యాల, మొదలగు సంస్థానములలోఁ జేరినట్టు కానఁబడుచున్నది ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయనియొక్క యాస్థాన కవీశ్వరులయిన యష్టదిగ్గజములలో నొక్కఁడని కొందఱు చెప్పుదురుగాని యీకవి యాకాలమునందుఁగాని యాసంస్థానమునందుఁగాని యున్నట్టు నిదర్శనము లేవియుఁ గానరావు ఈసూరకవి పదునాఱవ శతాబ్దమధ్యమునం దున్నట్లూహించుట కనేక నిదర్శనములు కనఁబడుచున్నవి. ఈకవి రచించిన కళాపూర్ణోదయము నంద్యాల సంస్థానాధిపతియైన కృష్ణరాజున కంకితము చేయఁబడినది ఈ కృష్ణరాజు ఆర్వీటి బుక్కరాజుయొక్క యాఱవ సంతతివాఁడయినట్లు కళాపూర్ణోదయములోని కృతిపతియొక్క వంశానువర్ణనమువలన స్పష్టముగాఁ గానఁబడుచున్నది ఆర్వీటి బుక్కరాజుయొక్క పెద్దకుమారుఁడు సింగరాజు, అతనిపుత్రుఁడు నరసింగరాజు, ఆతని పుత్రుఁడు నారపరాజు, ఆతని పుత్రుఁడు నరసింగరాజు, ఆతని పుత్రుఁడు కళాపూర్ణోదయము కృతినందిన కృష్ణరాజు. ఆర్వీటి బుక్కరాజు క్రీస్తుశకము ౧౪౭౩వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౮౧వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యముచేసెను అటుతరువాతవచ్చిన యతనిసంతతివారు నలుగురు నొక్కొక్కరిరువదేసి సంవత్సరము లుండిరనుకొన్న పక్షమున, ఈ కృష్ణరాజు క్రీస్తుశకము ౧౫౬౦వ సంవత్సర ప్రాంతముల నున్నట్టెంచవలసి యున్నది ఈకృష్ణరాజు విజయనగరమును సదాశివ దేవరాయలు పాలించుచుండిన కాలములో నంద్యాలరాజయి యున్నట్టు కానఁబడుచున్నది. కృష్ణదేవరాయని యనంతరమున ౧[illegible]౦వ సంవత్సర

ఆతఁడతివ్యయము చేయునపుడుగాని, దుర్వ్యయము చేయునపుడుగాని, యా విషయము రహస్యముగ నాతనికి బోధింపఁదగును.

అతని యనుమతిలేకుండ, పెండ్లికొడుకు నింటికయినను పెండ్లికూఁతునింటికయినను వివాహమునకుఁగాని, ఏదేని యుత్సవమునకుఁగాని, తనస్నేహితురాండ్రతోఁగూడ విందుభోజనమునకుఁగాని, దేవాలయమునకుఁగాని వెడలఁదగదు

ఆతని హృదయమున కాహ్లాదముగలిగించు వినోదములనుమాత్రమే యామె యనుభవింపఁదగును.

ఆతఁడు శయ్యఁజేరినపిమ్మటఁ దాను శయ్యంజేరి యాతనికంటె ముందుగా ప్రక్కనుండి లేవఁదగును. ఆతఁడు పగట నిద్రించుచుండె నేని యెన్నఁడును మేల్కొలుపరాదు.

వంటసాలను రహస్యముగాను, ఎండచొరుదానిగాను, ఉంచఁదగును.

ఆతఁడన్యాసక్తుఁడయి తనపట్ల దోష మాచరించెనేని కొంచె మాగ్రహించి యాతనిని నిందింపవచ్చును. కాని, హెచ్చుగాఁగాదు

ఆతని ఎత్తిపొడుపుమాట లాడవలసివచ్చెనేని, ఆతనితో స్నేహితులుమాత్రమే యున్నపుడుగాని, లేక యాతఁడొంటరిగామాత్రమే యున్నపుడుగాని, అట్టిమాటలాడవచ్చును. మందులు మాయలుఁ బ్రయోగించి యాతనిమనసు వశముచేసికొనుట కెన్నఁడును బ్రయత్నింపఁదగదు.

కోపసంభాషణము, కోపదృష్టి, పరాఙ్ముఖియయి మాటలాడుట, తలవాకిట నిలుచుండి వీధివైపునకుఁ జూచుట, సేనసేపు స్థలాంతరమందుండుట,— ఇట్టికృత్యముల నామె వర్జింపఁదగును.

ఆమె సర్వదా సుందరముగాను శుచిగాను, ఉండఁదగును.

ఆమె యవసరమునుబట్టి విలువదుస్తులును, సాధారణవస్త్రములును ధరింపఁదగును.

ఆమెభర్త మ్రొక్కుకొనెనేని, లేక యుపవాసముండెనేని, ఆమెకూడ నాతని ననుసరింపఁదగును. ఆతఁడామెను వలదనెనేని, యామె యందుకొప్పక "ఈ విషయమున నన్నాతంకపెట్టఁగూడ"దని ఖండితముగాఁ జెప్పఁదగును.

గృహకృత్యమునకుఁ గావలసిన సర్వవిధములయిన లోహపాత్రములు, మృణ్మయపాత్రములు, తట్టలు, బుట్టలు, కఱ్ఱసామానులు, తోలువస్తువులు, ఇనుపవస్తువులు, వీనిని ఆమె చేరమాడి కొనవలయును.

అటులనే, యుప్పు, చమురు, అపరూపమయిన యోషధులు వీని నామె జాగ్రత్తచేసి యుండఁదగును.

ఆమె తన ద్రవ్యస్థితినిగాని, తనభర్తచేయు నుపదేశమునుగాని, యితరులెవ్వరికినిఁ జెప్పఁదగదు.

ఆమె వస్త్రధారణమందును, వంటచేయుటయందును, యశస్సు పాదనమందును, భర్తృసేవయందును, తన తోడిచేడియలకంటె నధికురాలగుట కామెయత్నింపఁ దగును.

ఆమె తనకుటుంబమునకు సంవత్సరమునకు వచ్చునాదాయము లెక్కించుకొని, యందుమీఁద వ్యయమును నిర్ణయించుకొనఁదగును.

భోజనమునందు వ్యయముకాఁగా మిగిలెడు పాలతో నామె నేయి చేయఁదగును. అట్లే మిగిలెడుచమురును పంచదారను జాగ్రత్త చేయఁదగును. ఆమె దూదినాడికి అనూలితో బట్ట నేయఁదగును. అవసరమయిన పలుపులు, త్రాళ్ళు మొదలగువానిని, వల్కలములను, చౌకగా దొరకినపుడామె కొనఁదగును. పడ్డుదంపించి బియ్యముచేసి, నూకలు తవుడు యుక్తరీతి నుపయోగింపఁదగును. ఆమె సేవకుల జీతబత్తెములను లెక్కయుంచఁదగును. పొలముల దున్నించుటయందును, పశుపాలనమందును, అశ్వశాలా విమర్శనమందును జాగరూకురాలయి యుండఁదగును. మఱియు కోడిపుంజులు, పూరేండ్లు, చిలుకలు, కోకిలలు, నెమళ్ళు, కోఁతులు, లేళ్ళు, లోనగు పెంపుడు జంతువుల మేతనుగూర్చి ప్రతిదినము నామె శ్రద్ధపుచ్చుకొనఁదగును. ప్రతిదినము ఆమె లెక్కల సరిచూచుచుండఁదగును.

తన భర్తయొక్క ప్రాంతబట్టల నామె దాచి యవసరమయినపుడు, అర్హులయిన సేవకులకును భిక్షులకును ఈయఁదగును.

తనభర్తయొక్క స్నేహితుల నర్ఘ్యపాద్యాది సత్కారములచేతను, పుష్పమాలికలచేతను, అభ్యంగనస్నానముచేతను, తాంబూలదానముచేతను సంభావింపఁదగును. తన యత్తమామలను సేవించి, వారియాజ్ఞలను నిర్వర్తించి, వారి మందలింపులను సహించి, వారియెదుట మెల్లగా మితముగా భాషించుచుండఁదగును. బిగ్గఱగా నవ్వఁదగదు. తనభర్తయొక్క స్నేహితులనే తనస్నేహితులనుగాను అతని శత్రులనే తనశత్రులనుగాను భావింపఁదగదు. ఆమెవినోదములకుఁ బ్రయత్నింపఁదగదు. తనసేవకులపట్ల నాదరముగలదై యుండునది. తనభర్తకుఁ జెప్పకుండ నెవ్వరికిని, ఆమె, యేప్రదానమును జేయఁదగదు. తనసేవకులు తత్తదర్హకృత్యములను జేయునట్లామె కనిపెట్టఁదగును. పండుగుదినములయందుఁ దనసేవకులకు సెలవిచ్చి వారికృత్యములు తానే చేసికొనఁదగును. ధర్మపత్నిలక్షణములిట్టివే!

పాలెపు — వేంకటసూర్యగోపాలము.

జ య ద్ర ధ నా ట క ము.

ప్ర ధ మాం క ము.

రంగము—కాశ్మీరపురము, ఒకవీధి

[కలహప్రియుఁడును, కామపాలుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు]

కామ— జయద్రధుని వివాహమునంతయు నెఱిఁగియుండి యెంత మోసముచేసితివి! కొంచెమయినఁ జెప్పనక్కఱలేదా? అబ్బా! అబ్బా! ఎంతసొమ్ము తింటివి! నా సొమ్మే నీసొమ్ముగా వాడితివిగదా

కల— దైవసాక్షి! నామాటవినుము కలలోనైన నేనాసంగతి వినియుంటినేని నీ యిష్టప్రకారము నన్ను నిందింపుము

కామ—నీకాతనిపై కోపముకలదని చెప్పితివిగదా! నిజమేనా?

కల—కోపమునకేమిభాగ్యము నాకతనిపై కోపము లేనియెడల నీవు నన్ను దరిఁజేర నీయకుము. ముగ్గురు గొప్పయుద్యోగస్థు లాతనిపాలికరిగి బహువినయముతో నన్నాతని రెండవసేనాపతినిగా నియమింపుమని ప్రార్థించిరి. నా సంగతి నాకు తెలియును. నేనును గొప్పపనులకు తగినవాఁడనే అయిన నాతఁడు వారలనిరాకరించి, తన ప్రభావము వెల్లడియగునట్లు యుద్ధసంబంధమగు మాటలు కొన్ని చెప్పి "నాకు కావలసినవాని నిదివఱకే నియమించితి"నని చెప్పిపంపెను. సరే ఇఁక నాయుద్యోగస్థుఁడెవఁడు? మన జయంతుఁడు మంచి లెక్కగాఁడు. ఇదివఱకెన్నఁడును పుస్తకములలోను పటములలోను తప్ప యుద్ధప్రముఖమైన చూచి యెఱుఁగఁడు. మంచి సువారప్రదారి. ఆడువారివలలలో బాగుగాచిక్కఁగలఁడు. అతఁడు! సేనాపతి! ఇఁక నాధైర్యస్థైర్యము లనేకయుద్ధములయందు దండలు కన్నులారఁ జూచియున్నను తుదకెట్టివానికి లోపడవలసి వచ్చినది కటకటా! సేనాతనిక్రింద ధ్వజధారినా!

కామ—ధ్వజధారిగా నుండుటకన్న నురులుతీయు కిరాతుఁడుగా నుండుట మేలు.

కల—ఏమి, ఇఁకదానికి మందు లేదు. ప్రస్తుత మన్నియుద్యోగంబులకును ముఖ్యముగా తటస్థించుచున్న చిక్కయిది. గొప్పపనులు చాలకాలమునుండి పనిచేయుచున్నవారికిని తెలివిగలవారికిని నియ్యఁబడక, బంధుత్వమును బట్టిమాత్రమే యియ్యఁబడుచున్నవి. ఇప్పుడాలోచింపుము జయద్రధునకును నాకు నుండవలసిన మిత్రతచే నేనతని నేల ప్రేమింపవలెను.

కామ—ఆతని నింక నే ప్రేమించను.

కల—మిత్రమా! తృప్తిపొందుము. నావంతుతీర్చికొనుటకు నేనాతని వెంటాడించె దను. జనులందఱును యజమానులుగాఁగాని భటులుగాఁగాని యుండుట సంభ వింపనుగదా. అయినను,

గీ॥ భటులుకొందఱు మిక్కిలి భక్తితోడఁ
గడుపుకూటికె యెంతెంతో కష్టపడుచు
గడ్డికై పాటుపడునట్టి గాడ్దెవలెఁగ
వెలయుచుందురు పుడమిపై వెఱ్ఱులగుచు.
ముసలితనమునఁ జనులలో మెసలలేని
యవసరంబునఁ బనినుండి యవలవెడలఁ
గొట్టఁబడి బీదలై బుద్ధిఁ గుందుచుంద్రు.

కామ—ఔను. అట్లచేయుదురు.

కల—గీ॥ మఱియుఁగొందఱు నిత్యంబు మనములందుఁ
జేయునూహలఁ బైకెప్డు జెప్పకుండ
భయముభక్తియు నటించి ప్రజ్ఞవడసి
ప్రభువులై తామె సౌఖ్యంబుఁ బడయుచుంద్రు.
వీరె జీవముగలవారు వెఱనలేల
నేను వీరలం దొక్కఁడఁ గాననింకఁ
గోపమంతయుఁ దీర్చెదఁ గూర్మినీవు
పొందు సౌమిత్ర యింకను బూర్ణముగను.

కామ—గుణవతి దక్కినయెడల జయద్రధుఁ డెంత యదృష్టవంతుఁ డగును!

కల—గుణవతి తండ్రిని లేపుదము, బెదరఁగొట్టుదము, జయద్రధుని వెంటాడింతము, విషప్రయోగము చేసిన ట్లాతనిసంతోషము పాడుచేయుదము, వీధివీధిని నాతని దుర్మార్గకృత్యము సాటుదము. ఈసంగతి యామెబంధులందఱకుఁ దెలియఁజే యుదము. ఈతఁడిప్పు డెంత స్వర్గసౌఖ్య మనుభవించుచున్నను నరకసౌఖ్యమును రుచిచూపుదము. ఆతనిసౌఖ్య మిప్పు డెంతవిశేషముగా నుండినను కొంతైనను తగ్గునట్లు చేయుదము.

కామ—ఆమెతండ్రియిల్లిదే. నేను గొంతెత్తి కేకలువేసెదను.

కల—ముఖ్యముగా వేయుము. రాత్రివేళ గొప్పపట్టణములలో నగ్నిపుట్టి యిండ్లన్నియు కాలిపోవునప్పుడు వేయవలసినంత గట్టిగా వేయవలెను.

కామ—ఏమండో! జయలోలుఁడుగారు!—అయ్యా! జయలోలుఁడుగారు లెండి, ఏమండి జయలోలుఁడుగారూ! దొంగలు, దొంగలు, దొంగలు. మీయింటిని, మీకూతును, మీసంచులను చూచుకొనుండి. దొంగలు, దొంగలు.

[జయలోలుఁడు మేడపైకి వచ్చుచున్నాఁడు.]

జయ— ఇంతగట్టిగాపిలుచుటకు కారణమేమి? ఏమిసంగతి.

కామ—అయ్యా మీవారందఱు లోపలనున్నారా?

కల—మీతలుపులు గడియలు వేసియున్నవా?

జయ—ఏమి? ఈసంగతియెందుకు? ఇప్పుడు?

కల—దొంగలండీ! చౌర్యముజరిగినది, మీదుస్తులుతోడుగుండె సిగ్గుసిగ్గు మీగుండె లవిసినవి, సగముప్రాణముపోయినది. గుఱ్ఱుపట్టి నిద్రపోవుచున్న జనులనందఱిని త్వరగాలేపింపుండి లేనియెడలమనుమలనైతెదరు. చెప్పినమాటవిని లెండి, లెండి.

జయ—ఏమి? మీకుపిచ్చిపట్టినదా?

కామ—మంత్రివర్యా! నాకంఠస్వరము మీరెఱుఁగుదురా?

జయ—నేనెఱుఁగను. నీవెవరవు?

కామ—నా పేరు కామపాలుఁడు.

జయ— ఛీ! మఱింత గౌరవముతక్కువగా నింటికి పదిసార్లు రావలదని మునుపే చెప్పియుంటి. స్పష్టముగా నాకూతును నీకియ్యనని కూడ ననియుంటిని. ఈరాత్రి వేళ తిండియెక్కువై తప్పత్రాగి యెడలుదెలియక నానిద్రాభంగము చేసెదవే!

కామ—అయ్యా! అయ్యా! అయ్యా!—

జయ—నాయధికారమును శక్తియును నీకీపనికి తగినశిక్షఁ జేయుటకు తగుననిమాత్ర మెఱిఁగియుండుము.

కామ—అయ్యా! శాంతించుండి.

జయ—దొంగలని చెప్పినావే! ఇదికాశ్మీరము. నాయిల్లుగుడిసెగాదు.

కామ—అయ్యా! జయలోలుఁడుగారూ! నేనతిపరిశుభ్రమగు నాత్మతో నిచ్చుటకు వచ్చితిని.

కల—దైవసాక్షి. రాయబారిని నమ్మనియెడల రాయబారము నిరాకరించువారిలో మీరొకరు.

జయ—నీవు రాజద్రోహివి.

కల—మీరా—మంత్రులు.

జయ—దీనికి నీవుత్తరమొసఁగవలెను. కామపాలా! నిన్ను నేనెఱుఁగుదును.

కామ—అయ్యో! దేనికైన నుత్తరమొసంగెదను

ఉ॥ ఈనడిరేయి పౌరజనులెల్లరు నిద్రనుజొక్కియుండఁగా
నోనరనాథకూఁతునిటు నొక్కట సద్భటహీనఁగాఁ బరా
ధీనఁగ నాజయద్రధుని ధీరహితున్ వడిగారవింపఁగాఁ
గానక పంపియుంటివో కానకయయ్యెడుసుమ్ము సంపదల్.

ఉ॥ మీకిదియిష్టమైనయెడ మే మపరాధుల మౌదుమయ్య బల్
చీకటిరాత్రిలేపుటకుఁ, జెల్వమీరలు పంపకుండినన్
దేకువమమ్ముఁ దిట్టుటయుఁ దెల్పఁగమీయెడ నేరమైతగున్.
ఏకడనైన హాస్యముల నిట్టులుపల్కఁగ నేనుగుత్తి నే.

సీ॥ కనులనుగాననే ఘనమానవులమిమ్ముఁ జెడుబుద్ధి నెగతాళి చేయుటకును
మీయాజ్ఞ లేనిదె మీపుత్రిపోయిన వినిపింతు మరల నే వినుఁడు నెమ్మ
తనదివ్యరూపంబుఁ దనమేలిగుణమును దనపూర్ణమౌవిద్య తనధనంబు
నిలువనీడయు లేని నిర్భాగ్యునకు నేఁడు దానంబు చేసి మిదయను బాసె
నిజముఁ దెలియుఁడి శిక్షింప సుజనవర్య
యింటఁగలదేని నన్ను మీకిష్టమైన
శిక్షఁ జేయుఁడి యీరాత్రి సిగ్గు లేక
లేపినందుకు మాపైని గోపమునను.

జయ—దీపము వెలిఁగించుఁడు! నాచేతి కొకవత్తినీయుఁడు! మనబంధువులనందఱను బిల్వుఁడు! నామనస్సు నిదివఱకె కుందుచున్నది. నాకు పీడకలలుకూడ వచ్చినవి. దీపము! దీపము! తెండి! తెండి! (నిష్క్రమించును.)

కల—నేను సెలవుపుచ్చుకొనియెదను ఏమన నే నీసమయమం దిచ్చట నుంటినేని జయద్రధునకు వ్యతిరేకముగ సాక్ష్యమీయవలసివచ్చును. ఆపని యిప్పుడెంతయు తగదు. ఏమన నిప్పుడు లక్షద్వీపమందు జరుగుచున్న యుద్ధంబులకుఁ బోవుటకు ఆతఁ డొక్కండె సమర్థుండు అంతపరాక్రమవంతుండు మనదేశంబున మఱియొక్కండును లేఁడుగనుక రాజాతని నీతప్పునకించుకశిక్షించినను పనినుండిమాత్రము తొలఁగించఁడు. నేనాతనిని యమలోకబాధలకుసమానమైనకోపమునఁజూచినను, ఇప్పుడుమాత్ర మాతనిపై మిగులదయయున్నట్లు నటించవలెను. నీవాతని నిశ్చయముగా పట్టుకొనఁగలవు ఆపె తండ్రి మొదలగువారి పెద్దసత్రమువద్దికిఁ బోఁడొకని రమ్ము. నాకు సెలవొసంగుము. [నిష్క్రమించును]

[సశేషము] వల్లూరి పద్మనాభరాజు.

ప్ర భా వ తీ ప్ర ద్యు మ్న ము.

ప్ర థ మా శ్వా స ము.

ఉ॥ శ్రీసుసుమామహేశు లతిచిత్రవిలాసులు దారు మున్ వియో।
గామితచింత నొందొరులకై జగమాటలు నిచ్చఁ దెల్పు కాం।
తామహిమంబుచేఁ జెలిసగంబుగ నొక్కఁడె యొడల్ధరించు స।
త్ప్రేమపు దంపతుల్కృతిపతిం దనరింతురుగాతఁ గీర్తులన్॥ ౧॥

ఉ॥ అంగజహేతుకంబు లరయన్మిథునంబుల ప్రేమలిట్టిచో।
నంగజు తల్లిదండ్రులగునట్టి యనన్యసమానహార్ద సం।
సంగు లనాదిదంపతులు సత్కృప నిత్తురుగాక సౌఖ్యము।
ల్పింగళి సూరధీరవరు బిడ్డకు మా యమరేశమంత్రికిన్॥ ౨॥

చ॥ అమలనవీనహైమసిజ యానగరుద్ద్యుతిఁ బ్రోచు సద్వపు।
ర్విమలరుచిన్ స్వభక్తులకు వెండియుఁ బైడియుఁ గిత్తియు న్సుతే।
జము నెపుడప్పుడేయొసఁగు సర్గనిదానముఁ దాల్చియున్న య।
ట్లమరెడు వాగ్విధాత లమరార్యున కిత్తురు నిత్యసౌఖ్యముల్॥ ౩॥

వ॥ అని సకలభువనప్రవర్తనహేతువులైన పురాతనమిథునంబులం గొనియాడి॥ ౪॥

గీ॥ ఆదికవులఁ బ్రాచేతస వ్యాసమునులఁ । దలఁపులోనభజించి యత్యంతసరస।
మగుప్రభావతీప్రద్యుమ్నమను ప్రబంధ। మాచరింపుచునొక్కనాఁడాత్మలోన॥ ౫॥

మ॥ జనముల్మెచ్చఁగ మున్రచించితి నుదంచద్వైఖరిం గారుడం।
బును శ్రీ రాఘవపాండవీయముఁ గళాపూర్ణోదయంబున్మఱిన్।
ఔనుఁగుం గబ్బము లెన్నియేనియును మత్పిత్రాదివంశాభి వ।
ర్ణనలేమిం బరితుష్టి నాకవి యొనర్పం జాల నత్యంతమున్॥ ౬॥

క॥ తండ్రియు సుతులకు దైవం। బంద్రుగదా వేదవాను లదివినియును నే।
వీంద్రుఁడు వాంద్రుఁడు బలె మా। తండ్రిఁ బరమపూజ్యుఁగాఁగఁ దలఁపమితగున్॥ ౭

మ॥ గయలోఁ గాశిఁ బ్రయాగ శ్రీగిరిని గంగాద్వారనీలాచలో।
జ్జయినీద్వారకలం దయోధ్య మథురన్ సంస్తుత్య పుణ్యస్థలా।
గ్రియతన్వొండియు మించు నైమిశ కురుక్షేత్రాదులం దర్పణ।
క్రియచే నాపినతమ్ముఁ డొల్లన యొనర్చెం దండ్రి కాస్థాదమున్॥ ౮॥

క॥ ఏనుం బితృపూజ ననా। చేనైన ట్టిద్ధిమోనఁ జేయఁగవలయున్।

గానఁ గృతియిచ్చి మేదిని౹పై నిలుపుము నతనికీర్తిఁ బరమేశకృపన్॥ ౯॥

వ॥ అని నిశ్చయించి ప్రభావతీప్రద్యుమ్నంబు మద్గురుండైన యమరామాత్యుని పేర సంకేతంబుగ రచియింపంగడంగి తత్కావ్యలక్ష్మీముఖంబునకుం దిలకాయమానంబుగ నా వంశావతారం బభివర్ణించెద॥ ౧౦॥

గీ॥ గంగఁదనదు పేర గౌతమీనామ వి౹ఖ్యాతిఁ బరగఁ దెచ్చె భూతలమున।
కేమహానుభావుఁ డామునిసింహుఁడు। గౌతముఁడు తపోధికతఁ దలిర్చు॥ ౧౧॥

ఉ॥ వాదున గెల్వలేక పురవైరి లలాటము కన్నుఁ జూపఁ దా।
వాదమునందుఁ గన్ను ప్రతిపక్షతఁ జూపెను శాస్త్రముల్ ప్రమా।
ణాది పదార్థతత్త్వ కథనాత్మకముల్ రచియించె నాత్మ సం।
వేదముకై మును ల్కులపవిత్రుని గౌతముఁ బోల నేర్తురే॥ ౧౨॥

క॥ ఆ గౌతమగోత్రంబున। నాగమనిధి పుట్టె గోకనామాత్యుఁడు స।
ద్భోగక్షేత్రస్వామ్య స౹మాగతిఁ బింగలిపురాంకుఁడై యతఁడొప్పెన్॥ ౧౩॥

ఉ॥ పేర్వెలయంగ నాఘనుఁడు పింగలి గోకబుధోత్తముండు గం।
ధర్వి నొకర్తుఁ జేకియను దానిని దాసిఁగ నేలె యోగితా।
గుర్వనుభావుఁడై నెరపె గోపకుమారుని ఖడ్గవర్ణ నం।
బర్వపు నిండు వెన్నెలల పై నెఱిఁ జూపెడు కీర్తిసంపదన్॥ ౧౪॥

ఉ॥ సంతతిలేక మున్న తనిజాయ సభక్తిని సూర్యసేవ య।
శ్రాంతముఁ జేయఁగా నతఁడు సద్విజుఁడై కలవచ్చి యొండచే।
ట్టింటికినిచ్చి బాల ఫలియించును నీకిది ప్రోదిచేసి కొ।
మ్మంతయు నంచుఁ బల్కె నటయింతియు నాకలగాంచి ధన్యయై॥ ౧౫॥

గీ॥ సకలదిశలకు శాఖోపశాఖలిడుచుఁ। బాదలి ఫలియించు నొండటయుఁ బోలి ప్రబలి।
యాత్మసంతతి పుత్రపౌత్రాదిబహుళ౹పరంపరల నొప్పవెలసె భర్తయును దాను॥ ౧౬

మ॥ తరముల్నాల్గయి రెండు నెందునగు తత్తద్గ్రామనామంబులన్।
బరగున్ వంశము లెల్లఁ బూర్వపు నిజప్రఖ్యాతి మాయంగనే।
మరుదోఁ పింగళినామ మందుఁ జిరకాలావాసులైయున్న సు।
స్థిరతన్ గోకనమంత్రి వంశజులకున్ జెన్నొందు మిన్నందుచున్॥ ౧౭॥

ఉ॥ రంగుగ గౌతమీపరిసరంబులఁ గృష్ణకెలంకులన్ ఘనుల్।
పింగళి రామయాదులు లలింబలనాటను బాకనాటనుం।
బింగళి గాదయాదులిటఁ బెంపువహించిన యస్మదాదు లా।
పింగళిగోకమంత్రి యిలు పేరనె చాలఁ బ్రసిద్ధులెల్ల చోన్॥ ౧౮॥

వ॥ అదియట్లుండె నమ్మహావంశంబునందు నస్మజ్జనకజనీ జీవంతికాత్యంత కమనీ
యంబైన శాఖావిశేషం బెట్టిదనిన॥ ౧౯॥

క॥ గంగయనా వెలయుచు శుచి। తంగడు శోభిల్లెనాకఁడు తద్వంశములో।
గంగయనా వెలయుచు శుచి। తంగడు శోభిలెఁ దదూర్జిత యశశ్శ్రీయున్॥ ౨౦॥

క॥ మాంగల్యశోభియగునా। గంగయకును ముగురు వంశకరులై రిసుతుల్।
రంగత్కీర్తులు మహినె। న్నంగ న్సూరనయుఁ గుప్పనయు రామనయున్॥ ౨౧॥

క॥ కనియెన్ గుప్పన సూరన। యనుపుత్త్రుని నతనిపుత్త్రులగు బానయ భ।
ద్రన కుప్పార్యులకాత్మజు। లనేకు లెఱ్ఱయ్య పాపయాదులు ప్రాజ్ఞుల్॥ ౨౨॥

క॥ జనియించెను రామనకుం। దనయుఁడు గంగన్న గంగనకు గాదన గా।
దనకుం బెద్దయ మొదలుగ। ననేకులీగతిఁ దదన్వయము శోభిల్లున్॥ ౨౩॥

గీ॥ ఇట్లు పుత్త్రపౌత్త్రాదుల నెసఁగునట్టి। సోదరులు దన్ను మిక్కిలి నాదరింప।
నలఘుసాద్గుణ్యసౌభాగ్యకలితుఁడగుచు। గంగనామాత్యసూరయ కరము వెలసె॥

ఉ॥ పింగళి గంగమంత్రివరుబిడ్డకు సూరనకుం బదాబ్జ రే।
ఖాంగల కాంతి కేవలచి హ్నైవసమయ్యెను రాజ్యలక్ష్మి దా।
బంగరు కామకుంచెలును బల్లకియు న్మొదలైనయాత్మస।
ర్వాంగ సమృద్ధితోడ సిరికంబుజరేఖల ప్రేమవింతయే॥ ౨౫॥

గీ॥ సూరనిభుఁడైన పింగళిసూరవిభుని। దొరచుఁబోఁ డొరుఁడలవేల్పుదొరయ కాని।
యితనిదానము సిరికి నియతనిదాన। మర్థులప్పుడు దానసమర్థులైరి॥ ౨౬॥

క॥ సూరయమంత్రికిఁ గలిగెను। సూరయమంత్రియయనంగ సుతరత్నము కం।
ఠీరవమున కెందును గం। ఠీరవము జనించునట్టి నియమముఁ దోఁపన్॥ ౨౭॥

ఉ॥ సూరయసూరమంత్రి కతిశుద్ధిఁ దలిర్చిన యక్కమాంబయం।
దౌరసులుద్భవించిరి మహాత్ములు నల్వురు సజ్జనస్తుతో।
దారగుణాభిరాములయి యన్నయభవ్యుఁడు సూరసూరియున్।
ధీరుఁడు వల్లశౌరియును నీతయశస్కుఁడు లింగనార్యుఁడున్॥ ౨౮॥

వ॥ వారిలోన॥ ౨౯॥

క॥ వల్లయమంత్రికిఁ బుత్త్రుఁడు। పుల్లయమంత్రియనఁబుట్టె భువిలింగన్న కు।
త్ఫుల్లయశుఁడు సూరయయును। సల్లాలిత నీతియక్క సచివుఁడుఁ దనయుల్॥ ౩౦॥

క॥ వారలకు నగ్రజుండగు। సూరయ సూరప్రభుండు సుకవిత్వసదా।
చారశివభక్తి వినయో। దారత్వాదులఁ బ్రసిద్ధతముఁడై మించెన్॥ ౩౧॥

క॥ పేడక నాయన పెండిలి। యాడె వెలగలేటి యమర నామాత్యసుతన్।

వ్రీడావతులందును గొని। యాడందగిన యమలాంబ నఖిలగుణాఢ్యన్॥ ౩౨॥

క॥ అమల మహాగుణనిధియా। యమలమ హారిప్రకార యశమునఁదనరెన్।
గమలాలయాసరస్వ।త్యుమ లాలితాంగిఁబోల్ప నౌనరెడు గరితల్॥ ౩౩॥

ఉ॥ ఆ యమలమ్మయందును గృహస్థశిరోమణి సూరశౌరి య।
త్యాయతశీలురంగనియె నాత్మజుల న్ముగురన్ సుధీజన।
ధ్యేయగుణప్రశంసు నమరేశ్వరమంత్రిని ధర్మనిర్మలో।
పాయుని మల్లనార్యు నతిభవ్యతమించిన యక్కధీరునిన్॥ ౩౪॥

వ॥ అందు॥ ౩౫॥

క॥ ఇమ్ముగ నుదయించిరి జన। సమ్మతుఁడగు మల్లనకును జగ్గనయనఁగాఁ।
దమ్మయసూరయచిన్నయ। తిమ్మయలనఁబరగు సుతులు ధృతిబలసహితుల్॥ ౩౬॥

క॥ ఆమల్లనకును జన్నము। చే మంత్రులకెల్ల గుణవిశేషంబులచే।
భూమిన్ జ్యేష్ఠుఁడనంగ మ।హామహిమౌదార్యుఁ డమరనార్యుఁడు వెలసెన్॥ ౩౮॥

సీ॥ చెలుమనఁదెచ్చి రాచతికమిచ్చిన బుధోత్తముఁ దేవధూమణితాతతండ్రి।
యనవరతమునికి నాయూరిపేరఁ దావెలయు కేసయ్య యేపెలఁదితాత।
యన్నయబాపయ్య లగ్రజానుజులుగాఁ బరగుభావయ్య యేగరితతండ్రి।
జయనయోన్నతులు కొండయరాఘవార్యులేసతి కన్నదమ్ములైన తులుగనిరి।
పృథివి నేపురంధ్రి పెదతండ్రికొడుకు సాత్త్వికశోభితుండు కేసవిభుఁడు।
తనరు నేగుణాఢ్యపినతండ్రిసుతుఁడు గంగయ్యబహుసహోదరాంచితుండు॥ ౩౯

గీ॥ రమ్యగుణనిధి యన్నమ్మ రాచపూడి। గణపతిసుపుత్రి యేసాధ్వికన్నతల్లి।
యట్టియంబమ్మఁ బింగళి యమరమంత్రి। పెంపునింపును మెఱయంగఁ బెండ్లియాడె॥

గీ॥ అనఘసౌభాగ్య వర్తనార్ధాంగలక్ష్మి। పింగళియమరామాత్యు నర్ధాంగలక్ష్మి।
యంబమాంబిక భోగభాగ్యములమరుని। యంబకును నంబికకు సాటియనఁగ వెలసె॥

క॥ ఆదంపతులకుఁ బుత్రుల। మై జనియించితిమి సూరనాఖ్యుఁడనేనున్।
భ్రాజితమతి యమలార్యుఁడు। రాజితబోధార్ధనాభిరతుఁడెఱ్ఱనయున్॥ ౪౧॥

క॥ స్తోత్రములకయ్యె సమ్య। క్పాత్రము శ్రీరాచపూడి గంగనయును దౌ।
హిత్రులుగలుగఁగ వంశప।విత్రంబాఖిఘన ముభయవిధసంతతులన్॥ ౪౨॥

క॥ అతుయగుణవిభవైతా। వృత్తకలోత్తంసునకు సద్వృత్తవిహార।
ప్రేక్షాని లలితధర్మ సు।రక్షాంసునకు నురు రుచిధురాహంసునకున్॥ ౪౩॥

క॥ గౌతమగోత్రునకును బ్ర।ఖ్యాతాపస్తంబసూత్ర యాజుషశాఖా।
ధీతిపవిత్రునకును లో।కాతిగవశితాజితాంతరామిత్రునకున్॥ ౪౪॥

క॥ పృథురాకాళీసేతు। ప్రథాకుసుమహారి కృష్ణరాయసముద్ర।
ప్రథితాగ్రహార భోగా।తిథేయ నిజసంతతి ప్రతీతాత్మునకున్॥ ౪౫॥

క॥ గంగాశుచివృత్తికి నభి।షంగానాఘ్రాత నీతిసంపత్తికి స।
న్మంగళగుణ పాత్రునకును। బింగళి సూరప్రధాని ప్రియపుత్త్రునకున్॥ ౪౬॥

క॥ శ్రీమద్రాజేంద్ర గురు।స్వామి స్థిరవంశ కలశజలనిధిసోము।
తోసమారాధ్య కృపాల।బ్ధామల శివభక్తి శోభితాచారునకున్॥ ౪౭॥

క॥ అమలాంబానందనునకుఁ। గమలాంబాగురుసమాన ఘనధైర్యునకున్।
గమనీయ మనీషివ్యప। గమనీయున కంబమాంబికా రమణునకున్॥ ౪౮॥

క॥ మజ్జనకున కర్చితధీ। మజ్జనకునకు నభినుతి సమూర్జితమాయో।
న్మజ్జనమున కమలంచిదవ। మజ్జనకున కమృతరస నిమజ్జనకునకున్॥ ౪౯॥

క॥ అమరామాత్యున కురుమ।త్యమరామాత్యున కజోపయమకృతార్థో।
ద్యమరామాత్యుపమేయా। యమరామాత్యుదు గుణోదయ యశశ్శ్రీకిన్॥ ౫౦॥

వ॥ అక్షయకీర్తి వైభవాభివృద్ధియగునట్లుగా నేను సమర్పింపఁబూనిన ప్రభావతీ ప్ర
ద్యుమ్నంబునకుఁ గథాక్రమం బెట్టిదనిన॥ ౫౧॥

క॥ శ్రీరమణీరమణీయు మ।హోదారుఁడఁ డచ్యుతుఁడు సముజ్జ్వలమహిమన్।
ద్వారకనుండఁగ నొక నాఁ। డారూఢాదరత నింద్రుఁ డవ్విభుకడకున్॥ ౫౨॥

వ॥ లోకహిత కార్యపర్యాలోచనంబునకై చనుదెంచువాఁడు నాకంబు వెడలి యాక
సంబున నడతెంచుచున్న సమయంబున॥ ౫౩॥

సీ॥ ధాత్రీమహాదేవి తాల్చినమున్నీటి మేలినూలిరత్నంపు మొగపనంగ।
జలధిపేరిటి పాఁపతలచుట్టుగల ధరిత్రీమూర్తి శివుఁ ద్రోతిలకమనఁగ।
నపరదిక్సతికట్టి నట్టిసాగరమను పుట్టంబుతుదిప్రాఁత మొగడయనఁగ।
వరుణగోపురబద్ధ వార్ధితోరణమధ్య గుంభితనవ పుష్పగుచ్ఛమనఁగ।
వివిధమణిమయ గృహదీప్తివిసరవిసర। శోపశోభితమగు ద్వారకాపురంబు।
దవులఁగాన్పించెఁదనుఁజూడదైవవిభుఁడు। వేయికన్నులుఁజాలక వెఱఁగుపడఁగ॥

వ॥ ఇట్లు గనుపట్టు నాపట్టణపుసొంపునకు శిరఃకంపంబుసేయు నిలింపవల్లభు నింపు
పెంపుపరికించి కించిదుల్లసిత విలోచనంబుల నా సహస్రవిలోచను విలోకించి త
దీయ రథసూతుండగు మాతలి యిట్లనియె॥ ౫౪॥

క॥ ఏమియిది దేవరకను। దామరలకు నింత వెఱఁగు దలకొలిపెడు నే।
రేమనఁగ నహహ నాక।స్వామికి నబ్రమగుప్రోలు వసుమతిఁగలిగెన్॥ ౫౫॥

క॥ జడనిధియను తెరమఱుఁగటు। వెడలినిలిచినట్టి యూటపెలఁదియపోలెం।

గడునింపులు గులుకుచుఁ దన। రెడు నీ పురలక్ష్మి యవధరించితె యధిపా॥ ౫౭॥
క॥ పడమట నంభోరాశియుఁ। గడమ దిశల వనచయంబుఁ గప్పారఁగఁ దా।
నడుమఁ బురలక్ష్మి గను ప। ట్టెడు హరియురమున సుఖించు రీవి దలిర్పన్॥ ౫౮॥
ఉ॥ దోహదధూపధూమములతోఁ గనుపట్టెడు తత్పురీవన।
వ్యూహము నాసమస్తవిబుధోత్తమ చూచితె యంబుపాన కా।
తూహల లంబమాన నవతోయదరాజి విరాజితాబ్ధి సం।
దేహనితాంతకందళన దీపితనైపుణి నేఁపుఁ జూపెడున్॥ ౫౯॥
ఉ॥ భోగపుఁ జుట్టుకోటలుగ భూగికిరీట సముజ్జ్వలత్ఫణా।
పూగము సౌధబృందముగ భోగికులేంద్రుఁ డుపేంద్రుఁ బాయలే।
కీగతిఁ దానువచ్చి భజియించెనొకో యవతారమంచుఁ జే।
తోగతి నాకునెంతయును దోఁచుచునున్నది నిర్జరేశ్వరా॥ ౬౦॥
మ॥ అవచూడోపల దీప్తిచిత్రితములై హర్మ్యాగ్ర విన్యస్త కే।
తువులం దేర్పడ కొప్పె నప్పురముపై త్రోవన్ మొగుళ్లేగ యిం।
ద్రవిలోకింపితె యెంతనేలచని యేర్పాటయ్యె హా, మ్మరా।
దవి కాలాగరు ధూపధూమలతలో యభ్రింబులో యిప్పుడున్॥ ౬౧॥
చ॥ హరిహయ చూడుమా తెలియుట్రబము దగ్గఱి చూచి కాని యాం।
గిరసునికైన నల్లయది కెంపుల మేడలతోడి విస్ఫుర।
న్మరకత కుట్టిమస్థలియొ యో మవ్వపు లేఁజగురాకు కెంపు ను।
మ్మరమునఁ దేజరిల్లు నెఱమామిడి మ్రాఁకులతోడి తోఁటయో॥ ౬౨॥
సీ॥ కలధౌతకేళినగంబు గాఁబోలును దనరుచున్నది శంభుతనువులీల।
ఘనపుష్పచాంపేయ వనరాజి గాఁబోలు నేలుచున్నది పులితోలుసిరుల।
హరినీలసోపాన సరణి గాఁబోలును బగటుచున్నది నల్లపాఁపపేరుఁ।
బవడంపుటులువ సౌభాగ్యంబు గాఁబోలుఁ జాటుచున్నది జటాజూటరుచిని।
సరసి గాఁబోలుఁ గ్రాలెడు సురనదిగతి। గోడ గాఁబోలుఁ బోలెడి నుడుపతికళ।
ననిమిషాధిప చూచితే యల్లపసిఁడి। కోటనడిమి శృంగారము తోఁటలోన॥ ౬౩॥
సీ॥ ఆలోలశైవాల జాలలాలిత్యంబు జంగమోద్యాన వేషము వహింప।
రంగదత్తుంగ తరంగసంఘాతంబు నడగోటల తెఱంగు నడపుచుండ।
డిండీరమండలాఖండ సౌభాగ్యంబు చరసౌధచయవిలాసము భజింప।
శ్రీకరశీకరాస్తోక ప్రవర్షంబు కానుక ముత్యాలకరణిఁ బరగ।
నగడితలు తత్తదాశోపయాతవాత। వశత చేత నేతత్పురవర్యపర్యు।

పాసనాశాసనానీత పరపురీ పారంపరాలీల నెరపెడునింపుమీఱి॥ ౬౩॥

క॥ పడమటియుదిసాగరమని। యెడుతద్ఝషలమాటఁదక్క నేతత్పురి న।
ల్గడలందుఁ బరిఘులెవ్వియొ। జడనిధియెయ్యదియొ తెలియశక్యమె ప్రజకున్॥ ౬౪॥

చ॥ తను ధరణీతటిద్విహృతి ధన్యవనావళి యింతమీఱుటల్।
కనియును మేఘమిచ్చటి కలజ్జతఁజేరెడుఁగాక చేరకే।
గినను గొఱంతయేమి పురికిం బుత్రుఁదేనియ సోనకాలువల్।
జనముల పైరుపంటలకుఁ జాలవె యెన్నటికైన నెన్నఁగన్॥ ౬౫॥

వ॥ అని యివ్విధంబున రథికసారథులు తత్తద్వస్తుసందర్శన సమయసముచిత వచోరచనల వినోదించుచుం గొంతదవ్వున నయ్యుర్వికిడిగ్గి యన్నగరంబు చేరంజనునంతఁ, నతనిరాక విని వనజోదరుండు ప్రియసహోదరుండగు సాత్యకింబిలిపించి యద్ద్విజవల్లభు నెదుర్కొని తోడితెచ్చుటకు నియోగించిన నతండు సముచిత పరివారసమన్వితుండై యెదుర్కొని తోడ్కొనిచన వేడ్కలిగురొత్తు చిత్తంబున నద్దేవోత్తముండు నూత్నగారుత్మత స్తంభ సంభృత భేదావలంబిరంభాతరు విభూషిత గోపురపార్శ్వభాగంబగు తత్పురంబు ప్రవేశించి యుభయపార్శ్వ సౌధవీథికాధిరూఢ పౌరీధవిలాసినీ కటాక్షనివహ బహుగుణీకృత మార్గతోరణుండగుచు వారిజనాభు మందిరద్వారంబు చేరనరిగె నతండును నుగ్రసేనవసుదేవ సంకర్షణ గదాక్రూరప్రముఖులతోఁ గక్ష్యాంతరంబులు గడచి యెదురువచ్చి తత్ప్రవేశ విధానంబు యథోచితంబుగా నడపి పరస్పరార్ఘ్య సంభావనంబు లస్తంభసంభ్రమ సంభృతంబులై జరగునంతఁ గుశలప్రశ్నంబుఁ గావించిన నద్ద్విజనాయకుండు జనార్దనునకిట్లనియె॥ ౬౬॥

గీ॥ ఇపుడు నీదర్శనంబనియెడు కుశలము। కలిమిప్రత్యక్షమే చెప్పవలదుకృష్ణ।
యటమటము గాకయటమును పటికుశలము। నఖిలవిదుఁడవీ వెఱుఁగనియదియుఁగలదె॥

క॥ ఐనను నాచేతను వినఁ। గా నభిమతమయ్యెనేని కమలోదర నీ।
కే నెఱిఁగించెద విను మవ। ధానముతో మన్మనోవ్యథాభరమెల్లన్॥ ౬౮॥

చ॥ తపమున వజ్రనాభుఁడను దైత్యుఁడు బ్రహ్మఁబ్రసన్నుఁజేసి వ।
జ్రపురియనంగ నొక్కనగరంబును మేరువుపొంత మారుతా।
తపములకున్నిజానుమతిఁ దక్కఁబ్రవేశ మొనర్పరాని య।
ట్టిపసఁదనర్చుదానిని ఘటించియతం డొసఁగన్ బ్రదీప్తుడై॥ ౬౯॥

వ॥ యథేష్టవైభవోపభోగంబులం బ్రవర్తించుచు॥ ౭౦॥

ఉ॥ ఆతఁడు మున్న యున్నతమదాంధత డాసిగ నేగుదెంచి యా
పోతర మేమి చెప్ప ననుఁ బూరికిఁ గైకొన కప్సరోవధూ
వ్రాతనిశాతపాణిరుహ వారిసలాలస నవ్యపల్లవం
బైతనరారు నందనమహావనిలో విడియించె సేనలన్॥ ౭౧॥

సీ॥ దనుజాధిరోహ తాడనభంజనాదుల కోర్చునే కల్పవృక్షోత్తములు
శోష్యపర్యుషిత మనుష్యమాంసంబులు పూనునట్టివియె సంతానకములు
దానవద్విప ఘటాలానతాదురవస్థ సైరించునే హరిచందనములు
మనుజఖాదిస్వేద మలినవస్త్రాదులు దాల్పఁ బాలివియె మందారతరులు
నందనమ్మునకును వజ్రనాభదైత్యుఁ డిపుడు చేసిన కష్టపాటబ్జనాభ
యిపుడుఁ దలఁపునఁ బాటిన హృదయమునకు నధికతరమైన పరితాపమావహిల్లు॥

గీ॥ వానికెదిరించి పోర దేవతలలోన నెవ్వరును జాలరిది బ్రహ్మ యిచ్చినట్టి
వరములోపలియదియ పంకరుహనాభ మదికలఁకఁ జేసి మును చెప్పమఱచినాఁడ॥

వ॥ కావున వాని చేఁతలన్నియు నప్రతిహతంబులయి సాగుచుండె నంత నేనును బృహస్పతియును విచారించుకొని యద్దురాత్మునకు॥ ౭౨॥

గీ॥ అక్కచెలియండ్ర సంతానమైనయట్టి మనకు మనలోన నింతమత్సరంబు
వలదు మాపల్కు నీవు నీపలుకు మేముఁ జేసి బ్రదుకుట మేలంచుఁ జెప్పఁబనిచి॥

వ॥ కొంత శాంతసంరంభంబుగా మఱియు నప్పటి తీఱమికొలఁది యోచించుకొని చుట్టఱికంబు నెరపుచుం బట్టణంబులోనికి రప్పించి వానికి వాని సేనలకు ననూనంబుగా విడుదులుపాలు పెట్టించితి మట్టిసమయంబున॥ ౭౩॥

సీ॥ తనకులుపాచాల దనిమిట్టిపడఁగ ననామధేయపు దైత్యునకు నడంగి
తనవిడిదికి రంభ ననుపవై తనితిట్టుకిగ్గాడి యసురకుఁ గేలు మొగిచి
తనకుఁ జెద్దఱికంబు మును సేయవనిమాలు నధమరాక్షసునకు నర్చలొసఁగి
తనకమృతముఁ బోసి యప్రపంచునదల్పఁ బినుగురక్కసునకుఁ బ్రియము చెప్పి
పంకరుహనాభ యేఁజెడ్డపాటులరయ నెందు నెవ్వరుఁ బడరు నీకేమి చెప్ప
నెంత పాపంబు చేసిన జంతువొక్కొ యింద్రుఁడగునని యప్రదాత్మ నెన్నుకొంటి॥

ఉ॥ వారిజనేత్ర యేనిపుడు వచ్చుచునుండి యలౌకికాద్భుత
శ్రీరుచిరత్వపటియ నగరీగరిమాతిశయావలోక లీ
లారసదూరధూత సకలవ్యధచిత్తుఁడనై యథాపురా
కారతనీకుఁ దోఁచెద నొకానిత నుద్యతిఁ బాసితిఁ జుమీ॥ ౭౪॥

ఆం ధ్ర క వు ల చ రి త్ర ము.

—— ౦ ——

మ ధ్య క వు లు.

నందిమల్లయ్య, ఘంటసింగయ్య.

ఈ యిరువురు కవులును కలిసియే గ్రంథములను జేయుచువచ్చిరి వీరు చేసిన గ్రంథములలో ప్రధానములయినవి ప్రబోధ చంద్రోదయమును, వరాహ పురాణమును. వీనిలో వరాహ పురాణమును కృష్ణదేవరాయల తండ్రియైన నృసింహ రాజునకును, ప్రబోధచంద్రోదయము నసంతామాత్యుని పుత్రుఁడయిన గంగయ్యామంత్రికిని, వీరంకితము చేసిరి. ఈయిరువురు కవులలో మొదటివాఁడయిన నందిమల్లయ్యకు రెండవకవియైన ఘంట సింగయ్య మేనల్లుఁడు. ఘంట సింగయ్యకు మలయమారుత కవి యని బిరుదాంకము గలదు. వీరిరువురకును గల బంధుత్వాదులు ప్రబోధచంద్రోదయములోని యీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నవి —

సీ॥ కలఁడు కౌశికగోత్ర కలశాంబురాశిమందారంబు సంగీతనందినంది।
సింగమంత్రికిఁ బుణ్యశీల పోతమ్మకు నాత్మసంభవుఁడు మల్లయమనీషి।
యతని మేనల్లుఁడంచిత భరద్వాజ గోత్రారామచైత్రోదయంబు ఘంట।
నాగధీమణికిఁ బుణ్యచరిత్ర యమ్మలాంబకుఁ గూర్మితనయుండు మలయమారు।
తాహ్వయుఁడు సింగనార్యుండు నమృతవాక్కు।
లీశ్వరారాధకులు శాంతు లిలఁబ్రసిద్ధు।
లుభయభాషల నేర్పరులుపమరులు న।
మర్థులీకృతి రాజనిర్మాణమునకు॥—ప్రబోధచంద్రోదయము.

వీరు తమపుస్తకముల యాశ్వాసాంత గద్యములలోఁ గూడ నుభయ నామములను జేర్చుకొని

"ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వర ప్రసాదలబ్ధ సారస్వతాభినంది నంది సింగయామాత్యపుత్ర మల్లయమనీషితల్లజ మలయమారుతాభిధాన ఘంట నాగయప్రధానతనూభవ సింగయకవిపుంగవ ప్రణీతంబయిన"

అని వ్రాసికొనియున్నారు. వీరిరువురును నియోగిబ్రాహ్మణులు వీరిలో మొదటివాఁడయిన నందిమల్లయ్య కౌశికగోత్రుఁడు, ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు, దక్షిణామూర్తి శిష్యుఁడు. రెండవవాఁడయిన ఘంట సింగయ్య భరద్వాజగోత్రుఁడు, ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు, అఘోర శివశిష్యుఁడు ఈసంగతులనే కవులు తమ వరాహపురాణమునం దీప్రకారముగాఁ జెప్పుకొనిరి.

సీ॥ అప్పుడు సభావేదికాగ్రస్థితులమైన మమ్ము వాగీశ్వరీ మంత్రరాజ।
సిద్ధిపారగులఁ గౌశిక భరద్వాజగోత్రుల మహాదేవాంఘ్రి జలజభక్తి।
పరతంత్రమతుల నాపస్తంబసూత్రుల గురుదక్షిణామూర్తి ఘోరశివుల।
శిష్యుల నతికాంతచిత్తులఁ దనకు నాశ్రితుల భాషాద్వయకృతినిరూఢ।
శేముషీభూషణుల నంది సింగనార్య।
తనయు మల్లయ కవికులోత్తముని ఘంట।
నాగధీమణి కూర్మినందనుని మఱియు।
మారుతాంకితు సింగయమంత్రిఁ జూచి॥—వరాహపురాణము.

ఈకవులు వరాహపురాణమునందుఁ గృతిపతియైన సాళువ నృసింహరాజుయొక్క వంశాభివర్ణనము చేయుచు, చంద్రవంశపు రాజయిన గుండరాజునకు సాళువ మంగరాజును సాళువ మంగరాజునకు గౌతరాజును గౌతరాజునకు గుండరాజును గుండరాజునకు తిమ్మరాజును జైమిని భారతమును కృతినందిన నరసింహరాజును పుట్టినట్టును, ఆనృసింహరాజువద్ద వరాహపురాణమునకుఁ గృతీశ్వరుఁడైన సాళువ నరసింగరాజు తండ్రియైన యీశ్వరరాజు సేనానాయకుఁడయి యుండినట్టును, వీరిది తుళువాన్వయమైనట్టును చెప్పియున్నారు. నృసింహరాజునే నరసింగరాయఁడనియు పుస్తకములయందు వాడుదురు. ఈ యంశములను దెల్పెడు పద్యాదులలో నొకటి రెంటిని వరాహపురాణమునుండి యుందెత్తి చూపుచున్నాను.—

వ॥ అట్టి నరసింగ రాజరత్నంబుచేత మన్ననవడసి సైన్యనాయక పట్టభద్రత్వంబున నిర్ణిద్ర విజయలక్ష్మీ మహత్త్వంబున షడవడభియాతి భయదసత్త్వంబున దీర్ఘాయురైశ్వర్య ధుర్యుండైన యీశ్వరనాయకునకుం బ్రియతనూభవుండు నరసవసుధాధ్యక్షుండు నిర్వంచితానుగ్రహంబునం బరిగ్రహించిన యిమ్మహాప్రబంధంబునకు శృంగార విభూషణంబుగాఁ దదీయ వంశావతారంబు &c.

* * * * * * *

సీ॥ ఉదయాద్రిభేదించె హుత్తరి నిర్జించె గండికోటపురంబుఁ గదలఁద్రవ్వె।
పెనుగొండసాధించె బెగ్గలూరుహరించెఁ గోవెలనెల్లూరుఁ గుంటుపఱిచె।
కుందాణివిదళించె గొడుగుచింతజయించె బాగూరుపంచను పాడుచేసె।
నరుగొండ పెకలించె నామూరుమర్దించె శ్రీరంగపురమును జూరిసమరె।
రాయచౌహత్త మల్లధరావరాహ।
మోహనమురారి బర్బరబాహుసాళ్వ।
నారసింహప్రతాప సన్నాహుఁడగుచు।
విశ్వహితకారి తిమ్మయయీశ్వరుండు॥

ఈ తిమ్మయయీశ్వరరాజు సాళువగుండ నారసింహరాజునకు సేనానాయకుఁడగుటయేకాక దాయాదుఁడు కూడనై యుండుటచేత నాతనియనంతరము రాజ్యమును వహించినట్లు తోఁచుచున్నది. వరాహపురాణమును కృతినందిన నరసింహరాయని కాలము మనకుఁ దెలియునుగనుక, ఇంచుమించుగా నీకవుల కాలమును దెలియును. కృష్ణదేవరాయల తండ్రియైన యీ నరసింహదేవరాయలు క్రీస్తుశకము ౧౪౮౭ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౦౯ వ సంవత్సరము వఱకు రాజ్యపాలనముచేసినట్లు శిలాశాసనాదులవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కంచిలోనున్న దేవాలయములలో నొకదానిమీఁద శాలివాహనశకము ౧౪౦౯ వ సంవత్సరమునం దనఁగా హూణశకము ౧౪౮౭ వ సంవత్సరమునందు నరసింహదేవరాయలు భూదానముచేసినట్లొక శిలాశాసనమువలన తెలుపఁబడుచున్నది. ఇంతకుఁ బూర్వమునం దీతనిపేరు శిలాశాసనాదులలో నెక్కడను ఉదాహరింపఁబడి యున్నట్లు కానఁబడదు. అందుచేత నితఁడా సంవత్సరమునందే రాజ్యమునకు వచ్చినట్లూహింపఁబడుచున్నది. అనంతపురమండలములో గుత్తికి మూఁడామడల దూరములో పెన్నేటియొడ్డుననున్న రామపురమునందలి రామేశ్వరస్వామి యాలయపుగోడమీఁద నరసింహదేవరాయలు శాలివాహనశకము ౧౪౧౫ వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౪౯౩ వ సంవత్సరమునందు రాజ్యముచేయుచుండినట్టు శిలాదానశాసనమొక్కటియున్నది. ఈప్రకారముగా నీతని దానశాసనములు ౧౫౦౯ వ సంవత్సరము వఱకును కానఁబడుచున్నవి. ఆమఱుసటిసంవత్సరమునందు కృష్ణదేవరాయల రాజ్యమారంభమైనది. కాఁబట్టి నరసింహదేవరాయల కాలములోనున్న యీకవులు హూణశకము ౧౪౮౭ వ సంవత్సరమునకును ౧౫౦౯ వ సంవత్సరమునకును మధ్యకాలమునందు వరాహపురాణమును రచియించి యున్నారు. ఈ యిరువురు కవులును గ్రంథరచన చేసినట్లు చెప్పఁబడి యున్నను వీరిలో మలయమారుతకవి యనఁబడెడు ఘంట సింగన్నయె ప్రసిద్ధుఁడైన మంచికవియైనట్టు గ్రంథాంతరములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈసింగన్నతండ్రి పేరు నాగయ్య; తల్లిపేరు అమ్మలాంబ. పారిజాతాపహరణమును రచియించిన నందితిమ్మకవి యీ మలయమారుతకవికి మేనల్లుఁడు. నందిమల్లయ్య తండ్రిపేరు సింగన్న, తల్లిపేరు పోతమాంబ. సాధారణముగా ముక్కుతిమ్మన్న యనఁబడెడు నందితిమ్మకవి యీమల్లయకవికి మనుమఁడని చెప్పుదురుకాని పారిజాతాపహరణమునందు కవి తనవంశమును జెప్పుచో నిక్రిందిపద్యమునం దాసంగతి చెప్పియుండలేదు —

సీ॥ కౌశికగోత్రవిఖ్యాతుఁ డాపస్తంబసూత్రుఁ డార్వేలపవిత్రకులుఁడు।
నందిసింగామాత్యనందను డిమ్మాంబకుఁ దనయుండు సకలవిద్యావివేక।
చతురుండు మలయమారుతకవీంద్రునకు మేనల్లుండు కృష్ణరాయక్షితీశ।

కటకాసమాలబ్ధ ఘనచతురంతయాన మహాగ్రహార సన్మానయుతుఁడను।
తిమ్మయార్యుండు శివపరాధీనమతి య।
ఘోరశివగురుశిష్యుఁడు పారిజాత।
హరణమను కావ్యమొనరించె నంధ్రభాష।
నాదివాకర తారాసుధాకరముగ॥—పారిజాతాపహరణము.

మల్లయ సింగయకవులలో నెవ్వరికవిత్వమేదో యుభయుల రచనలకునుగల తారతమ్యమెట్టిదో నిర్ణయించుట కాధారము లేవియుఁ గానరావు. అక్కడక్కడఁ గొన్ని యపూర్వప్రయోగములు గానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద కవనము రసవంతముగాను, నాతికఠినముగాను, శ్రావ్యముగాను, ఉన్నది కవిత్వరీతి తెలియుటకయి కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను —

వరాహపురాణము.

ఉ॥ చూచెనృపాలు నెమ్మొగము చూపుసరోజగతాళిసన్నిభం॥
బై చరియింపఁజూచి హృదయంగమ రూపవిభేదనార్ధమై।
చూచె నిజార్చితాంగజుని చూపు మహీవిభు నేయునిచ్చ నా।
రాచమకైవడి న్మెఱయు రాజకుమారిక ఘర్మవారియై॥—ఆ. ౩.

ఉ॥ కమ్మనితేనియల్ తఱుచు కాలువలై ప్రవహింప మీఁద ఝం।
ఝుమ్మని మ్రోయు తుమ్మెదల జొంపము మళ్ళకు నీళ్ళుగట్టుచో।
బమ్మినపేడ్కఁ బాడు వనపాలక బాలకదంబకంబు చం।
దమ్మున నొప్పు నప్పురము నాలుగువంకలఁ బువ్వుఁదోఁటలన్॥—ఆ. ౯.

ప్రబోధ చంద్రోదయము.

మత్తకోకిల॥ ఏను మున్నొకనాఁడు పద్మజు నింటికేగినఁ గొల్వులో।
మౌనులెల్లను లేచిరప్పుడు మమ్ముఁజూచి పితామహుం।
డానవెట్టి ప్రియంబుచెప్పుచు నంబుగోమయమార్జితం।
బైన యట్టి నిజోరుపీఠిక యందునిల్పఁడె నావుడున్॥—ఆ. ౨.

ఉ॥ మెత్తని దుప్పటంబులను మెత్తినకస్తురి కప్పురంబులన్।
ముత్తెపుఁజేరులన్ సురభిపూరిత పుష్పములన్ వృథావెలిన్।
హత్తిన పేడ్కఁజూతు రహహా మతిహీనులు లోనెఱుంగ కీ।
విత్తతి వారనారులను పేరిటి జంగమ నారకంబులన్॥—ఆ. ౪.

కృష్ణదేవరాయలు.

ఇతఁ డాముక్తమాల్యదయను నామాంతరముగల విష్ణుచిత్తీయమను ప్రబంధ

మును రచియించిన మహాకవి. ఇతఁడు కవీశ్వరుఁడయి విద్వన్మహాకవుల నాదరించుటవలననే కాక మహారాజయి యనేకదేశములను జయించుటవలనఁగూడ సుప్రసిద్ధుఁడయినవాఁడు. దక్షిణహిందూదేశమును పాలించినరాజులలో నింతదేశమును జయించి యేలినవాఁడును, ఇంత ప్రసిద్ధికెక్కినవాఁడును, మఱియెవ్వఁడును లేఁడు. కాఁబట్టి యీతని చరిత్రమును వ్రాయుటకుముం దీతని పూర్వులచరిత్రమును గూడ సంక్షేపముగాఁ గొంతవ్రాయుట యుచితమని తోఁచుచున్నది. ఈతని రాజధాని బళ్ళారి మండలములోని యానెగొందికి సమీపమున తుంగభద్రా తీరమునందున్న విజయనగరము. ఈవిజయనగరమునకు విద్యానగరమనియు నామాంతరము గలదు. ఈపట్టణము విద్యారణ్యస్వామియని మహాప్రసిద్ధిగన్న మాధవాచార్యులవారి యాజ్ఞచేతఁగట్టఁబడినది. ఈమాధవాచార్యులాకాలమునందు బుక్కరాజువద్ద మంత్రిగా నుండెను. కంపభూపతి కుమారుఁడైన బుక్కరాజు క్రీస్తుశకము ౧౩౫౦వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౩౭౯వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసెను. ఈ రాజు శాలివాహనశకము ౧౩౩౬వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౩౫౧వ సంవత్సరము వఱకునుగూడ తనయన్నయైన హరిహరరాజుతోఁ గలిసి రాజ్యము చేసెననియు, ఆకాలమునందుఁగూడ మాధవాచార్యుఁడే వారికి మంత్రియనియు, వారికి రాజ్యము మాధవాచార్యునివలననే వచ్చెననియు, కొందఱందురుగాని యదియెంతవఱకు సత్యమో తెలియదు. బుక్కభూపాలుని తండ్రియైన సంగరాజొక చిన్న సంస్థానాధిపతియై యుండి, మహమ్మదీయులు దండెత్తివచ్చి హిందూరాజ్యమును నాశనము చేసి యోరుగంటి ప్రతాపరుద్రుని చెఱగొనిపోయిన కాలములో తనరాజ్యమును పోఁగొట్టుకొనియుండును. కొందఱతఁడు గొల్లవాఁడని చెప్పుదురు. కాని యాతని పూర్వస్థితిని నిర్ధారణము చేయుటకుఁ దగిన యాధారము లేమియు నిప్పుడు కానరావు. ఈ హరిహరబుక్కరాజులు సహితము ప్రతాపరుద్రుని యవసానదశయం దాతనిసేనలో దండనాథులుగా నుండిరని యొకానొకరు వ్రాసియున్నారు. ఏదియెట్లున్నను వీ రారంభదశలో రాజ్యహీనులయియుండి తమ ధైర్య సాహసములవలనను తమ కులగురువైన మాధవాచార్యుని బుద్ధిబలమువలనను రాజ్యము సంపాదించి, స్వతంత్రులై మాధవాచార్యుని మంత్రినిగాఁ జేసికొని యాతని యాలోచన ననుసరించి వర్తించుచుండినట్టు మాత్రము నిశ్చయముగా తెలియవచ్చుచున్నది. మాధవాచార్యులు తా నొక దేవత నుపాసించి యాదేవతను ప్రత్యక్షము చేసికొని యామె వరముచేత బుక్కభూపాలునకు రాజ్యమిప్పించెనని కొందఱును, లక్ష్మీకటాక్షమునుబొంది సన్నిహితురాలయిన లక్ష్మీదేవిని తన్నైశ్వర్యవంతునిగాఁ జేయుమని కోరినప్పు డామె యాతనికాజన్మమునందు లక్ష్మి లభింపదని చెప్పఁగా జన్మాంతరతుల్యమైన సన్యాస

మును స్వీకరించి వైభవమును బొందెనని కొందఱును, వ్రాసియున్నారు ఇవి యిటీవలివారి బుద్ధికల్పితములు. ఇటువంటి కథలను కల్పించుటలో హిందువులకుఁ గల సామర్థ్యము మఱియెవ్వారికిని గానఁబడదు. మాధవాచార్యులకుఁ బూర్వమునందు శంకరాచార్య పీఠమునకువచ్చిన యతీశ్వరు లాది శంకరునివలెను ఇతర సన్యాసులవలెను పాదచారులయి భిక్షాటనము చేయుచు, శిష్యపరంపరకు తత్త్వబోధను జేయుచువచ్చిరి. ఈమాధవాచార్యుఁడు బుక్కరాజువద్ద మంత్రిగానుండి సమస్త వైభవముల ననుభవించుచు సన్యసించినవాఁడగుటచేతఁ దాను సన్యాసియయ్యును తొంటి విభవములను విడువఁజాలనివాఁడయి జనులకుఁ దనయందుఁగల గౌరవాధిక్యమువలనను, రాజానుగ్రహము వలనను, గజాశ్వాందోళకాది సమస్త రాజచిహ్నములను ధరించి, పీఠాధిపతుల కిట్టియైశ్వర్య చిహ్నము లుండవచ్చునని నిబంధనము చేసి సమర్థించుకొనెను. ఏనుఁగులతోను గుఱ్ఱములతోను వాద్యములతోను పల్లకులలో నెక్కి సర్వసంగ పరిత్యాగులయిన సన్యాసులు మహా వైభవముతో సంచరించుట దేవతావరాయత్తమని సాధించుటకయి మనవా రీలక్ష్మి కథను తరువాతఁ గల్పించియుందురు. సన్యాసాశ్రమమును స్వీకరించినప్పుడు మాధవాచార్యులవారు విద్యారణ్యులన్న నామమును స్వీకరించిరి. వీరికాలమునుండియే జగద్గురువుల మను కొనెడు స్మార్తాచార్య పీఠస్థులయిన యతుల కందఱకును గజాశ్వాదులును వాద్యములును పెండ్లిపల్లకులును పరంపరగా వచ్చుచున్నవి. ఈ మాధవాచార్యులవారు గొప్పవిద్వాంసులు. ఆదిశంకరుల తరువాత శంకరాచార్యపీఠమునకువచ్చినవారిలో మాధవాచార్యులకుఁ బూర్వమునందుఁగాని పరమునందుఁగాని యింతటి పండితులు మఱియెవ్వరును లేరు. ఈయన పరాశరమాధవీయమను పేర పరాశరస్మృతి కొక్క గొప్పవ్యాఖ్యానమును, కాలమాధవీయమను నొక కాలనిర్ణయగ్రంథమును, శంకర విజయమును, విద్యారణ్యమని ప్రసిద్ధిగన్న వేదభాష్యమును, నూటయెనిమిది యుపనిషత్తుల కొకవ్యాఖ్యానమును, సర్వదర్శన సంగ్రహమును, మాధవనిదానమును, రచియించెను. రాఁబోయెడు విజయనగరరాజుల చరిత్రమును దివ్యజ్ఞానముచేత ముందుగానే తెలుపుచు నీమహావిద్వాంసునిచే రచియింపఁబడినదన్న కాలజ్ఞానమను పుస్తకమొకటి కలదుగాని యది విజయనగర సంస్థానము క్షీణించినతరువాత రచియింపఁబడిన యాధునికగ్రంథమయి యుండును. మాధవాచార్యులవారు తుంగభద్రాతీరమందున్న పంపానగరమునందు జన్మించిరి, వీరు బుక్కభూపాలునికి కులగురువులు, భారద్వాజగోత్రులయిన తెలుఁగుబ్రాహ్మణులు; ఈయనతండ్రి మాయణుఁడు, అన్నసాయణుఁడు. అన్న యందును తండ్రియందునుగల గౌరవముచేత మాధవాచార్యులు వేదభాష్యములలోఁ గొన్నిటికి వారిపేరులుపెట్టెను. మాధవాచా

ర్యులు తొంబదిసంవత్సరముల ప్రాయమున సిద్ధిపొందిరఁట, ఈయన ౧౩౬౮వ సంవత్సరమునందు బుక్కరాజు మంత్రియైయుండిన ట్లొకతామ్రశాసనమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. మాధవీయాదిగ్రంథములలో మాధవాచార్యులవారు తమవంశమును దెలుపుచు వ్రాసిన రెండుశ్లోకముల నిందుఁ జూపుచున్నాను —

శ్లో॥ యస్య బోధాయనంసూత్రం శాఖా యస్యచ యాజుషీ।
భారద్వాజకులం యస్య సర్వజ్ఞ స్సహిమాధవః॥
శ్రీమతీ యస్యజననీ సుకీర్తిర్మాయణః పితా।
సాయణో భోగనాథశ్చ మనోబుద్ధిసహోదరౌ॥

బుక్కరాజు తరువాత నాతనికి కామాక్షీదేవివలనఁ బుట్టిన హరిహరనాథుఁడు ౧౩౭౯వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౦౧వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసెను ఈ హరిహరరాజునకు మల్లాదేవివలనఁగలిగిన పుత్రుఁడైన వీరప్రౌఢదేవరాయలు ౧౪౧౨వ సంవత్సరమువఱకును, అతనిపుత్రుఁడైన విజయభూపతి ౧౪౧౩వ సంవత్సరము వఱకును, అతని కుమారుఁడయిన దేవరాయలు ౧౪౨౨వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౪౮వ సంవత్సరమువఱకును, రాజ్యము చేసినట్లు శిలాతామ్రశాసనములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాని వీరేయేసంవత్సరములయందు సింహాసన మెక్కిరో యేయేసంవత్సరములయందు పరమపదమును బొందిరో నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. బుక్కరాజు కాలమునుండియు వీరికి మహమ్మదీయులతో యుద్ధములుజరుగుచువచ్చెను. ౧౩౬౪వ సంవత్సరమునందు మొట్టమొదట బుక్కరాజు మహమ్మదీయులను యుద్ధములో జయించెను. అతనిపుత్రుఁడైన హరిహరరాజును మహమ్మదీయులతో యుద్ధముచేసె ౧౩౮౦వ సంవత్సరమునందు తురుష్కులను గోవానగరమునుండి వెడలఁగొట్టెను. ఈహరిహరరాజు హిందూదేవాలయముల కనేకములకు భూదానములు చేసెను. హరిహరరాజుయొక్క కడపటి దినములలో సాళువగుండరాజు మంత్రిగానుండెను. గుండరాజు జైమినిభారతము కృతినందిన సాళువనృసింహరాజుతండ్రి. గుండరాజుమంత్రిగాను దండనాథుఁడుగాను ఉండి కొంతరాజ్యమును సంపాదించెను. తదనంతర మాతనిపుత్రుఁడు సాళువ నరసింహరాజు దేవరాయలు సంతానములేక మృతుఁడగుటవలననో మఱియేలాగుననో కర్ణాటరాజ్యము నాక్రమించుకొనెను నరసింహరాజునకు తిమ్మరాజను పేరుగల జ్యేష్ఠభ్రాత యొకఁడుగలఁడు. అతఁడే యీశ్వరరాజు తండ్రియైన సాళువతిమ్మరాజని తోఁచుచున్నది. సాళువనృసింహరాజు భూదానములు మొదలైనదానము లనేకములు చేసెను. ఇతఁడు చిత్తూరిమండలములోని వందవాసినగరమునకు పడమట నామడ దూరములో నున్న వెల్లముగ్రామములోని దేవాలయమునకు శాలివాహనశకము ౧౩౯౧వ సంవత్సరమునందనఁ

గా హూణశకము ౧౪౬౯వ సంవత్సరమునందుఁ గొంతభూమి యిచ్చెను, ఈతని రాజ్య కాలములోనే చిత్తూరిమండలములోని యాపూరుగ్రామములోని శివాలయమున కొకరి చేత శాలివాహనశకము ౧౩౯౩వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౪౭౧వ సంవత్సరమునందుఁ గొంతభూమి యియ్యఁబడినది. ఈనృసింహరాజు కాలమున తిమ్మ రాజుపుత్రుఁడైన యీశ్వరరాజు దండనాథుఁడుగా నున్నట్లు వరాహపురాణ పీఠిక వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈనృసింహరాజుమరణానంతర మీశ్వరరాజు పుత్రుఁడైన నరసింహరాజు రాజ్యమునకువచ్చెను. ఇతఁడు ౧౪౮౭వ సంవత్సరము మొదలు కొని ౧౫౦౯వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినట్లు శాసనములవలనఁ దెలియ వచ్చుచున్నది. కొందఱితఁడు ౧౫౦౫వ సంవత్సరమువఱకును మాత్రమే రాజ్యపరి పాలనము చేసెననియు, ఆసంవత్సరము మొదలుకొని యాతని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడయిన వీర నృసింహరాయలు పరిపాలనము చేసెననియు, చెప్పుచున్నారు. ఇదియె నిజమై యుండవచ్చును. పేరొక్కటియేయై యుండుటచేత శాసనములను పరీక్షించినవారు కొడుకునుగూడ తండ్రినిగా భ్రమియించి యుందురు. ౧౫౦౯వ సంవత్సరమునందు కృష్ణదేవరాయల ప్రభుత్వమారంభమైనది. కృష్ణదేవరాయలు రాజ్యమునకు రాకముం దాతనియన్నయైన వీరనృసింహరాయలు కొంతకాలము రాజ్యము చేసినట్టు కృష్ణదేవ రాయల కంకితము చేయఁబడిన గ్రంథములయందెల్లను జెప్పఁబడి యున్నది —

క॥ వీరనృసింహుఁడు నిజభుజ।
దారుణకరవాల పరుషధారాహత వీ।
రారియగుచు నేకాతప।
వారణముగ నేలె ధర నవారణమహిమన్॥

క॥ ఆవిభు ననంతరంబ ధ।
రావలయముఁ దాల్చెఁ గృష్ణరాయఁడు చిన్నా।
దేవియు శుభమతి తిరుమల।
దేవియునుం దనకుఁగూర్చు దేవేరులుగన్॥—మనుచరిత్రము.

క॥ వారలలోఁ దిప్పాంబకు।
మారుఁడు పరిపంథికంధి మంథాచలమై।
వీర నరసింహరాయఁడు।
వారాశిపరీతభూమి వలయంబేలెన్॥

శా॥ వీరశ్రీ నరసింహశౌరి పిదపన్ విశ్వక్షమామండలీ।
ధౌరంధర్యమునన్ జనంబు ముదమందన్నాగమాంబాసుతుం।
డారూఢోన్నతిఁ గృష్ణరాయఁడు విభుండై రాజ్యసింహాసనం।

స్త్రీ హి తో ప దే శ ము.

ద్వితీయాధ్యాయము.
ర జో వి ష య ము.

ప్రథమాధ్యాయమందు స్త్రీలు సర్వదా శరీరారోగ్య విషయమై గమనించవలసిన విషయములను వ్రాసియుంటిని ఈద్వితీయాధ్యాయమందు రజోదర్శనానంతర అవస్థనుగూర్చి కొన్నిముఖ్యాంశములను వివరించుచున్నాను స్త్రీలకు ఈఅవస్థ బహుముఖ్యమయినదిగా నెంచవలెను ఎందువల్లననఁగా రజోవిమోచనము అనఁగా బహిష్ఠయగుట క్రమముగా నగుచున్నయెడల స్త్రీకి గర్భోత్పత్తిఅయి అనుకూలమయిన సంతానము కల్గుటకు సందేహము లేదు ఇది క్రమముగా కాకపోవుటవలననే అనేకస్త్రీలు సంతానవతులు కాకయు అయినను దుర్బలసంతానము గలవారుగను ఉందురు. కాఁబట్టి యీవిషయములో ప్రతిస్త్రీయును విశేషజాగ్రత్తనుపుచ్చుకొనుచుండవలెను.

ఈఅవస్థయొక్క పరిమాణము ప్రథమ రజోదర్శనము మొదలుకొని, అనఁగా సమర్తాడినది మొదలుకొని ముట్లుడుగువరకును అయియున్నది. ఈకాలము మరల మూడుభాగములుగా భాగింపవచ్చును మొదటిది ప్రథమరజోదర్శనకాలము. రెండవది సమర్తాడినది మొదలుకొని యుక్తకాలావధిని బహిష్ఠ అగుచుండుకాలము. అదే గర్భవతి కాఁదగినకాలము మూడవది ముట్లుడుగుకాలము. ఈకాలమందే తత్వమువిశేషముగా బేధించును ఈమూడును బహుజాగ్రత్తపుచ్చుకొనవలసినవే.

ప్రథమకాలము- రజోదర్శనకాలము స్త్రీలకు జీవితకాలములో ప్రధానావస్థయని పైనిచెప్పియుంటిని స్త్రీలబాల్యావస్థ రజస్వలకాఁగానే అంత్యమగును. ఇందువలననే మనవారు రజస్వలగుటను 'పెద్దమనిషి' యగుటయని వ్యవహరించుచున్నారు స్త్రీలకు సమర్తాడుటయే వయఃకాలమునకు ప్రారంభము స్త్రీలయొక్క శరీరస్థితిగాని బుద్ధిబలముగాని రజస్వలయయిన కాలమునుబట్టియే ముఖ్యముగా నిశ్చయింపఁబడుచున్నది అందుచేతనే స్త్రీలకు జన్మకాలజాతకముకంటె రజస్వలాజాతకము ముఖ్యముగా నెంచఁబడును

రజస్వలకాఁగానే వయఃకాలము ఆరంభమయి నప్పటికిని ఆపైని౭-౮సంవత్సరములవరకును సంపూర్ణమయిన వయస్సు రానేరదు అనఁగా మనదేశస్థితినిబట్టి

౧౫ లేక ౨౦ సంవత్సరములవరకును స్త్రీలు పూర్ణవయస్సు గలవారయి యుండరు. అథమము ౧౬ సంవత్సరములయినను కావలెను స్త్రీలకు గర్భాధానము సంపూర్ణ వయస్సువచ్చిన పిమ్మటనే చేయవలెనుగాని ఆలోపున తొందరపడి చేయరాదు మనదేశములో రజస్వలకాఁగానే పునస్సంధానము చేయుచురభ్యాసము తరుచుగా నున్నది. మరికొన్నిచోట్ల రజస్వలకు పూర్వమందే గర్భాధానము చేయుచెడువాడుకయుచుగలదు. అట్లుచేయుటవలన అనేకభాధలు సంభవించుచున్నవి. మొదటిది, అట్టిస్త్రీలయొక్క శరీరము మిగుల దుర్బలముగానుండును. రెండవది, గర్భోత్పత్తి అయినయెడల ప్రసవమగుటలో అత్యంతమయిన బాధకలుగును. అంతచిన్నవయస్సులో గర్భముపూర్తిగా వ్యాపించి యుండకపోవుటచేత శిశువు గర్భములో పెరుగుటకుఁగాని ప్రసవసమయమున సులభముగా గర్భములోనుండి వెలుపలికి వచ్చుటకుఁగాని తగినంతసావకాశము ఉండనేరదు. చిన్నవయస్సులోఁ గలిగిన సంతానము వెంటనే మృతిఁబొందునదిగానైన నుండును, ఆరోగ్యము లేనిదిగానైననుండును. కావున అథమము ౧౬ సంవత్సరములువచ్చువరకైన మనదేశములో ఆడుచిన్నదానికి గర్భాధానము చేయకుండనుంచిన మేలుగానుండును. తమఆడుపిల్లలయొక్క క్షేమముకోరు తల్లిదండ్రులు ఈవిషయమయి గట్టిశ్రద్ధ వహించినయెడల తమంతటతాము విశేషసంతోషము గలవారగుటయేకాక లోకమునకుకూడ మేలుచేసినవారగుదురు. ఈవిషయములో తెల్లవారిలోఅనఁగాజాతివారిలో కొందరు కొంతమట్టుకు కట్టడిగానుందురు- వారిదేశములో రజస్వల అగుటయే ఆలస్యము. ౧౬ సంవత్సరములు వయస్సువచ్చినపిమ్మట సమర్తాడుదురు. ౨౦ సంవత్సరములకుముందు గర్భాధానముచేయరు. వారిలో ౨౧ సంవత్సరములు వయస్సు వచ్చినయెడల గర్భాధానమునకు యుక్తకాలము. మిక్కిలి సుకుమారలైనటువంటి యురోగిష్ఠలుగానుండునటువంటియు స్త్రీలు వివాహమేచేసికొనరు. ఎందువల్లననఁగా అటువంటివారికిగర్భోత్పత్తిఅయినయెడల ప్రాణాంతకమేగాని మరియొకటి కాదు.

యుక్తకాలమువచ్చువరకు గర్భాధానము చేయకూడదనుట మిగుల నావశ్యకమగుట యెందువల్లననఁగా అతిబాల్యమున నుత్పత్తిఅయిన సంతానము మిగుల దుర్బలమగుటయేకాక, అట్టిదుర్బలత్వము క్రమముగా వంశపారంపర్యముగా వ్యాపించి తుదకు "నేలములగచెట్టుకు నిచ్చెనలువేయువారు"అని సామెతలో చెప్పిన రీతిగలవాండ్రు జన్మింతురు.

ఇఁకరజోవిషయమయి ప్రారంభించి వ్రాయుచున్నాను. రజస్రావము ప్రతి

నెలకుఅనఁగా నిరువదియెనిమిది దినములకొకసారి సర్వసాధారణముగా కలుగుచుండును కొందరికి అనఁగా మంచిదేహారోగ్యముగలవారికి ఇరువది తొమ్మిదవ దినమునకే సరిగా వెనుకటిసారి కలిగిన కాలమునకే కలుగుచుండును. కొందరు స్త్రీలు మూఁడేసివారములకొకసారి బహిష్ఠలగుచున్నారు. ప్రతిపర్యాయము మూఁడు దినములు మొదలుకొని అయిదు దినముల పర్యంతము స్రావము ఉండుచుండును. కొందరికి వారమువరకునునుండును. ప్రతిపర్యాయమును వెలుపరింపఁబడు రజస్సుఅరసోలెడు మొదలుకొని మూఁడుగిద్దలవరకు నుండునని నిదానించఁబడ్డది.

బహిష్ఠయగుట క్రమముగా జరుగుచుండని యెడల ఆ స్త్రీకి గర్భోత్పత్తి కానేరదు. ప్రథమరజోదర్శనము ఉష్ణదేశములలోను పట్టణవాసులకును శీతలప్రదేశములలో నుండువారికంటె నెక్కువ త్వరగా సంభవించును. ఆరంభమయినది మొదలుకొని ముప్పద ముప్పది అయిదు సంవత్సరముల వరకును ఉండును. రజోదర్శనావస్థ ఉన్నంతకాలము సంతానార్హత కలిగియుండును. శరీరారోగ్య దార్ఢ్యములనుబట్టి ౪౯-౫౦ సంవత్సరముల వయస్సువచ్చువరకును బిడ్డలనుకనుచున్న వారక్కడక్కడనుందురు. శీతలప్రదేశములలో ౬౦ సంవత్సరములవయస్సులో కొందరు స్త్రీలు అనుకూలమయిన బిడ్డలను గనినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈవిధముగానే అతిబాల్యమందు అనఁగా ౧౧-౧౨ సంవత్సరముల వయస్సులో సంతానము కల్గుటయును మనదేశములో పెక్కుచోట్లగలదు.

ఎంతశీఘ్రముగా రజస్వలఅయిన అంతశీఘ్రముగా ముట్లుడిగిపోవును. మ దేశములో సాధారణముగా ౧౧-౧౨ సంవత్సరములకు సమర్తాడుదురు. అక్కడక్కడ నరుదుగా ౯-౧౦ సంవత్సరములకే కొందరైనట్లు కనిపెట్టఁబడినది. రషి

ములవంటివే. ఇదిగర్భములో నున్నంతసేపు కేవలరక్తము వలెనే యుండును. వెలుపరించు సమయములో జిగురుగల యొక క్షారపదార్థముతో నదికలియుటచేత దానికి గడ్డకట్టుశక్తిపోవును న్యాయముగా అట్లేకావలసినది కొందరికి జబ్బుచేత రజస్సువిశేషముగా వెడలినప్పుడు పూర్వోక్తక్షారపదార్థముతో కలియఁజాలక పోవుటనుబట్టి గడ్డకట్టుట తటస్థించును మంచిదేహారోగ్యముగల స్త్రీలయొక్క రజస్సు యుక్తప్రమాణముగా నుండుటయేకాక చటుక్కున తెగినవేలువెంబడి స్రవించు రక్తము ఎంతప్రకాశముగల యెఱుపుగానుండునో అంతప్రకాశమునుగల యెఱుపు గలదిగానుండును.

రజస్సు గడ్డకట్టుట యొకదోషము. ఆదుర్గుణమున్నయెడల బహిష్ఠయయినప్పుడు అమితమయిన బాధ కల్గుటయేకాక ఆబాధగల స్త్రీకి అది నివారణమగువరకును గర్భోత్పత్తి కానేరదు. గనుక అటువంటిది ఉన్నయెడల వెంటనే తగినచికిత్స చేయించుకొనవలయును.

ఆరోగ్యముగల స్త్రీలకు యుక్తకాలములయందు రజోవిమోచనము కాక మానదు. అది బొత్తుగా లేకుండ నుండుకాలములు గర్భిణిగానున్నపుడును స్తన్యమిచ్చు కాలమందును మాత్రమెగాని మరెప్పుడును గాదు. ఆలాగుననే గర్భసంబంధమయిన జాడ్యములు మిక్కిలి దుర్బలస్థితి క్షయమొదలయిన విశేషరోగములు ఉన్నప్పుడుకూడ బహిష్ఠయగుట జరుగదు.

గర్భిణిగానున్నపుడుకూడ కొందరుస్త్రీలు బహిష్ఠలగుదురని అనుభవము గలిగినవారే చెప్పెదరు. గాని అది సరికాదు ఎందువల్లననఁగా గర్భోత్పత్తి అయిన తక్షణము ఒక విధమయిన జిగురైన పదార్థముచేత గర్భముయొక్క అంతరాళద్వారము గట్టిగామూసివేయఁబడును. గర్భిణీ అవస్థలో అప్పుడప్పుడు బహిష్ఠ అగు దినములలోనే తటస్థమయ్యెడి స్రావద్రవ్యము బహుస్వల్పముగాను ఒకటి రెండు గంటలు, లేక విశేషకాలమున్నయెడల ఒకదినముకంటె నెక్కువకాలము వరకు ఉండనిదిగాను ఉండుటచేత అదియెంతమాత్రము రజస్సుకాదు. అది రజస్సు ఉత్పత్తిఅగు గర్భాంతరాళమునుండి వచ్చునదికాదు. గర్భము పెరిగినకొలఁది ద్వారమందున్న కొన్నికోశములు వ్రచ్చి వానివెంబడి బయలుదేరు నిజమయినరక్తమే చాలమందిని భ్రాంతిపొందించినది. అదినిజముగా గర్భాంతరాళములోనుండియే వచ్చెడియెడల గర్భస్రావమునకు సూచకమని తెలిసికొనవలెను.

కొందరు స్త్రీలు స్తన్యమిచ్చుసమయములో నిజముగా బహిష్ఠలగుటకలదుగాని అది బహుసకృత్తు. ఆలాగు జరిగినయెడల వారికి వెంటనే గర్భోత్పత్తికూడనగును.

"OUR DUTY TO OUR FILTHY NEIGHBOURS IN SOUTHERN INDIA"

Moral obligations.— ఈయంశమునుగురించి ముందుగా దేహారోగ్యమునకు చెరుపు కలుగచేసికొను వారలను గురించి వ్రాయుదము. సాధారణముగా మనలో మాటలవల్ల కాకపోయినను చేయుపనులవల్లను ఎవడు ఏమిఅయిపోయిన మనకేమి అనువారలనేకులున్నారు. వారు మనతోడి మనుష్యులయొక్క ప్రాణములను కాపాడుట మనకందరికి విధియన్నమాట మరచుచున్నారు. ధర్మశాస్త్రము జీవహింసచేయకూడదని చెప్పటయేకాక భూతదయ కలిగి ఉండి మనయొక్కయు ఇతరులయొక్కయు ప్రాణములను సంరక్షణచేయుట విధిగా చెప్పుచున్నది. మనకందరకు బీదతనముచేతను రోగముచేతను పీడింపబడుచున్నవారి కష్టములను తొలగించి గట్టెక్కించుట విధియైఉన్నది మనమట్లుచేయక చూచి చూడనట్లూరకుండిన యెడల సకలవ్యాపకుడయి సమస్తజీవరాసులను ప్రేమతో కాపాడు భగవంతుని యాజ్ఞమీరినవారమయి ఆయనదయకు దూరులమగుదుము. దక్షిణహిందూస్థానములో ప్రతిసంవత్సరము సుమారు నాలుగైదులక్షలమంది సులభసాధ్యమయిన రోగములచేత చనిపోవుచున్నారన్న సంగతి చదువుకొన్నవారికందరికి విశదమయ్యే ఉన్నది. మనము ప్రజలతో మీరందరు దేహారోగ్యమునకు హానికలుగచేసికొనక సుఖింపుడని చెప్పినంతమాత్రమున ఏమియులాభము లేదు. మనము శ్రమయనక కృషిచేసి ప్రజాక్షేమమునకు ఆవశ్యకమయిన పనులను చేయించవలెను. మనము నిజముగా ప్రజాక్షేమముకోరువారమయిన రోగులకు మందును మంచిఆహారమును శుద్ధోదకమును ఇప్పించి చెడుగాలిలో నివసించు వారలకు మంచిగాలి వచ్చుసాధనములు చేయించి వారికి దేహారోగ్యమును కలుగచేసి వారిస్థితిని బాగుపర్చవలయును మన పట్టణములయొక్కయు పల్లెలయొక్కయుస్థితి ప్రాణనాశము కలుగచేయు పలువిధములైన తెగుళ్లనుపుట్టించి మననాగరికతకుకూడ అవమానము కలుగజేయుచున్నది.

ఇప్పుడు ప్రజావృద్ధి మనదేశము భరించలేనంత విశేషముగా అగుచున్న స్థితిలో లేమిచేతను రోగముచేతను పీడితులయి చావసిద్ధముగానున్నవారిని ఆదరించి చావకుండ చేయుటవల్ల మనకు లాభమేమియని కొందరభిప్రాయపడుదురు అది సరికాదు. మనతోడివారి ప్రాణములను రక్షించవలసిన బాధ్యతను గురించి యిదివరకే చెప్పిఉంటిమి మనము జనుల సౌఖ్యముకొరకు ఎంతమాత్రము శ్రద్ధపుచ్చుకొనక వృధాగా ధనవ్యయమెందుకని ఊరకుంటిమేని పట్టణములు పల్లెలు చూడ

నసహ్యములై రోగములు వృద్ధిపొంది చావులు మెండుఅవును. ఊరుశుభ్రముగా
నుండనియెడల రోగములు ప్రబలి వృద్ధులను రోగులను బలహీనులనేకాకుండ జబ్బు
పుట్టికలిగి పాటుపడువారినికూడ పరలోకగతులనుచేయును. ఇంతేకాక చావగా
మిగిలినవాండ్రైనను ఉత్సాహముగాను బలముగానునుండక వాడిపోయి తిండిలేని
వారివలె కనపడుదురు. ఇప్పుడున్న గ్రామములలో ఈవిషయములో అశ్రద్ధచేయ
బడిన వనేకములున్నవి. ఇట్టిగ్రామము లెంతమాత్రమభివృద్ధిగాలేవు. ఈశతాబ్ద
ములో ప్రజలదేహస్థితి పూర్వముకన్న జబ్బుపడినట్లు స్పష్టముగా తెలియుచున్నది.
దక్షిణహిందూస్థానములో పూర్వమాంగ్లేయులతో సమానముగా యుద్ధముచేసిన
పటాలము లిప్పుడెక్కడను కనపడవు. క్రొత్తగా సిపాయిలను కొలువులో చేర్చు
కొను హవల్దారుకు ఇదిబాగుగా తెలియును. క్రిందటి సంవత్సరము 2195 గురు
కొలువులో ప్రారంభమున చేర్చుకొనబడిరి. ఇందులో 938గురు అనగా నూటికి
42 మంది కొలువుకు పనికిరారని నిరాకరింపబడిరి. కాబట్టి మనము పట్టణములను
గురించి అశ్రద్ధచేయుటవలన జనక్షేమమునకు నష్టమే కాని లాభము లేదు. అశ్రద్ధ
చేసినయెడల క్రమముగా జనులు బలహీనులగుదురు ఇప్పుడు మనపూర్వులకన్న
మనముబలహీనులమన్నమాటయందరికి విశదమయ్యే ఉన్నది. మనము బాగుగ శ్రద్ధ
పుచ్చుకొని ప్రజల సౌఖ్యముకొరకు ధనవ్యయము చేసినయెడల జనులు రోగము
లేక దృఢముగానుందురు. రోగపీడితులును బలహీనులును బ్రతికియున్నంతమట్టుకు
విశేషబాధలేక కొంచెముత్సాహముగానేయుందురు. ఇంగ్లండు దేశములో పట్టణ
ములు శుచిగానుంచుటవలన విశేషలాభముకలిగినది. ఇట్టిశ్రద్ధపుచ్చుకొనుటచేత
ఇంగ్లండుదేశమునకు సంవత్సరమునకు 70000 మంది కూడిక అగుచున్నారు.
పదియేనుగురు రోగులకొకడు చనిపోవునని అనుకొన్నప్పటికి పైనిచెప్పిన ప్రతి
క్రియలవల్ల ఎంతమట్టుకురోగనివారణ మయినదో మనమాలోచింపవచ్చును. కొం
దరు వితండావాదులు జనులకు సౌఖ్యకరములయినపనులను చేయించుటకు మనము
ధనవ్యయముచేయవలసిన అవసరము కనిపెట్టలేరు. ప్రజాక్షేమముకొరకు చేయవల
సిన పనులనుగురించి ఆలోచించుటకు వెనుకనొకగొప్పసభజరిగినప్పుడు ఆస్ట్రియా
దేశపు యువరాజుగారు ప్రతిదేశములో ప్రతిమనుష్యునికి కొంతవెలఉన్నదని చెప్పి
నారు. మనము ఇండ్లకు భూములకు వానివల్ల డబ్బువచ్చుటచేత ఖరీదుకట్టుదుము,
మనుష్యులసంగతిలో కూడనదేప్రకారముగాఖరీదుకట్టవచ్చును.ఇంగ్లండుదేశములో
జనసమూహమంతకుమేష్టరుఫార్ (Farr) దొరగారుఖరీదుకట్టినారు. మనుష్యునొ
క్కనికి 110పౌనులు అనగా సుమారు 1400రూపాయీలుఖరీదుతేలినది. ఒక్క

పురుషులకమాత్రమే లెక్కకట్టినయెడల 150 పౌనులనగాసుమారు 1800 రూపాయలుతలఒకటికిఖరీదు తేలినది. కాబట్టి మనుష్యులుచనిపోవుట చేత దేశమునకుద్రవ్య రూపమయిన నష్టముకలుగుచున్నది. ఇదేప్రకారముగా మనహిందూదేశములో కూడ మనుష్యులకు వెలకట్టవచ్చును. కాని మనదేశములో జననమరణములలెక్కలు క్రమమయినవి లేనిహేతువుచేత అంతసరిగా వెలకట్టుట కష్టము. అయినను దక్షిణహిందూస్థానములో మనుష్యనకొకనికి సుమారు నూరురూపాయీలు వెలకట్టవచ్చును. మనదేశములో సంవత్సర మొకటికి 3,40,000 మంది సులభసాధ్యములయిన రోగములవల్ల చనిపోవుచున్నారు. కాబట్టిమనదేశమునకు సాలుఒకటికి 3,40,00,000 రూపాయీలు నష్టము కలుగుచున్నట్టు స్పష్టమగుచున్నది. అనగా ప్రతిక్రియలవల్ల నివారణఅగు మసూచి, విశూచి వగైరాజాడ్యములవల్ల మనకు ప్రతిసంవత్సరము మూడుకోట్ల నలువదిలక్షలరూపాయీలు నష్టముకల్గుచున్నది. వీనినివారణకొరకు ఆసుపత్రులఖర్చులు కాక 7 లక్షల రూపాయీలుమాత్రమే ఖర్చుపెట్టుచున్నాము. గనుక మనము ఈవిషయమయి ప్రస్తుతము ఖర్చుపెట్టు ద్రవ్యము బహుస్వల్పమన్నమాట తెటపడుచున్నది.

మనము శ్రద్ధపుచ్చుకొని ప్రజలకు సౌఖ్యము కలుగచేసి ప్రజాక్షయముకాకుండ చేసినయెడల వీరికెక్కడినుండి తిండివచ్చునని కొందరనవచ్చును- మద్రాసుప్రెసిడెన్సీలో ప్రజావృద్ధియిదివరకేఅయియున్నదనియుఇక్కడికేదేశము భరింపజాలకున్నదనియు చాలమంది అభిప్రాయము. కాని కొంచెమాలోచించినట్టయిన ఇదినిజముకాదని మనకేతోచును- ఏమనగా ఇప్పుడున్నపంట నూటికొకపాలు హెచ్చినను ప్రజలకు సమృద్ధిగసరిపోవును- ఇంతేకాక సేద్యములేకబీడుఅయియున్న భూమి విశేషించి ఉన్నది- మనముపాటుపడితిమేని స్వల్పకాలములో ఇది అంతయు దివ్యమయిన పంటభూములవును- స్కాట్లండు దేశములో పూర్వము కొండలు గోతులు ఇప్పడు రమ్యమయిన తోటలుగానున్నవి- మనదేశములో అట్లు చేయుటకు విశేషముపెట్టుబడి కావలెనది యెందుండివచ్చునని కొందరడుగవచ్చును- స్కాట్లండుదేశములో అడవులు స్వాధీనపరుచుకొని ఫలపర్చుకొన్నవారు సాధారణులు కాని విశేషధనవంతులుకారు- వారలకు వారిఘనభుజములు దృఢమనములు తప్ప వేరేయేమిపెట్టుబడిలేదు- వారిభుజశక్తివలననే యీపనినిచేసిరి- ఈపని మనకైనను అసాధ్యముకాదు- కాని యిదినిర్వహించుటకు సర్‌జేమ్సుకెయిర్డు (Sir James Caird) దొరవారివలె వ్యవసాయములో విశేషము అనుభవము కలవారు కావలెను- వ్యవసాయములో తెలివిగా పనిచేయించుటకు కేవలపుస్తకజ్ఞానమెంత

మాత్రము పనికిరారు- ఇది తెలివితోను అనుభవముతోను మిళితమయి ఉండవలెను- ఒక్క వ్యవసాయమే కాకుండ ఇతర వృత్తులనుకూడ వృద్ధి చేయవలెను- ఇప్పుడు నూటికి 80 మంది కేవలము వ్యవసాయమువలన జీవనము చేయుచున్నారు- ఇందులో అధమము నాలుగవవంతు అయినను గాజుపనులు, కాకితములు, బట్టలు, కమ్మరము మొదలగు నితరవృత్తు లవలంబించునట్లు చేయవలయును- ఇప్పుడు మనలో కొందరు పైని చెప్పిన వృత్తులను వృద్ధి చేయుచున్నారు- అవి యింకను వృద్ధి కావలెను- అయిన యెడల దేశము ధనవంతమగును- స్టూవర్టు (Stuait) వంశపురాజులు రాజ్యము చేయునప్పుడు ఇంగ్లండులో ప్రజలస్థితి యిప్పుడు మనస్థితియున్నట్లేయుండినది- అప్పుడు ఇంగ్లండులో నూటికి 80మంది వ్యవసాయమువల్ల జీవించెడివారు- విద్యాభివృద్ధి లేక ప్రజలు మూర్ఖులై యుండిరి- బీదలయిండ్లు చాలచెడుస్థితిలో ఉండెను- ఇప్పటివలె వృత్తులు ప్రబలి వర్తకములు సాగలేదు- ఇప్పుడు నేతబట్టలకు ప్రధాన పట్టణమయిన మాంచెస్టరులో అప్పుడు జనసంఖ్య 6000 మంది- బనాతులు, కంబళ్లు మొదలగువానికి ప్రసిద్ధికెక్కిన లీడ్సు పట్టణమునకప్పుడు జనసంఖ్య 7000- కత్తులు మొదలగువానికి ప్రసిద్ధికెక్కిన షేఫీల్డులో 2000మంది ఉండెడివారు- కమ్మరపుపనులకు విస్తారము ప్రసిద్ధికెక్కి ప్రపంచమంతకు గొప్పఫిరంగులు మొదలైనవానిని విశేషముగా రవాణా చేయు బర్మింగుహాము అనుపట్టణమునకప్పుడు పేరైన లేదు- ఇప్పు డీపట్టణములన్నియు బంగారముతో తులతూగుచున్నవి- కూలివాండ్రు నివసించుటకు మంచిగృహములు అమరినవి- ఇప్పుడు కూలిపని చేయువారు మునుపు వారములో సంపాదించెడిది ఇప్పుడు ఒకరోజులో సులభముగా సంపాదించుచున్నారు- పాటుపడుటవల్ల ఇంగ్లండు దేశములో జనులు అభివృద్ధి అయినట్లే ఇక్కడను మనము కావచ్చును- ఎవరైనను మనకు దారిచూపించగలరు కాని మనకు సమస్తము అమర్చిపెట్టలేరు- అయినను మనకొక్క లాభమున్నది- గవర్నమెంటువారు ఇందులో కొంచెము శ్రద్ధవహించి పనిచేయుచున్నారు- చదువుకొన్నవారిలో యూరోపియనులు కొందరు మనవారు కొందరిప్పుడిప్పుడే శ్రద్ధపుచ్చుకొన నారంభించుచున్నారు- ఇది వృద్ధి అయి ప్రజలుచాలమంది ఇందువిషయమయి శ్రద్ధపుచ్చుకొని అవసరమయిన పనులు చేయుదురని తలచుచున్నాము-

Filtby condition of towns in southern India —ఇదివరలో ప్రజలస్థితిని బాగు చేయవలసిన బాధ్యతనుగురించి వ్రాసితిమి ఇక వారిస్థితినిగురించి వ్రాయుదము- దక్షిణహిందూస్థానములో పట్టణములలో ఇరుకుగా ఇంటిమీద ఇల్లు ఉన్నస్థలములు చూచుటకు సహితము అసహ్యముగా నుండును.

4 చిత్రపు - వేంకటాచలము- [సశేషము-]

మృచ్ఛకటికము.

చతుర్థాంకము.

[అంతట చేటి ప్రవేశించుచున్నది]

చేటి—తల్లిగారిపంపున ఆమెయొద్దకుఁ బోవుచున్నదానను! అదిగో! ఆమె చిత్తరువు పలకపైఁ జూడ్కి నిలిపి మదనికతో నేమొ మంతనమాడుచున్నది కానీ చేరఁబోయెదను (అని నడుచుచున్నది)

[ఇంతట యథానిర్దేశముగా వసంతసేనయు మదనికయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

వసం—ఓసి మదనికా! చారుదత్తునిగారి యీచిత్రాకృతి సొగసుగానున్నదిగాదా?

మద—తగినట్లున్నదిగదమ్మా!

వసం—నీకెట్లు తెలిసెనే?

మద—కాకున్న మీదృష్టి దీనిపై నింత సుస్నిగ్ధముగాఁ దగులుకొనునా?

వసం—వేశ్యాజనాశ్రయమువల్లఁగదా యీయి(దాక్షిణ్యము)చ్ఛకాలు నేర్చి యిట్లు పలుకుచున్నావు మదనికా?

మద—అమ్మా! భోగపువాడలోఁ గాపురము బొంకు (దాక్షిణ్యము) నేర్పులుగదా గఱపును!

వసం—నానాపురుష సంగముచేత వేశ్యాజనమునకు మిథ్యాప్రీతి పుట్టును నిజమే

మద—ఇందు మీదృష్టియే కాకుండ హృదయముగూడఁ దగులువడఁగా, నాకుఁదెలిసినందులకుఁ గారణమడిగితివేలమ్మా?

వసం—ఓసీ! సఖీజనులు ఉపహసించెదరా? చూతము!

మద—అట్లేల? అబలాజనులు సఖీజన చిత్తానువర్తులుగారా?

మొదటి చేటి—(చేరఁబోయి) అమ్మా! "గవిసెన బండికట్టి తెక్కలతలుపులవాఁకిటికెదుట నిలఁబడియున్నదిగనుక వెళ్ళుము" అని మీయమ్మగారు చెప్పుచున్నారు.

వసం—ఏమీ! పూజ్యులగు చారుదత్తుఁడుగారు నన్నుఁ బిలువనంపినారా?

చేటి—ఎవరోగాని యొకర్ణిరథముతోఁగూడఁ బదివేల సువర్ణములు చేయు నలంకార మొక్కటికూడఁ బంపిరి.

వసం—అదియెవరోగదా?

చేటి—ఎవరైయుందురు? రాజశ్యాలకులగు సంస్థానకుఁడుగారేమో!

వసం—(క్రోధముతో) పోపో! తిరిగి యెప్పటి కిట్లుచెప్పకుమీ!

చేటి—అమ్మా! కనలక ప్రసన్నురాలవుకమ్మా! నాతెచ్చినది సందేశమమ్మా!

వసం—అవును! సందేశమునకే నాకుఁ గోపము!

చేటి—ఇంతకు మీతల్లి గారితో నేనేమని విన్నవింపను?

వసం—నీవుపోయి మాయమ్మతో "నీకు నేను బ్రతుకవలెననియున్నచో ఇట్లు నన్ను మరెప్పుడుఁ జేయుఁ బనుపవలదు" అని నామాటలుగాఁ జెప్పు

చేటి—నీకు మనసువచ్చినట్లే! (అనుచు నిష్క్రమింపఁగా శర్విలకుఁడు ప్రవేశించె)

శర్వి—తే॥గీ॥ త్రోసి నిశ పయి వచనీయదోష మెల్ల
నృపతి రక్షులతోఁబాటు నిదురఁ గెల్చి
రేయిమాయంగఁ జంద్రునిచాయ సూర్యు
నుదయమున మందరశ్మిత నిదిగోఁగంటి.

మఱియు

చ॥ గజగజలాడఁబర్విడు చెగాంధిగ నన్నెవఁడైనఁ జూడనీ
విజనపథమ్మునన్నిలువ వేగముతోఁ గుఱఁగంటఁ గూడనీ
బజములు చూచుకొన్నగతిఁ బోలిచిపోక్కెడునంతరాత్మ యున్
నిజబహుదోషముల్ దలఁచి నిత్యము మానిసి శంకఁ గూరెడున్.

మదనికకొఱకుఁగదా సాహస మనుష్ఠించితిని!

చ॥ ఒకయిలుదూరఁగాఁ బరిజనోక్తి వినంబడి పాఱివచ్చి, యిం
కొక గృహమట్టిచొచ్చి యదియోషి దధిష్ఠితమౌట వీడి, వే
ఱొకయెడ రాజ్భటుల్ పొడువ నూర్పకనిల్చితి నింటికొయ్యనా,
నకట! యిటెంతొ మోసపడనయ్యెఁ బగల్ నిశినిద్ర లేవడిన్.

(అని నడుచుచున్నాఁడు)

వసం—ఓసీ చేటీ! ఈచిత్రపలకమును నాశయనగృహమున నుంచి తాటాకు వీవన గట్టి యొకటిగొని వేగరావే!

మద—మీపనుపు చేసెదను. (అనుచుఁ బలకనుగొని వెళ్ళెను)

శర్వి—ఇది వసంతసేనగారి లోఁగిలికనుక నిందుఁ బ్రవేశించెదను. (జొచ్చి) ఇందు మదనిక యెచ్చటఁగనిపించునో గదా!

(తాలవృంతముతో మదనిక ప్రవేశించుచున్నది)

శర్వి—(చూచి) ఆహా! ఈబిడయేగా మదనిక!

క॥ ఇది మెయి దాల్చిన రతివలెఁ
బోదలుచు గుణముల విశేషభూతి నొఱయుచున్

మదనుని దత్తప్తము నా
మది గందవుఁ జల్లఁదనము మఱియుం గూర్చెన్.

మదనికా!

మద — (చూచి) అహా! ఏమీ! శర్విలకుఁడు గారా? మీకుఁ గుశలము గలదా? మీ రెక్కడనుండి?

శర్వి — చెప్పెదను గదా. (ఒకరినొకరు సానురాగముగాఁ జూచుకొనుచున్నారు)

వసం — మదనిక జాగుచేసెను! అది యెక్కడఁబోయినది? (చిన్నకిటికినుండిచూచి) ఏమీ! ఎవరితోనో క్రొత్తపురుషునితో మంతనమాడుచు నిలఁబడినది! ఇదే నా! స్నేహాతిశయముతో నిండి నిశ్చలమగు దృష్టినిలిపి యాతనిసొబగులను మనసార గ్రోలుచున్నదిగదా! కాఁబట్టి యెక్కటియనుకోవచ్చును — ఈతఁడు దీనికిఁ గన్నెఱికము పెట్టఁదలఁచుకొన్నాఁడు. కావున నిది యభుజిష్యయయి యితని పాలఁ బలువేడుకలందుగాత! ఎప్పుడుగాని యెవ్వరికింగాని ప్రతిచ్ఛేదము గల్గ రాదుగదా! కనుక దీని నిప్పుడు నేఁబిల్వనుజూడను!

మద — శర్విలకుఁడుగారూ! చెప్పుఁడి!

శర్వి — (శంకపొంది దిక్కులుచూచుచున్నాఁడు.)

మద — ఏమయ్యా యిది? శంకితునివలెఁ గనిపించెదవు!

శర్వి — నీకొక చాటుమాట చెప్పెదను! ఇది యెవ్వరికిని జెప్పఁగూడదుసుమా! — ఇక్కడ మరెవ్వరును లేరుగద?

మద — లేరు అయితే, ఏమి?

వసం — ఏమీ! పరమరహస్యమా? అయితే నేవినఁబోను.

శర్వి — మదనికా! వసంతసేన నిన్ను వెలకువదిలిపెట్టునా!

వసం — ఏమీ! నన్నుగుఱించిన ముచ్చటగాఁబోఁచుచున్నదే? కనుక నీఁటికి మఱుఁ గున మేనుసేర్చి వినిచూచెదను.

మద — శర్విలకా! ఆయమతో నీప్రస్తావము తెచ్చిచూచితిని. అప్పుడామె చెప్పిన దేమిటూ? నాకు స్వతంత్రతకలచేసి, వెలగోరకుండనే నాపరిజనుల నభుజిష్య లం గావించెదననియె సరిగాని శర్విలకా నన్నామెకొల్వునుండి విడిపించుకొనఁ జూచెదే? ఇంతటి విభవము నీ కెక్కడినుండి వచ్చినదయ్యా!

శర్వి — క॥ పేదఱికము దూలింపఁగ
నీదగు స్నేహంబు నెగడించుతలఁపులోఁ
బాడుకొన నేఁటిరాతిరి
గాదిలి నీకొఱకు నొకతెగవు సలిపితిఁగా.

వసం—ప్రసన్నమయ్యె నీతని యాకృతి సాహసము చేసెనని వినఁగానే గుండెలు ప్రీల్చెడు!

మద—శర్విలకా! ప్రొద్దుటి చద్దిముద్ద బోని ముద్దరాలికతంబున రెండును సంశయములో మునిఁగినవా?

శర్వి—ఏదియు నేదియు?

మద—శరీరమును జరిత్రమును.

శర్వి—ఓసి అపండితురాలా! సాహసకర్మములందుఁ గాదఁటే శ్రీ యెల్లప్రుడు వసియించును?

మద—శర్విలక! ఏమి! నేఁటితో నీచారిత్ర మఖండితమయ్యెనుసుమా! నాకత నింతటి తెంపుపనిచేసిన నీవత్యంతవిరుద్ధ మాచరించితివని నేననఁగలనా మరే?

శర్వి—స్రగ్ధర॥ పూఁదీగంబోలి పొమ్ముల్ పొసఁగఁదొడుగునే ముద్దుపిల్లల్ హరింపన్
భూదేవస్వంబు యజ్ఞం బులదగు పసిఁడిన్ ముట్టి నేదొంగిలింపన్
దాదుల్ నిద్రించువేళన్ ధనముకొఱకుఁ దద్బాలలం గొంచుదాటన్
గాదౌనంచెప్డు బుద్ధిం గడుఁదనిపి మరే క్రాలెదన్ దొంగచెయ్దిన్.

కనుక వసంతసేనతో,

ఆ॥వె॥ నీదుమేనియాది నిర్మించినది యలం
కారమిదియు నప్రకాశముగను
దోఁచుబుద్ధిపొడమి నాచోటి నేయానఁ
దొడుగవలయుఁ జుమ్ము పడఁతిమిన్న

అని విన్నవింపవె

మద—శర్విలక! నీతెచ్చినయలంకార మప్రకాశమందువు. ఆమెయో బహుప్రసిద్ధురాలు ఈరెంటికిని సరిపడదే అయినను, జేరరమ్మి నీయలంకృతిని జూచెద.

శర్వి— ఇదె యలంకరణము. (అనుచు సాశంకముగా సమర్పించుచున్నాఁడు.)

మద—(పరికించిచూచి) ఈయలంకారము మున్నెన్నఁడో చూచినదానివలెనున్నది. కనుక నీకిదెక్కడదొరికెనో చెప్పఁగదయ్యా!

శర్వి—మదనికా! ఆమాటనీకేందులకు? నీవుగ్రహింపవె!

మద— (రోషపడి) నాకు నమ్మకమీయకుండేని నన్నేమిటకై సొమ్మిచ్చి దక్కించుకొనెదవయ్యా?

శర్వి—ఓసీ!— తెల్లవాఱినతరువాత నీపొద్దుటిప్రొఁటు సెట్టికూడలిలో సార్థవాహుఁడగు చారుదత్తుని సొత్తిదియని యెవ్వరోయనఁగావింటిని. (వసంతసేనయు

మదనికయు మూర్ఛిలునట్లు గనిపించిరి) మదనికా! మూర్ఛఁదేఱుము!—ఏమీ! ఇప్పుడెట్లుంటివి?

తే॥ గీ॥ నీవిషణ్ణత్రప్రీలె సర్వావయవము
లధికసంభ్రమమునఁ గన్నులదరె భ్రాంతి
నిన్ననే నభుజిష్యఁగా నెన్నినను, నను
కంపఁజూడక యూరక కంపిలెదవు!

మద—(తెప్పిరిలి) ఓయీసాహసికా! నేనుగారణముగా నింతటియకార్యకరణము నకుఁ జొచ్చిన నీవాభవంతిలో నెవ్వరినైనఁ జంపలేదుగదా? మరెవ్వరికైన గాయములు చేయలేదుగదా?

శర్వి— మదనికా! భీతునిని నిద్రితునిని శర్విలకుఁ డెన్నఁడును బ్రహరింపఁడు; కావున నాయింట నెవ్వఁడును జావలేదు, ఎవ్వనికిని గాయములు తగులలేదులే!

మద— సత్యమేనా?

శర్వి— సత్యమే.

వసం—(ఒడలుదెలిసి) అద్దిరా! తిరిగి బ్రతికితిని!

మద— ప్రియముగదా!

శర్వి—(ఈర్ష్యతో) మదనికా! ప్రియమని పేరేచెప్పవేలె?

తే॥ గీ॥ పూర్వపురుషులు సద్వృత్తిఁబొందియుండ
ఖ్యాతివడసిన కులమునఁ గలిగినేఁడు
నీదునేయాన మదిఁగట్టి కాదు నాక
కానిపని చేసికొంటిని గంతుగాసి
గుణముపోయిన న్మానముగోలుపోను
జెలిని నను ద్రోసి లాఁతినివలచెదేలె?

(సాభిప్రాయముగా)

క॥ కులపుత్ర మహావృక్షము
లిలసర్వ స్వఫలవృద్ధి హెచ్చుచు వేశ్యా
కులఖగభక్షితమై ని
ష్ఫలత్వమును బొందుచుండుఁ బరికింపంగా.

క॥ కనసురతజ్వాలంబును
బ్రణయేంధనమైన కామవహ్నిని నిత్యం
బును వేల్వఁబడెడుఁ జూ యౌ
వనములు ధనములును నరులు పాల్పడినిలువన్.

వసం— (సస్మితముగా) అహో! ఈయనకుఁ గోపావేశముతోడి చిత్తభ్రమము యుక్తకాలముగా నపుడువచ్చినది!

శర్వి—ఎన్నివిధములఁజూచినను—

క॥ శ్రీలును నారులుఁదలఁపఁగఁ
వాలాయముపాఁప కన్నెవరుసను జరుగన్
శీలను స్త్రీలనునమ్ముట
చాలితులే పురుషులనుచుఁ బలుకఁగవలెనే

తే॥గీ॥ రాగమును స్త్రీలయెడలఁ జేయరాదుసుమ్ము,
రక్తపురుషుల స్త్రీలు పరాభవింత్రు;
రక్తయగునేని స్త్రీ తగు రమణమునకు
వదలఁదగుఁ గామిని విరక్తభావయేని.

కనుకనే మనవారు బాగుగాఁ జెప్పినారు, ఏమని?

ఉ॥ విత్తముఁజిమ్మనవ్వెదరు వెచ్చములోఁ బడవెక్కి పొక్కెదర్
హత్తినవాని నచ్చికలనప్పడె లోఁగొని నమ్మరాతనిం
బొత్తుపడంతు రిట్లగుట భూరిసుశీల సమన్వితాన్వయా
యత్తజనుల్ శ్మశానకుసుమాళులఁబోలెఁ ద్యజింత్రువారలన్.

ఇంతేకాదు.

తే॥గీ॥ కడలి తఱఁగలవలెఁ జలించెడు ప్రకృతులు
సంజమబ్బుల చీలికచందమున ము
హూర్తరాగంబునాలయు స్త్రీలొడిచెలిమి
విడతురు నిరర్థుపురుషునిఁ బిడిచిపిడిచి
లత్తుకను బాఱవైచెడు లాగుమీఱ.

స్త్రీలనఁగాఁ జపలలుగారా?

క॥ ఒకనికి హృదయంబొసఁగుచు
నొకనిపయిం దృష్టినఱపి హొయలునెఱపి చే
లొకయెడ మదనేకంబడి
యొకనిని మేయిచ్చి సుఖమునొందింత్రు బళే!

ఇందుచేతనే యెవరికో వీరిగుణము మనసునకెక్కి యిట్లువ్రాసినారు.

క॥ మలతలను నలినియవునే
యలవడునే గుఱ్ఱపుబరు వలగాడిదకున్

మొలచు నెవరిచల్లఁగ యవ
లిల బోగపుఁజేఁట పడఁతి యేలాఁకు చియా?

ఓరీ! దురాత్ముఁడా! పాడు చారుదత్తుఁడా! వాఁడు నీవుగావుగదా! (అని కొన్నియడుగులు నడుచుచున్నాఁడు)

మద—(ఉత్తరీయపుఁగొంగు పట్టుకొని) ఓయీ! అసంబద్ధ సంభాషకా! ఆసంభావనీయమందుఁ గోపగించెదేల?

శర్వి—సంభావనీయము కాకపోవుటేల?

మద—ఈయలంకారము మా అమ్మగారి సంబంధిగదా!

శర్వి—ఆపైన ఏమి?

మద—ఇది పూజ్యులయినట్టి యాయనయొద్ద నిక్షేపముగాఁ బెట్టఁబడినది.

శర్వి—ఏమని?

మద—ఇట్లని (చెవిలోఁ జెప్పుచున్నది).

శర్వి—(వైలక్ష్యముతో) అయ్యో! ఎంతకష్టము!

క॥ వేసంగియెండ పడఁబడి
గాసిలి నీడకయి యెఱుఁగకయచేర మహా
యాసముతో నకటా నా
యాసలుచెడఁ బెట్టె నాకులన్నియు రాలెన్!

మద—ఏమీ! ఈతండు సంతాపము గూరెడునా? అయిన నితఁడు తెలియక యీ పని చేసియుండును.

శర్వి—మదనికా! ఇపుడు నే నేమి చేయఁదగును?

మద—ఇందులో నీవే పండితుఁడవు

శర్వి—అట్లుకాదు చూడు.

క॥ అరయ నిసర్గజమెప్పుడు
నరుదగు పాండిత్యమబ్బు నబ్జాక్షులకున్
బురుషుల పాండిత్యమ్మో
యురు శాస్త్రాధ్యయనమున నమూపదేశ్యంబౌ.

మద—శర్విలకా! నాపలుకులు వినెదవా ఆమహానుభావునకే యిది తిరిగియిమ్ము!

శర్వి—మదనికా! అతఁడు నామీఁద రాజకులములోఁ జెప్పునేఁ?

మద—చందమామ యెండగాయఁడు లే.

వసం—లెస్సగఁజెప్పితివి మదనికా! లెస్సగఁజెప్పితివి!

శర్వి—మదనికా!

ఉ॥ భీతి విషాదముల్ హృదయవీథి జనింపఁగ లేదు నాకు నీ
రీతిని సాహసం బుపచరించిన దానికి నీవ దేలకో
యాతని సద్గుణాళి కొనియాడెదు, కుత్సితకర్మ చేసి నా
చేత సులజ్జఁగూరెడును జెప్పఁగదే నను బోటి కూళులన్
భూతలనాథుఁ డెవ్వలనఁ బోవుచు శిక్షయొనర్పఁ జూచునో!

అయ్యో యిది నీతివిరుద్ధముగదా! ఉపాయాంతరము వెదకెదనుగాక!

మద—అదియే మఱొక్క పెరవు?

వసం—ఇతరోపాయ మేదియై యుండును?

మద—పూజ్యులగునట్టి యాయన సంబంధినని చెప్పి నీయలంకారము నీయమయొద్దకుం గొని తెమ్ము.

శర్వి—అట్లొనర్చినయెడ నేమిగలుగును?

మద—నీవు దొంగవుకావు ఆయయ్య యిదియచ్చవలసియుండఁడు, మా అమ్మగారికి నిజాలంకారమును దొరకును.

శర్వి—ఓసీ! ఇది యతిసాహసము గాదఁటే?

మద—ఓయీ! కొంపోయి యర్పింపు. కాదేని యతిసాహస మయ్యెడుఁ జుమా!

వసం—సాధు! మదనికా! సాధు! అభుజిష్యయే మంత్రించినది!

శర్వి—క॥ నిన్నను గమించునాకున్
సన్నుతమగు గొప్పబుద్ధి జనియించెఁగదా!
వెన్నెల మాసిన రాతిరిఁ
గన్నులకును త్రోవఁ జూపఁగలవాఁ డేఁడీ?

మద—అయితే నీవొక్క ముహూర్తము ఈకామదేవాలయమందు నిలు. ఇంతలో నీరాక యామెకెఱిఁగించి వచ్చెదను.

శర్వి—అట్లేకానీ!

మద—(చేరఁజని) అమ్మా! ఇదుగో! చారుదత్తునిగారి దగ్గఱనుండి బ్రాహ్మణుఁడు (ఒక్కఁడు) వచ్చినాఁడు.

వసం—ఆయనగారి సంబంధియని నీవెట్లు తెలిసికొంటివే?

మద—ఆత్మసంబంధులనే నేను దెలిసికొనలేనా?

వసం—(తనలోఁ దలయూఁచి నవ్వి) తగును గదా! (పైకి) లోపలికిరమ్మను!

మద—అమ్మగారియాజ్ఞ (అనుచుఁబోయి) శర్విలకా! ప్రవేశింపుమీ!) [సశేషము]

జంతుస్వభావచరిత్రము.

ఈలోకములో స్థలమును, జలమును, వాయువును, సర్వమును జంతుమయమయి యున్నది ఈజంతువులు భూతదర్పణాదుల సాహాయ్యములేక దృష్టికిఁగానఁబడనంత చిన్నవిమొదలుకొని యేనుఁగుకంటెను పెద్దదగు తిమింగిలము వఱకును నానావిధరూపములతో నానావిధపరిమాణములు కలవిగా నుండును. జంతుశాస్త్రజ్ఞులీజంతువులను వంశాస్థిమంతములు, మృదుశరీరవంతములు, సంధిమంతములు, మొదలగు కొన్ని ముఖ్యభాగములుగా భాగించియున్నారు. వంశాస్థిమంతములనఁగా వెన్నెముక గలవి మనుష్యుఁడు, మృగములు, పక్షులు, పురుగులు, చేపలు, ఈ తరగతిలోఁ జేరినవి. మృదుశరీరవంతములనఁగా మెత్తని దేహముగలవి నత్తలు, జలగలు, ఎఱ్ఱలు, మొదలయినవి యీతరగతిలోఁ జేరినవి. వీనిలో నత్తలు మొదలయినవానికిఁ గొన్నిటికి పైనిచిప్పలుండును, కొన్నిటికుండవు. సంధిమంతములనఁగా కణుపులుగలవి. పీతలు, సాలెపురుగులు, కణుదురీగలు, మొదలయినవి యీతరగతిలోఁ జేరినవి వంశాస్థిమంతములు సస్తనజంతువులు, పక్షులు, సరీసృపములు, చేపలు, అని మరల నాలుగంతర్భాగములుగా విభాగింపఁబడినవి. మనుష్యులు, మృగములు, కోఁతులు, గబ్బిలములు, తిమింగిలములు, సస్తనజంతుజాతిలోనివి. సస్తనజంతువులనఁగా తమపిల్లలకు పాలుకుడిపి పెంచు జంతువులు. సస్తనజంతువులలో నించుమించుగా రెండువేలజాతులున్నవి. ఈజాతులలోనెల్లను మనుష్యజాతి మిక్కిలి ప్రధానమయినది. అయినను మనుష్యజాతినిగూర్చి శారీరశాస్త్రము మొదలయిన బహుశాస్త్రములు వివరించునుగాన మానవేతరజంతువులను గూర్చియే యిందుఁ జెప్పఁబడును. సస్తనజంతువులలో మనుష్యుఁడు ద్విహస్తజంతువు, కోఁతులు చతుర్హస్తజంతువులు, మృగములు చతుష్పాదజంతువులు

చతుర్హస్తజంతువులు.

చతుర్హస్తజంతువులనఁగా నాలుగుచేతులుగల జంతువులు కోఁతిజాతికేమాత్రము నాలుగుచేతులుగలవు. అవిమనుష్యుని చేతులంత మహోపయుక్తములుకాకపోయినను, కోఁతులచేతులు కాళ్ళవలె నడుచుటకును చేతులవలె వస్తువులు కొమ్మలుమొదలయినవి పట్టుకొనుటకునుకూడ నుపయోగించును. ఈ కోఁతిజాతిలోఁ గొన్నిటికి తోకలుండవు, కొన్నిటికి పొట్టితోకలుండును, కొన్నిటికి పొడుగుతోకలుండును.

తోఁకలేనికోతులు వాలిడికోఁతులనఁబడును కోఁతిజాతిలో నెల్లను మిక్కిలి పెద్దవియు బలిష్ఠములయినవియు వాలిడికోఁతులలోనే యున్నవి సుమిత్రద్వీపమునందును మలయదేశమునందును మనుష్యునంత యున్నతములైన యొకజాతికోఁతులున్నవి. మలయభాషలో ఆకోఁతికి "ఉరాంగుఉటాఙ్" అని పేరు. ఆపదమున

కడవిమనుష్యుఁడని యర్థము. అడవిమనుష్యుఁడని పేరున్నను, రూపమునందు దానికిని మనుష్యునికిని మిక్కిలి భేదముగలదు అది నిలువుగానిలుచున్నపక్షమున మిక్కిలి దీర్ఘముతైన దానిచేతు లించుమించుగా భూమిని తాఁకుచుండును, దానికాళ్ళుకూడ పొడుగైన బొట్టనవ్రేళ్ళునుగలిగి చేతులవలె నుండును. అది నాలుగు కాళ్ళతోను చెట్లనెగఁబ్రాఁకి, అడవిలో క్రిందికిదిగకుండ నొకచెట్టునుండి యొకచెట్టుమీఁదికి ఊగిదుమికి యెంతదూరమైనను బహువేగమున పోఁగలదు. అది తోఁకలేకపోవుట చేతను పరిమాణముచేతను మనుష్యునివలెఁ గానఁబడినను, అది యూతకోల మొదలయిన యాధారము లేక నిలువుగా రెండుకాళ్ళతోను సుఖముగా నడవలేదు, అది యొకచెట్టునుండి క్రిందికి దిగినపక్షమున రెండవచెట్టు చేరువఱకును నాలుగుకాళ్ళతోను నడుచును. దానిమూతి మనుష్యముఖమువలెఁగాక మిక్కిలిపొడుగుగా నుండును, దాని శరీరమునిండను రెండుమూడంగుళముల పొడుగుగల వెంట్రుకలుండును. ఈప్రక్కను వేయఁబడిన దానిపటమును జూచినచో దానిరూపము కొంతవఱకు బోధపడవచ్చును. ఈకోఁతు లయిదడుగులకంటె నెక్కువ యెత్తుగా నుండును, వానిబలమును మిక్కిలి యధికమయినదే. ఈజాతి యాఁడుకోఁతియొకటి యనేకములైన బలమైన గాయములుతగిలి దుర్బలమయిన తరువాత సహితము దృఢమయిన ఱల్లెమునూడఁబెఱికి పూరిపుడకవలె ముక్కలుముక్కలుగా విఱిచివేసినది. ఈ జంతువులకు గోళ్ళును పండ్లును ముఖ్యమయిన యాయుధములు. పులిమొదలయిన ఘాతుకమృగములకువలె వానినోటిలో రెండు పెద్దకోఱలుసహిత ముండును. వానినిజూచి చిఱుతపులిసహిత మెదిరింప సాహసింపదని చెప్పుదురు ఈకోఁతులు తామువసించుటకు చెట్లమీఁద నొకవిధమయిన గుడిసెలను నిర్మించుకొనునుగాని వానికి పైకప్పుండదు వేఁటగాండ్రీకోఁతిని పట్టుకోఁదలఁచినపక్షమున, అది వసించియుండు చెట్టుచుట్టునుగల వృక్షములను మొట్టమొదట నఱికి పాఱిపోవుట కవకాశము లేకుండఁజేసి, తరువాత అదియున్నచెట్టును నఱుకుదురు. అది దబాలున క్రిందపడి పాఱిపోలేక సొమ్మసిల్లియున్నప్పుడు దానిని వెంటనే త్రాళ్ళతోఁగట్టిబంధింతురు. అది సాధారణముగా సాధువుగానేయుండునుగాని కోపమువచ్చినప్పుడుమాత్రము మిక్కిలి భయంకరమయినదగును. కొందఱు వేటకాండ్రొకప్పుడు పట్టుకోఁ బ్రయత్నించినప్పుడు, ఒకకోఁతి యందొకనికి రెండువ్రేళ్ళు మొదలంట కొఱికివేసి మొగముమీఁద పెక్కుగాయములుచేసి విడిపించుకొని పాఱిపోయినది. దానిముఖము నుదు

తెలుపడి, తృప్తిలేని ముసలిలోభివాని ముఖమువలెనుండును. పెంచినప్పుడది మచ్చికపడి చిన్నతనములో మిక్కిలి విధేయముగా నుండునుగాని యెదిగినకొలఁదిని దాని కల్లరిచేష్ట లెక్కువగును. అది మనుష్యులు చేయుచుండఁగాఁ జూచినదాని నెల్లను చేయును. పెంచిన యీజాతి కోఁతియొకటి తానుపరుండుటకు బట్టలు మొదలైనవి తెచ్చి దులిపి ప్రక్కవేసికొనుటయేకాక చలికాలములో కంబళ్ళు మొదలైనవి దొంగిలించితెచ్చి పాన్పువేసికొనుచువచ్చెను. అది మనుష్యుఁడుచేసిన పనినెల్లను జేసినను, దానికిమనుష్యునకుఁగల బుద్ధిమాత్రము లేదు. అది మంటచేసియున్నపక్షమున నిప్పువద్దఁగూరుచుండి చలిఁగాచుకొనునుగాని నిప్పులాఱిపోకుండ క్రొత్తపుడకలువేయుట దానికి తెలియదు. అడవిలోనున్నప్పుడీజాతికోఁతులు మందలుగా నుండక వేనికవి ప్రత్యేకముగా నుండును. ఆఁకలిచేత మేతకు వెడలునప్పుడుతప్ప, అవి తమస్థానమునుగదలక సోమరులయి యుండును.

ఆఫ్రికా ఖండములో నింతకంటెను పెద్దదగు కోఁతిజాతియొకటిగలదు. ఆ కోఁతులను మహావానరములందురు. అవి యాఱడుగుల వఱకును ఎత్తుగానుండి చాలవఱకు మనుష్యులను పోలియుండును. జంతుశాస్త్రజ్ఞు లీకోఁతిని "గోరిల్లా" యని చెప్పుదురు. ఇవి ఆఫ్రికాఖండముయొక్క పడమట గాబూనునదికి సమీపమునందున్న యరణ్యములలో వాసము చేయును. మహాబలసంపన్నములయిన యీమహావానరముల ముఖములు కొంతవఱకు మనుష్యముఖములను బోలియున్నను వానివలె సౌమ్యములుగాక వ్యాఘ్రముఖములవలె భీకరములయి యుండును. భల్లూకమునకువలె వీనిదేహమంతయు రెండుమూఁడంగుళముల నిడుపుగల నల్లని దట్టమైన వెంట్రుకలతో నిండియుండును. కడుపుమీఁదమాత్రము బొచ్చుకొంచెము పలచగానుండును. ఈ మహావానరము కోపము వచ్చినప్పుడు పులివలె గర్జించుచు మీఁదఁబడి మనుష్యునివలె వెనుకకాళ్లమీఁద నిలువఁబడి నాలుగుకాళ్ళతోను పట్టుకొని శత్రువును కొఱికి ముక్కలుముక్కలుగా చీల్చివేయును. అదిచేతితో నొక్కదెబ్బ కొట్టినపక్షమున మనుష్యుఁడు చచ్చిపోవును. ఆప్రాంతములయందుండెడి యాటవికు లీజంతువునకు సింహమునకంటె నెక్కువగా భయపడుదురు. ఈకోఁతి యితరులకు కనఁబడకుండ కానవృక్షములయొక్క దట్టమయిన కొమ్మలలో దాగియుండి, ఆదారిని వచ్చెడి మనుష్యులను కనిపెట్టిచూచుచుండి, అదియున్న చెట్టుక్రిందినుండి యెవ్వఁడయిన నడుచుట తటస్థమయినపక్షమున తన వెనుకటికాళ్ళను క్రిందికిజాఱవిడిచి మెడపట్టుకొని యామనుష్యుని చంపి క్రిందపడవేయునని చెప్పుదురు. ఈకోఁతులను గూర్చి యద్భుతములయిన కథలనేకములు చెప్పుదురుకాని వానినిగుఱించి యింకను మనుష్యునకుఁ జక్కగా తెలియదుగనుక, అవి యెంతవఱకునిజమో నిశ్చయింపవలనుపడదు. ఆప్రాంతములయందు వాసముచేయు మూఢులవిమనుష్యులనియు,

ఇతరులు తమ్ము దాసులనుగాఁ జేయకుండ తప్పించుకొనుటకయి యరణ్యములలోఁ జేరి యట్లుండెననియు, నమ్ముచున్నారు. అవి మిక్కిలి సత్వసంపన్నములయిన జంతువులైనను వానికి వయస్సునుబట్టి దేహబలము హెచ్చినకొలఁది బుద్ధిబలము తగ్గుచుండును. అంతేకాక యవి మందలుగానుండక వేఱువేఱుగా నివసించును. ఇంత శరీరబలము గల జంతువులు బుద్ధిబలముగలవై సంఘీభవించి యున్నపక్షమున, తుపాకులు మొదలయిన యాగ్నేయబాణములు లేని చుట్టుపట్లజనుల నవి యనాయాసముగా నాశనము చేయఁగలుగునని యెంచియె సర్వదయాపరుఁడయిన యీశ్వరుఁడు వానికైకమత్యమును బుద్ధిబలమును లేకుండఁ జేసియున్నాఁడు.

ఈ గోరిల్లాజాతికోఁతులు వసించెడి యరణ్యములయందే "చింపంజీ" యనఁబడెడు మఱియొకజాతి పెద్ద వాలిడికోఁతులు గలవు. వీనినివి చితుకముక్కులు. ఇవి కొండకోఁతు లనఁబడును. ఇవి సాధారణముగా మందలుగానుండి గుహలయందును పర్వతములలోను వాసము చేయును. ఇవి "గోరిల్లా"జాతి కోఁతులవలె నంతభయంకరములయినవి కావు. అయినను ఇవి సంఘీభవించి ధైర్యముతోను సాహసముతోను పోరాడునుగాన వీనిధాటికి నిలువలేక యేనుఁగులు సింహములు మొదలయిన పెద్దజంతువులుసహితము పలాయనములగును. ఇవి నాలుగయిదడుగుల యెత్తువఱకు నెదుగును. ఇది నల్లనిరూపముతో బహువిషయములయందు "ఉరాంగుఉటాను"ను పోలియుండును. బలమునందుసహిత మిది దానికి తీసిపోవునదికాదు. ఒకపర్యాయ మీకోఁతి గొలుసుతో చెట్టునకుఁ గట్టిపెట్టఁబడి యుండఁగా దాపునకుఁబోయిన యొకభటుని చంకనెత్తుకొని చెట్టునకెగఁబ్రాఁకినది. ఇంతబలమున్నను, ఇది యొంటిగా నేజంతువును తోడిజంతువుల తోడ్పాటులేక యెదిరింపదు. ఈజంతువులు పోరాడునప్పుడు కఱ్ఱలు రాళ్ళు మొదలయిన సాధనములనుగూడ నుపయోగించునని చెప్పుదురు. ఇవియెప్పుడును మనుష్యులమీఁదికి కయ్యమునకు కాలుద్రవ్వవు. ఇవి యాత్మసంరక్షణార్థముగా తమలోనొకదానిని కావలిపెట్టి శత్రుభయమును తెలుపుటకయి వేగునడుపుచుండును. ఈకావలియున్నకోఁతికి శత్రువాసన్నమగుచున్నట్టు పొడకట్టఁగానే యది బిగ్గఱగా నఱచును. ఆసంజ్ఞను తెలిసికొని యాపత్తును తప్పించుకొనుటకై తక్కినవన్నియు చేరి ప్రతిధ్వనులు చేయుచు యుద్ధసన్నద్ధములగును. ఈ జాతికోఁతి పిల్లలననేకపర్యాయములు పట్టుకొని యిఁగ్లండు మొదలైన దేశములకుఁ గొనిపోయి పెంచియున్నారు. అవి చిన్నతనములో మనుష్యులతో మచ్చికపడి మనుష్యులుచేయు పనులనేకములు చేయును. కాని తక్కినకోఁతులవలెనే యివియు మనుష్యుని మంచిపనులకంటెఁ జెడుపనులనే సులభముగా నేర్చుకొనును.

[సశేషము]

కం- వీరేశలింగము

మహీపతి రాంరూప్రాం నీలకంఠ్. సి. ఐ. ఇ.

రావుసాహేబు మహీపతి రాంరూప్రాంగారు బొంబాయి రాజధానిలోఁ జేరిన సూరతుపట్టణమునందు శాలివాహనశకము ౧౭౫౧వ సంవత్సరము డిసెంబరునెల మూఁడవ తేదిని జననమొందెను. ఈయన ఘూర్జర (Guzerat) దేశమందలి వంగర నాగరులను నగ్రబ్రాహ్మణకులస్థుఁడు. పూర్వము మహమ్మదీయ ప్రభుత్వములో మిగుల ఘనత కెక్కి యీ నాగరజాతివారు బ్రిటిషుదొరతనమువారివలనఁగూడ గొప్పమెప్పు వడసిరి. మహీపతిరాంగారి పితామహుని ప్రపితామహుఁడగు నీలకంఠమేతాగారు సూరతునవాబుగారికి మంత్రిగానుండిరి ఆయన సంతతిలోఁ గొందరు వాణిజ్యముచే మిగుల ధనికులయిరిగాని యీయన తండ్రి రూప్రాంగారుమాత్రము బీదస్థితికి వచ్చి సూరతునగరమందలి కస్టమ్సుడిపార్టుమెంటులో నెలకు నారురూప్యములు జీతముగల యుద్యోగములోఁ జేరిరి మహీపతిరాంగా రారువత్సరముల వయసునం దొక స్వదేశపాఠశాలకుఁ బంపఁబడిరి. దొరతనమువారి పాఠశాల లప్పుడు నూతనముగా నేర్పరుపఁబడినందునఁ బదునొకండువత్సరముల ప్రాయమునం దాపాఠశాలలో నొకదానియందుఁ బ్రవేశించిరి. తరువాత సూరతులోఁ గ్రొత్తగా స్థాపింపఁబడిన యాంగ్లేయపాఠశాలకుఁబోయిరి. ఆయన కొంతకాలమునకుఁబిమ్మట, నాచదువుకూటమునందు మాసమునకుఁ బదునాలుగు రూప్యముల వేతనముగల సహోపాధ్యాయపదము నంగీకరించెను అప్పుడు బొంబయినగరమందలి గ్రాంటుగారిచే స్థాపింపఁబడిన వైద్యవిద్యాశాలలోఁ (Grant medical college) జదువుకొనుట కాయనకు మిక్కిలి యాసక్తి గలిగియున్నను, శవములనుకోయుట హిందూ మతవిరుద్ధమయిన పనిగా నాకాలమం దెంచఁబడినందున, విద్యాశాలకుఁ బోవుట కాయనకు వీలులేకపోయెను. ఆయన విద్యాభ్యాసముఁ జేసినకాలఁదిని, మూఢవిశ్వాసములు క్రమక్రమముగా విడువ నారంభించెను. విగ్రహారాధనయం దాయనకు నమ్మకముపోయి కులాచార సంస్కారణమునకుఁ బ్రయత్నింపసాగెను. సూరతునగరమందలి మితానుభోగ సమాజము (Temperance Association) న కీయన కొన్నిదినములు కార్యదర్శిగానుండి పిమ్మట సమాజమువారి పత్రికఁ గొంతకాలము ప్రచురించెను విశేషమైన విద్యను సంపాదించుటకై ౧౭౭౧వ సంవత్సరమునందు బొంబయిపట్టణముఁ జేరెను. అప్పు డెలిఫిన్‌స్టన్ విద్యాశాలలోఁ బ్రధానోపాధ్యాయులగు మిస్టర్ హార్క్‌నెస్స

దొరవారు తనపాఠశాలలోఁ బదునేనురూపాయల జీతముగల సహాయోపాధ్యాయ పదము నాయనకొసఁగిరి. తరువాత గొంతకాలమునకుఁ బ్రవేశపరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడయి క్రమక్రమముగా సర్వకలాపరీక్షలయందు మిగుల శ్లాఘనీయముగా మెప్పువడసి విద్యార్థివేతనములఁ గైకొనెను. ఆయన విద్యాభ్యాసముఁ జేయునప్పుడే ధనముఁగూడ నార్జింపవలసివచ్చెను.

పిమ్మట మహీపతిరాంగారు స్వదేశస్థుల స్థితిని బాగుపరచుటకుఁ గృషిఁ జేయనారంభించెను. "బుద్ధివర్ధకసభ"యను సంఘములోఁ జేరి బొంబయి నగరమందుఁ బ్రథమ బాలికాపాఠశాలను స్థాపించుటయందు విశేషము పనిఁజేసెను. అప్పటికిఁ బాఠశాలకు ద్రవ్యసహాయము లేనిహేతువుచే నాసభయొక్క మెంబర్లు వంతుల చొప్పునఁ బాఠములఁ జెప్పుచుండిరి. లార్డు కానింగుప్రభువుగారిని గౌరవించుకొఅకు బొంబయి నగరమందు విద్యఁగఱచు బాలికలందఱుఁ బట్టణ మందిరము (Town Hall)లోఁ జేరినప్పు డాసమాజమున కీయనయే కార్యదర్శిగా నుండెను. ౧౮౫౫వ సంవత్సరమునం దాయనవిశేషమర్యాదలతో ధర్మశాస్త్ర(Jurisprudence) పరీక్షలోఁ గృతార్థుఁడయి నలువదిరూప్యముల బహుమతి నందుకొనెను. తరువాత ఎలిఫిన్‌స్టన్ హైస్కూలులో నెలకు నలువదిరూపాయల జీతముగల సహాయోపాధ్యాయ పదము నంగీకరించెనుగాని యాకాలమందు రాజకీయ విద్యాభ్యాసాధ్యక్షుఁడగు ఇ. జె. హావర్డుదొరవా రాయనకు నహమదాబాదు హైస్కూలులోఁ బ్రధానోపాధ్యాయ పదము నొసగిరి. అప్పుడు సిపాయిల కలహపుసమయ మయినందున బొంబయినగరమునుండి మూడువందలమైళ్ళ దూరములోనున్న యహమదాబాదు పట్టణమునకు విశేషప్రయాసతోఁ గాలినడకను పోవలసివచ్చెను. కలహించిన సైనికులపక్షమున నొక్కమాటయినఁ బలుకఁగూడదని తనపాఠశాలలో నుత్తరువుఁ జేసెను. బొంబయికి తిరిగి వచ్చినతరువాత సమాజపుఁ బత్రికను మఱియొక కులాచార పత్రికను బ్రచురింపఁ దలఁకొనెను. పిమ్మట డెబ్బదియైదురూప్యముల వేతనముఁగల పాఠశాలల విమర్శకుఁడుగా నియమింపఁబడెను. ఇప్పుడు సర్ అను బిరుదునొందిన టి. సి. హోపుదొరగా రప్పు డిన్‌స్పెక్టరుగా నుండెను. గుజరాతునందలి పాఠశాలలన్నిటియందు విద్యాభ్యాసముఁ జేయువిధము నేరిగిన (Trained) యుపాధ్యాయులను నియమించుట యగత్యమని యాలోచించి అందుకొఱకు నింగ్లాండులో నున్నరీతిగా నార్మల్‌స్కూళ్ళ నేర్పఱుచుటకు యోచించెను.

అప్పుడు మహీపతిరాంగారిని ఇంగ్లాండుదేశమునకుఁబోయి యక్కడ విద్యఁ

గరపువిధము స్వయముగాఁ జూచిరావలయునని హోపుదొరవా రాజ్ఞాపించిరి. సముద్రముదాటుట పాపకార్యమని యప్పటిహిందువుల యభిప్రాయమయియున్నది. అట్లు చేసినందువలన దోషియైనవాఁ డొక్కఁడేగాక వానికుటుంబ మంతయు వెలివేయఁబడవలసినదని గూడ వారియభిప్రాయము. అయినను తనభార్యతో నాలోచించినపిదప నింగ్లాండునకుఁ బోవ నాయన యియ్యకొనెను. కొందఱు స్నేహితులతోఁగూడ నీసంగతిఁ జెప్పఁగా వారు చేతనైన సాహాయ్యముఁ జేయుటకు వాగ్దానముఁ జేసిరి. కాని యీసంగతి యెల్లవారికిఁ దెలిసినందున గుజరాతులోని నాగరకులమువారందఱు కోపభరితులయి పగఁదీర్చుకొనుటకు శపథముఁ జేసిరి. కొద్దిమంది సాంస్కారికులు మాత్రముతప్ప తక్కినజనులందఱు నిట్టి సాహసకార్యము పాపహేతువనియును ఆత్మహత్యవంటిదనియును దూషింప మొదలుపెట్టిరి. మహీపతిరాంగారి బంధువులు తమ జీవితకాలమంతయు వెలిగా నుండవలసి వచ్చునను భీతిచేత నాయన నీప్రయత్నమునుండి తొలఁగించుటకు యత్నించిరిగాని యాయన మాత్రము దృఢనిశ్చయుఁడై యుండెను. ౧౮౬౦వ సంవత్సరము మార్చినెల ది ౨౭వ తేదిని ఆయన సీమకుఁ బ్రయాణమయి పోయెను. నాలుగు మాసములు లండనుపట్టణమందును, చెల్టెన్‌హాములో నాలుగుమాసములును గడపి యింగ్లాండు దేశ మంతయుఁగూడ గ్రుమ్మరెను. మరుచటిసంవత్సరమునం దేప్రిల్ నెలలోఁ దిరిగి హిందూదేశమునకు వచ్చెను. వెంటనే మతస్థులందఱు నాయనను వెలిఁజేసిరి. అనేకులాయనకు వ్యతిరేకముగానుండి పలువిధములయిన కష్టములఁబెట్టిరి. ఆయనకొఱ కాయనభార్య మాత్రము కులమును విడిచిపెట్టెను. నావికాయాత్ర విషయమయి పంద్రెండుసంవత్సరములు ఘోరమయినవాదములు జరిగెను. ఆకాలములో మహీపతిరాంగారికి మిక్కిలి సహాయులై తోడ్పడిన వారలలో ముఖ్యులయిన లేటు సర్దారురావుబహద్దరు బోలనాథ్ సారాభాయిగారు సముద్రయాత్రలఁ జేయవచ్చునని హిందూశాస్త్రములను ఖండించి చేసినవాదములకు నేటివఱకును అట్టివి శాస్త్రవిరుద్ధములని వాదించువారలలో నెవరును తగినయుత్తరము లొసగలేరైరి. కాని సహేతుకములయిన వాదములనేకముగాఁ జేయఁబడినను మతాచార్యులయొక్క దురభిమానమును పోగొట్టలేకపోయెను. ఆరుసంవత్సరము లయినపిమ్మట ప్రాయశ్చిత్తమును చేసికొనినయెడల మహీపతిరాంగారిని తిరిగి కులములోనికిఁ జేర్చుకొనుటకు మతాచార్యు లియ్యకొనిరి. మహీపతిరాంగారుకూడ అప్పటిస్థితుల ననుసరించి కులములో నుండుటవలననే యెక్కువ లాభములను చేయవచ్చునని యెంచి అందులకు సమ్మతించెను. కాని యింగ్లాండునకుఁ బోయినందువలన తానేమియు పాపకార్య

మును చేయలేదనిమాత్రము బహిరంగముగా జెప్పెను. అందువలనఁ గులస్థులకుఁ గోపమువచ్చి తిరిగి యారు సంవత్సరములవఱకుఁ గులమునందుఁ జేర్చుకొనరైరి. కాని యందువలనఁ మంచిలాభములు మాత్రము గలిగినవి. జాతిభేదమందలి పట్టుదలలు క్రమక్రమముగా వదలి మతవైషమ్యములు, మూఢవిశ్వాసములు మొదలగునవికూడ తొలఁగిపోవ నారంభించెను.

ఇంగ్లాండునుండి తిరిగివచ్చినతరువాత అహమదాబాదు పట్టణమందలి గుజరాత్ ట్రెయినింగు కాలేజిలోఁ బ్రధానోపాధ్యాయత్వము వహించి, చనిపోవువఱకును మహీపతిరాంగారాపనిలోనే యుండిరి. ఆయన గుజరాతీ ట్రాన్సులేటరుగాను గుజరాతీసంఘమునకు కార్యదర్శిగానునుండి, గుజరాత్ స్కూలుపత్రికను బ్రచురించెను. గుజరాతుదేశమందలి పాఠశాలలో నభ్యాసముఁ జేయించు నుపాధ్యాయులందఱును మహీపతిరాంగారియొద్ద విద్యనేర్చినవారే. గుజరాత్ దేశమందలి విద్యాభ్యాసము మహీపతిరాంగారి శక్తి సామర్థ్యములవలననే వృద్ధిపఱుపబడినది. గుజరాతీభాషాభివృద్ధికొఱకు పాఠశాలల కుపయుక్తమగు చిన్నపొత్తముల నచ్చువేయుటకు సర్. టి. హోపుదొరవారు స్థాపించినసంఘములో నీయనకూడ సామాజికుఁడుగా నుండెను. ఆపుస్తకములు నేటివఱకును హోపుసీరీస్ (Hope Series) అని వాడబడును. గుజగాతీ ట్రాన్సులేటరుగానుండి మహీపతిరాంగారు పలువిధములైన చరిత్రలు, భూగోళములు, వ్యాకరణములు మొదలగువానిని రచించి దేశభాష నభివృద్ధి నొందించెను. విద్యాసంబంధమయిన ప్రతివిషయములోను ధొరతనమువారు మహీపతిరాంగారి యభిప్రాయమునుబట్టియే నడుచుచుండిరి. మార్క్వెస్ ఆఫ్ రిపన్ ప్రభువుగా రేర్పరచిన విద్యావిషయమైన సభవారిచే విచారింపఁబడినవారిలో నీయనయొకఁడు ఈయన రావుసాహేబు అను బిరుదనొంది ౧౮౭౭వ సంవత్సరము జనవరినెలలో సి ఐ. యి. అను మఱియొకపట్టము నొందెను

మహీపతిరాంగా రభివృద్ధిఁజేసిన దొక విద్యావిషయముననే కాదు. ఆయన తనస్నేహితులగు రావుబహదూర్ బోలోనాధ్ సారాభాయితోఁగూడ గుజరాతునందుఁ బ్రార్థనసమాజము నేర్పరచి కులాచార సంస్కరణమందుఁ బ్రధానత్వమును వహించెను. ఆసమాజమునకుఁ బ్రథమములోఁ గార్యధర్శిగాను పిమ్మట అధ్యక్షుఁడుగానునుండి నిత్యుఁడైన పరబ్రహ్మమునుగూర్చి యుపన్యసించి విగ్రహారాధన మొదలగు దురాచార పిశాచములపై దండెత్తెను. [సశేషము]